

Кирило Ткаченко

**ВІД КОНКРЕТНОГО ДО ЗАГАЛЬНОГО:
ІСТОРІЯ АМЕРИКАНСЬКОГО В'ЯЗНЯ**

Київ 2011

Кирило Ткаченко

Від конкретного до загального: історія американського в'язня

Книга Ткаченка «Від конкретного до загального: Історія американського в'язня» належить до критичної традиції, яка веде початок від праць П'єра Бурдьє та Лоїка Вакана. Де колись, у часи кейнсіанства та welfare state, домінувала «ліва рука» держави (відповідальна за соціальне забезпечення та інші заходи із пом'якшення економічної нерівності), там тепер панує «права» рука, тобто державна карна система. Нова неоліберальна держава так само стикається з соціальними проблемами, але замість шукати їхнього вирішення, вона дедалі частіше їх криміналізує, робить справою поліції та в'язниць. Від першого розділу, в якому йдеться про історію несправедливо засудженого Мумію Абу-Джамала, автор переходить до великого і вщерт наповненого статистикою розділу про постання монструозної карної держави в США, закінчуючи розділом про гангста-реп негритянських гетто. Ткаченко переконливо змальовує не лише питання расизму, бідності та пенітенціарної держави у США, але й один зі сценаріїв розвитку неоліберального капіталізму, достатньо ймовірний і для України, враховуючи його «успішність» у справі приховування соціальних проблем та утримання бідних у їхньому пригнобленому становищі.

На обкладинці використана робота Анатолія Белова

VISUAL CULTURE RESEARCH CENTER
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ЦЕНТР ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ
NATIONAL UNIVERSITY OF KYIV-MOHYLA ACADEMY
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ «КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ»

ISBN 978-966-2141-87-0

Видавництво "К.І.С."

«Протягом останніх трьох десятиліть, тобто, з часів расових заворушень, що сколихнули великі міста та позначили кінець революційної боротьби за громадянські права, США розпочали масштабний соціальний та політичний експеримент, що не має ані попередників, ані аналогів на післявоєнному Заході: поступова заміна (напів)соціальної держави поліцейською та каральною державою, в якій соціальна політика на найнижчому рівні класової та етнічної ієрархій – у стосунку до збіднілих соціальних груп – полягає в криміналізації маргінальності та карному дисциплінуванні».

Лоїк Вакан

ЗМІСТ

Передмова: Реванш «правої руки» держави (Ігор Самохін)	7
Політичний в'язень Мумія Абу-Джамал	13
Каральна держава, расизм і бідність у США	37
Uncle Sam's Curse	85
Бібліографія, дискографія та інші джерела	117
Післямова: Капіталізм – це расизм (Денис Горбач)	127

Реванш «правої руки» держави

Один із найпопулярніших міфів сучасного суспільства стосується взаємин держави та капіталізму: мовляв, вони суперечать одне одному, і хороший («ефективний») капіталізм (часто перейменований у красиве словосполучення «ринкова економіка») можливий лише за якомога меншого втручання держави. Хороший капіталізм потребує дерегуляції ринку, яка «автоматично» означає скорочення функцій держави, зведеної відтепер до маргінальної ролі «нічного сторожа». Це – одна з ідеологічних засад неолібералізму, надійно вкорінена в *common sense* початку XXI століття. Книжка Кирила Ткаченка не тільки продовжує традицію розвінчування неоліберального міфу, але й пропонує свій підхід до проблеми стосунків капіталізму та держави, виходячи із незвичної для лівої критики перспективи. Новаторство праці «Від конкретного до загального» видається іще очевиднішим на тлі українського інтелектуального простору, в якому взагалі бракує критики сучасного суспільства з лівих позицій.

Саме з переконанням у потребі лівої критики та з прагненням заповнити цей пробіл група молодих інтелектуалів запустила проект «Спільне» – нині це сайт commons.com.ua та журнал, що виходить двічі на рік. Кирило Ткаченко, філософ із Мюнхена, з самого початку був учасником цієї ініціативи, і в першому випуску друкованого «Спільного» вийшла його стаття, що пізніше переросла в книжку «Від конкретного до загального».

Логічно, що багатьом може здатись зайвою чи просто нерелевантною запропонована Ткаченком критика американського суспільства. Та це аж ніяк не привід ігнорувати книжку. По-перше, соціальний устрій США потребує особливої уваги завдяки впливу на інші суспільства та через поширені, зокрема в Україні, уявлення про його зразковість. По-друге, Ткаченко не просто описує і критикує Америку, а й робить це з цікавої теоретичної перспективи. Тому я повертаюсь до питання про капіталізм і державу і спробую окреслити тло, на якому варто сприймати підхід українського автора.

Про полюбовні взаємини капіталістичної економіки та держави говорили багато і давно. Але більшість популярних підходів до проблеми видаються недо-

статньо задовільними в нинішньому ідеологічному кліматі. Скажімо, Фернан Бродель і Джованні Аррігі показали, що симбіоз капіталізму й держави є в якомусь розумінні одвічним і неминучим: вони завжди взаємно підкріплювали одне одного в прагненні надприбутків та територіальних завоювань, що в сумі давало імперіалізм – побудований то на монополіях, як у голландському XVII ст., то на «вільній торгівлі», як у британському XIX ст. Це переконливе і одне із найбільш розвинених на сьогодні пояснень глобального капіталізму, однак порівняно з часами колоніальних завоювань поняття «імперії» сьогодні куди більш розмите, адже на поверховому політичному рівні країни Третього світу «вільні», як «вільною» є і торгівля між північною та південною півкулями. Словом, тепер «імперіалізм» заритий глибше і йому бракує наочних, видимих проявів, які були б легко зрозумілі поза академічними колами.

Інший ґрунтовний виклик неолібералізму – критика відвертого переходу держави до обслуговування інтересів панівних класів із відповідним зростанням нерівності в суспільстві. Цей підхід потужно представлений, зокрема, Девідом Гарві та його книгою «Коротка історія неолібералізму». Гарві та інші численні критики неолібералізму переконливо показують, як обіцянки всезагального процвітання обернулись дедалі більш несправедливим перерозподілом добробуту на користь багатих – і в кожному окремому суспільстві, і в глобальному масштабі. Втім, у цьому підході теж є свої вади. Перш за все, він фактично не заперечує заяв неолібералів про «скорочення» держави, беручи до уваги лише скорочення соціальних програм. Крім того, він мало торкається успішного неоліберального міфу про свободу індивіда, нібито звільненого від нагляду та шкідливих «подачок» держави і наділеного можливістю повністю виявити свої здібності та ініціативність.

Книга Ткаченка «Від конкретного до загального: Історія американського в'язня» належить до іншої, менш відомої у нас, критичної традиції, яка веде початок від праць П'єра Бурдьє та його учня Лоїка Вакана. Цей підхід не заперечує, а радше доповнює попередній, причому в дуже важливих аспектах: насправді, стверджують французькі соціологи разом зі своїм українським однопіддумцем, скорочення держави не відбулось. Відбувся перерозподіл сил: де колись, у часи кейнсіанства та welfare state, домінувала «ліва рука» держави (відповідальна за соціальне забезпечення та інші заходи із пом'якшення економічної нерівності), там тепер панує «права» рука, тобто державна карна система. Нова неоліберальна держава так само стикається з соціальними проблемами, але замість шукати їхнього вирішення, вона дедалі частіше їх криміналізує, робить справою поліції та в'язниць. Цій темі було присвячено перший випуск журналу «Спільне», який вийшов навесні 2010 року і відкривався статтею Лоїка Вакана з теоретичним обґрунтуванням цього підходу до неоліберальної держави. В тому ж випуску, як я вже згадував, було надруковано невелику першу версію майбутньої книжки Кирила Ткаченка «Історія американського в'язня». Такий підзаголовок створює дещо оманливе

очікування виключно біографічного жанру. Втім, фраза «від конкретного до загального», запозичена із гегельянського жаргону (нагадаю, що автор – філософ за освітою), має натякати на значно ширшу перспективу, і праця про функціонування найбільшої карної системи світу з тим самим правом могла б називатись «Соціологія американської в'язниці».

Розмах намірів Ткаченка у книзі настільки широкий, що повністю не підійшла би жодна «звужена» назва – від першого розділу, в якому йдеться про історію несправедливо засудженого Мумію Абу-Джамала, автор переходить до великого і щерть наповненого статистикою розділу про постання монструозної карної держави в США, закінчуючи розділом про... гангста-реп негритянських гетто. Пишучи тільки про одну країну, Ткаченко не збирається автоматично переносити американський зразок на решту неоліберального першого світу. В Америці надто багато своєї специфіки, і перш за все її задавлений расизм, який продовжує відтворюватись на структурному рівні завдяки посиленню карної «руки» держави. Расизм – ще одна з центральних і об'єднавчих тем книжки. Можливо, дослідження расизму, та ще й у сполученні з безпрецедентно роздутою системою в'язниць (із небаченим у світі відсотком в'язнів та тюремним бюджетом) видасться недостатньо актуальним для України і навіть для Європи. З іншого боку, тенденції до переймання американського досвіду в «боротьбі» зі злочинністю наявні й по цей бік Атлантики, разом із оспівуванням американського суспільства загалом. У цьому розумінні праця «Від конкретного до загального» може слугувати і як пересторога на майбутнє, і як ефективне розвінчання поширеного міфу про Америку (слід зазначити, що автор при цьому не намагається зусібіч демонізувати США у руслі «анти-американізму»). Зрештою, йдеться не лише про колір шкіри (як пояснює Деніс Горбач у післямові з провокативною назвою «Капіталізм – це расизм»). Ідеться про один зі сценаріїв розвитку неоліберального капіталізму, причому сценарій достатньо ймовірний, враховуючи його «успішність» у справі приховування соціальних проблем та утримання бідних у їхньому пригнобленому становищі.

Виклад Кирила Ткаченка надто багатий (у перспективі це могла бути значно більша праця), щоб спробувати хоча б коротко висвітлити тут основні його аргументи. Досить відомим є факт велетенських масштабів американської тюремної системи. Вже майже 30 років пропорція ув'язненої популяції в США невпинно зростає, сягнувши нещодавно позначки в 760 в'язнів на 100 тисяч населення – в шість разів більше, ніж на початку 70-их. При цьому рівень злочинності лишався на тому самому рівні. Річ у тім, що це масштабне зростання в обсягах ув'язнень було використано не для боротьби зі злочинністю, а для боротьби з нижчими класами. Поступово скорочуючи соціальне забезпечення, уряд почав жорстко, інколи абсурдно карати за найдрібніші правопорушення (політика «нульової толерантності»), хоча дуже часто ці порушення були спровоковані самим же урядом і його нехтуванням соціальними про-

блемами. У певний збочений спосіб роздування поліції та тюремної системи і масове саджання людей вирішили ці проблеми. Тепер навіть похмуρο жартують, що в Америці немає безробіття, тому що всі безробітні сидять у тюрмах... Найбідніші американці є найвразливішою до ув'язнення категорією населення (і через структурні причини, і через відсутність грошей на адвоката), і при цьому самі ж вони – біднота – є головною жертвою злочинів. Злочинність рідко виходить за межі злидених гетто, вона не перетинає надійно захищених фортець для багатих у поділеному за соціальною ознакою міському просторі. Багаті не потрапляють до в'язниць, навіть якщо скоюють злочини: Кирило Ткаченко подає вражаючі цифри про те, як рідко і як м'яко карають за великі фінансові шахрайства. Масштабне ув'язнення бідних доби неолібералізму доповнюється впливом структурного расизму: разом зі зростанням кількості в'язнів увесь час зростала пропорція чорношкірих серед них. Це посприяло відродженню консервативних розмов про «аморальність негрів», що, в свою чергу, тільки посилює і без того наявні расистські настрої...

Тож про яке «скорочення держави» йдеться? Так, податки було зменшено, ринок – «дерегульовано», а багато соціальних програм – скасовано. Але в той же час, коли бюджет звільнювали від «тягаря» соціальної допомоги для нужденних, його дедалі більше витрачали на будівництво та утримання тюрем. Ініціативу у «лівої руки» держави перехопила карна «права рука», і категорія населення, з якою вона працює, не змінилась – це бідні. Раніше бідним частіше намагались допомогти, тепер же їх просто саджають: це краще сприяє соціальному розшаруванню та зростанню доходів вищого класу, оскільки створює мало шансів на висхідну соціальну мобільність для десятків мільйонів американців, що живуть за офіційною межею бідності. Факти свідчать не лише про згортання програм, що надавали цільову грошову допомогу. «Ліва рука» здає позиції на всьому фронті, зокрема в освіті. Як стверджує американський соціолог Крейґ Калхун, 30 років тому Штати витрачали удесятеро більше коштів на університети, ніж на в'язниці; тепер кошти витрачаються порівну. Поки університет комерціалізується і стає для бідної молоді недоступним, в'язниці гостинно розчиняють свої брами перед цією молоддю, позбавленою життєвих шансів.

Книжка Кирила Ткаченка, а особливо її другий, соціологічний розділ, густо пересипана офіційною статистикою та іншими документальними підтвердженнями описаних тенденцій. Це робить працю найпаче переконливою: її аргументи, спрямовані проти неолібералізму, ґрунтовані не на виключно філософських засадах. Ткаченко критикує неоліберальну ідеологію, просто вказуючи на факти – які свідчать про перерозподіл державних коштів на карне стримування громадян. Це розбиває і уявлення про «меншу державу», і уявлення про добу повної свободи для вільного саморозвитку кожного індивіда. Автор стоїть на твердому ґрунті, він не користується сумнівною зброєю абстрактних звинувачень. Маючи за собою такі підтвердження, Кирило

Ткаченко не соромиться бути дуже пристрасним у своєму письмі. Це робить текст по-своєму барвистим і приємним для читання (на противагу звичному уявленню про сухі соціологічні праці), але не додає упередженості – автор намагається бути максимально коректним.

Те, як натхненно Ткаченко утримує напругу впродовж усього тексту, заслуговує тільки схвалення. На жаль, тут бракує місця, щоб докладніше сказати про перший та третій розділи, однак саме вони надають життєвої конкретності більш загальним соціологічним викладкам із центральної частини праці. Історія ув'язнення Мумії Абу-Джамала – захопливе журналістське розслідування із детективною інтригою, яке водночас слугує наочною демонстрацією американської карної машини в дії. А завершальна розвідка про ґанґста-реп, мистецтво криміналізованих негритянських ґетто, вказує на тісний зв'язок соціальних змін та культурних форм.

Ігор Самохін

ПОЛІТИЧНИЙ В'ЯЗЕНЬ МУМІЯ АБУ-ДЖАМАЛ

Ain't nothing change but the weather
Young Bleed

I

У 1982 році у Філадельфії після блискавичного кількатижневого процесу місцевого чорношкірого журналіста та колишнього учасника «Чорної Пантери» Мумію Абу-Джамала визнали винним у вбивстві поліцейського Данієля Фолкнера. 2 липня 1982 року йому винесли смертний вирок.

Саме вбивство Фолкнера та арешт Абу-Джамала відбулися вночі 9 грудня 1981 року. Абу-Джамала досі не стратили – від тієї фатальної ночі аж до сьогодні він бореться за своє життя та свободу.

Здавалося б, що за цей час самі події – вбивство поліцейського, суд і смертний вирок звинуваченому – пішли в минуле, і то навіть неблизьке: скільки людей відтоді було вбито в США, скільки було засуджено на смерть, скільки нових в'язнів так само як і Абу-Джамал, уже роками чекають на страту? А втім справа Абу-Джамала своєї актуальності не тільки не втратила, але й встигла вирости в щось значно масштабніше за справу однієї людини. Адже йдеться не лише про те, що Мумія Абу-Джамал сьогодні так само як і протягом останніх замалим не тридцяти років наполягає на своїй невинності та вдається до всіх можливих засобів для того щоб уникнути смертної кари. На його місці це робитиме, мабуть, кожна людина, але йдеться таки не про це. Слід також зазначити, що в багатьох стосунках справа Абу-Джамала не екстраординарна, а цілком типова для американської юстиції, та й узагалі дуже показова для американського суспільства, в якому у вас тим більше шансів опинитися за ґратами чи на електричному стільці, чим ви бідніші, та чим темніший колір вашої шкіри. Так само Абу-Джамал не є ані єдиним політичним в'язнем у Сполучених Штатах, ані останньою Чорною Пантерою, які аж через сорок років після розгрому партії досі скінують в американських в'язницях. [1] Таких «екстраординарних» випадків насправді чимало – Мумія Абу-Джамал у цьому стосунку не перший і не останній. Він сам колись в одному зі своїх інтерв'ю сказав, що фактично кожен в'язень у Сполучених Штатах – це політичний в'язень. [2] Отже, мабуть буде помилкою стверджувати, що найвідомішим чинним полі-

тичним в'язнем сучасності Абу-Джамал став завдяки якимось винятковим обставинам самого процесу проти нього, хоча, звісно ж, їх «типовість» навіть за американськими мірками була та залишається дещо надмірною, принаймні подеколи вона сприймається як така. Так само й політичний бекграунд Абу-Джамала на момент арешту в 1981 році по суті не створює якоїсь виняткової обставини, навіть зважаючи на те, що такі не всякий ув'язнений в США є «політичним в'язнем» у вужчому, звичному, значенні цього терміну.

До питання, що ж саме в даному разі відіграло вирішальну роль, ми незабаром повернемось. Але також слід визнати, що аж занадто багато водночас «типового» та «екстраординарного» зійшлося, переплелось та увиразнилося в цьому одному конкретному випадку, який починаючи з дев'яностих років не просто набув широкого розголосу та став знаковим, але й задав окремий масштабний простір політичної боротьби. Як для прихильників Абу-Джамала, так і для потужного лобі зі стану *Law-and-Order*, яке добувається його страти за всяку ціну, ця справа є більшою за саму себе, навіть якщо останні й не завжди погодяться визнати це. Висловлюючись в дусі Гегеля можна сказати, що у випадку справи Абу-Джамала конкретне стало загальним. Для прихильників Абу-Джамала, тобто для величезної маси людей, процес проти нього є втіленням расистського та класового характеру американської юстиції. Але це не все. Ці люди борються за його життя та свободу, але разом із тим і проти расизму та за скасування смертної кари, проти політичних репресій, проти асоціальної судової системи та систематичної поліцейської жорстокості, проти безпрецедентного в історії всього західного «демократичного» суспільства тюремного буму, що його переживають Сполучені Штати впродовж останніх двадцяти з лишком років, – і це аж ніяк не вичерпний перелік тем. Рівень ангажованості учасників руху є, звичайно ж, відмінним, але говорячи про весь рух загалом можна сказати, що в підсумку цим людям ідеться про боротьбу за кращий світ, за щось дуже вирішальне, за щось таке, від чого напругу залежатиме майбутнє суспільства, і то не лише американського. Але це не означає, що групи підтримки Абу-Джамала є однорідними. Спектр тут дійсно широкий – від радикальних лівих, що є авангардом руху і (подеколи патетичну) позицію яких у справі Мумії можна передати словами австрійського поета: «І ми не відправимо // жодного з наших // до тебе униз, // Вавилоне», [3] до цілком поміркованих представників західного істеблішменту. Залежно від політичної перспективи різниться й розуміння того чим є справа Абу-Джамала. Ясна річ, обсяг не-артикульованого, потенційного тут дуже великий, але навіть зважаючи на це слід зауважити, що те «загальне», яким став цей випадок, прочитується по-різному: по-різному тлумачать як біографію Абу-Джамала, так і смерть Даніеля Фолкнера, по-різному розуміють як несправедливість, від якої Абу-Джамал потерпає протягом останніх 28 років, так і її характер і масштаби за межами цього одного конкретного випадку, різняться й пояснення її причин та розуміння засобів, необхідних для її подолання, та й зрештою – відмінними є ширші політичні проекти, вплетені в боротьбу

за життя та свободу Абу-Джамала. Підсумувати можна приблизно так: значення самої справи є спільним, у той час як його прочитання є відмінними. А ще слід зазначити, що «загальним» ця конкретна справа, мабуть, не стала б, якби вона водночас не була «спільним», – тим, чим справа Абу-Джамала є для тисяч людей.

Звісно, зовсім інакше розуміють його справу в протилежному таборі. Для тих, хто домагається страти Абу-Джамала, він є не політичним в'язнем, а звичайнісіньким злочинцем, безжальним вбивцею поліцейського, *cop-killer*, провину якого доведено судом і який безумовно заслуговує на смерть. Але водночас ці люди домагаються того, щоб смертна кара була тим, чим вона є, щоб закон, суди, уряд та поліцію поважали та не зводили наклепи на них; щоб політичні переконання, чи там які завгодно радикальні погляди не використовували для вибілювання вбивць, щоб хоч які там політичні групи, знаменитості, міжнародні організації чи взагалі будь-хто не втручався в роботу американських судів та поліції, зрештою, щоб уряд ні на крок не відхилявся від обраного ще на початку 80-х років політичного курсу – «війни зі злочинністю», [4] – одно слово, *to be tough on crime*, – ось що насправді важливо. Звичайно ж вголос говорять не все, – як відомо те що говорять можновладці поміж себе, та те, що вони говорять на люди, подеколи суттєво відрізняється. А саме чиновники – поліцейські та судовики – й становлять найпотужнішу частину цього лобі, і разом із тим його найменш публічну та наймовчазнішу частину, саме ту його частину, яка далеко не завжди, іноді лиш обмовкою погодиться визнати своє існування. Мовляв, немає ніякої змови, йдеться лише про дотримання букви та духу закону, однакового для всіх; зрештою, Мумія Абу-Джамал – такий самий, як і інші злочинці, тож політичні мотиви тут відсутні, а отже й не слід робити з цього політику. Хоча, кажуть вони, з іншого боку, важко не помітити, наскільки прості американці стурбовані політичним цирком, що його от уже який рік намагаються влаштувати прихильники Абу-Джамала довкола його процесу. Проте «прості американці», скажімо, в коментарях на відповідних сайтах чи демонстраціях, з плакатами на кшталт «Fry Mumia!» (пародія на гасло «Free Mumia!») або закликами палити книжкові магазини, які продають книги написані Абу-Джамалом, значно красномовніші за висловлювання «неупереджених і сумлінних» можновладців. [5] Насправді, уважно прислуховуючись до мови цього лобі, мимоволі багато з чим погоджуєшся. Спровокована більш ніж суб'єктивними емоціями, ця мова є надмірною, такою, що артикулює значно більше, ніж того хочуть і розуміють самі мовці. Саме в цьому надлишку їхня мова є об'єктивною. Справді, чи може хтось визначити ту точку, в якій безжальна анонімність і безликість карального апарату Сполучених Штатів переходить в особисту зацікавленість, або навіть у злі наміри його конкретних функціонерів? І чи можна взагалі відділити одне від іншого? Зрештою, залишаючи поза увагою офіційну американську риторику моралізму та індивідуалізму та звернувшись до статистичних даних, важко не помітити, що ворогом для репресивного апарату США є не конкретні індивідууми, а щось масштабні-

ше – клас і раса. В тому, що цілком у відповідності до духу облудної офіційної риторики у випадку Абу-Джамала об'єкт цієї анонімної ненависті набув виразних індивідуальних рис, можна навіть вбачати своєрідну іронію.

А тепер повернімося до питання про те, чому ця справа набула такого значення. Мабуть, значно важливішою за індивідуальне, особливо ж політичне та журналістське минуле Абу-Джамала та все те, що він зазнав від суду та поліції, є в даному разі його наполеглива праця вже після того, як йому винесено смертний вирок, тобто його слово – його статті, інтерв'ю, виступи на радіо, [6] його книжки. Саме те, що він каже, як він каже, включно з місцем, з якого він говорить – камерою для смертників завбільшки 3×3 метри, в якій він проводить 22 години на добу – й увиразнює та артикулює всі ті обставини, які надали його випадку такого вирішального значення. Його невтомна журналістська, письменницька праця слугує справі не лише індивідуального визволення, – це й надає його постаті та його випадку більшого масштабу та робить його справою справою багатьох людей. Повсякчас наголошуючи на ілюзорності уявлень про індивідуальне визволення в невилітному суспільстві, Абу-Джамал стверджує речі абсолютно несумісні з одним із найпотужніших американських міфів – міфом про *self-made man* – або такими популярними в Сполучених Штатах історіями про успішні втечі чорношкірих з неволі: рабства, Півдня, сучасного гетто, в'язниці – тобто зокрема в їх модерних формах, таких як біографії знаменитих спортсменів тощо, та які Джон Едґар Вайдман влучно схарактеризував як *neoslave narrative*, що в них йдеться «не про групи, а про індивідуумів, які перетинають кордони» (Abu-Jamal, 1995, р. xxxii). На супротивників Абу-Джамала його журналістська та письменницька праця діє як червоне рядно на бика – наскільки легше було б їм вибачити його, якби він наполягав лише на своїй власній невинності та якби його творчість була витримана в дусі «Хатини дядечки Тома».

Переважно Абу-Джамал говорить не про себе, а про інших – бідних, безправних, позбавлених слова, ув'язнених, приречених на смерть. Він робить це сміливо та безкомпромісно. Він говорить про те, про що мовчать мейнстрімні ЗМІ. Йому вдається показати ту реальність, про яку мало хто знає – точніше кажучи, мало хто хоче знати. Галасливі промови політиків, страшилки в газетах і на телебаченні, а мабуть, і основна маса художніх фільмів і академічних робіт радше приховують, перетворюють цю дійсність на щось нереальне, а зрештою й легітимують її та супровідний їй *status quo*. [7] Те місце, де перебуває Абу-Джамал, і те, що йому загрожує, є лиш найкрасномовнішим свідченням, що він дійсно є «голосом безголосих», як його називали ще за часів його журналістської праці до арешту. В даному разі місце висловлювання дійсно стає невід'ємною частиною самого висловлювання.

Противники Абу-Джамала кажуть, що це він сам зробив з себе «політичного в'язня». Навіть зважаючи на те, що його політичне минуле до арешту аж ніяк

не є вигадкою, з цим твердженням можна погодитися (знявши лапки з вищенаведеного вислову).

II

Дуже часто Абу-Джамала називають «символом». Напевно так можна назвати всякого політичного в'язня, який так чи інакше символізує боротьбу, за яку він постраждав, принаймні для її учасників і симпатиків, у їхній інтерпретації. Сам термін «політичний в'язень» і є разом із тим позначенням певного символічного статусу людини. Чим знаменитіший політв'язень – тим цей статус і більший.

Що уособлює політв'язень? Перш за все він фігурує як щось на кшталт неспростовного доказу реальності самої боротьби. В даному разі ми маємо справу з автореференцією: сам елемент цієї реальності й вказує на неї, надаючи їй саме те значення, яке їй притаманне від початку. Політичний в'язень є підтвердженням боротьби та заклик до неї. Він є скалкою в оці поневолювачів та неспростовним доказом їхньої провини. Ясна річ, «політичний в'язень» – це всього лише статус, щось таке, що не існує саме по собі, а напряду залежить від суспільного визнання.

Для зовнішнього світу Мумія Абу-Джамал є передусім написаним словом – яким би майстерним та живим воно б не було; голосом – нехай навіть глибоким, водночас спокійним та пристрасним; картинкою. Важко уявити, наскільки іноді боляче відігравати роль великого символу для широкого світу в камері завбільшки з невеличку ванну кімнату на самоті 22 години на добу і яким невимовним цей біль іноді може бути. В листі до Стіва Вайзера в середині дев'яностих Мумія пише: «Було б брехнею, якби я сказав тобі, ніби я не маю цих ночей – темних ночей душі, коли навіть сама смерть видається бажаною... Іноді мені хочеться закричати: 'Я – не символ! Я – людина!'» (Abu-Jamal, 1997, р. xxxi). Зі свого боку умови утримання в тракті для смертників у в'язниці підвищеної безпеки Ґрін у штаті Пенсильванія старанно працюють на відділення живого символу від тлінного тіла – так, Мумія позбавлений будь-якого тактильного контакту з представниками зовнішнього світу, включно з родиною: при зустрічах відвідувачів відділяє від нього суцільне, товсте куленепробивне скло. Елементарну, доступну всякій іншій людині інтимність замінено системою тотального спостереження 24 години на добу, включно з одним з найперверсивніших виплодів сучасної пенітенціарної думки – *cavity-search*, тобто обшуком усіх отворів тіла в'язня безпосередньо перед тим, як вести його на зустріч із відвідувачами, а також після того (один з авторів порівнював цю систему зі згвалтуванням). Але вершиною символізації Абу-Джамала став ухвалений у 1996 році в Пенсильванії закон, який забороняє фотографувати в'язнів. *Mumia-Law* – саме так звучить неофіційна назва цього закону. (Мимоволі згадуєш історію Пенсильванії з її квакерським минулим та невитравність іконоборських традицій протестантизму. [8])

Справа Абу-Джамала безумовно викликає потужні емоції. Як ми побачили, стосується це не лише його прибічників. Сказати, що без них її б не було – значить сказати правду. Саме по собі, чи там з якоїсь, можливо, ні для кого не досяжної «об'єктивної» точки зору, це, мабуть, і не добре, і не погано. Але, будучи прибічником Мумії Абу-Джамала, доводиться зважати на певні ризики, пов'язані з цією обставиною. Обурення, яке викликає один конкретний випадок, здатне разом із тим стати рушійною силою в боротьбі за ширші політичні цілі. І це безумовно має позитивні сторони: таким чином нібито вдається наочно продемонструвати, чим є несправедливість, і мобілізувати людей на боротьбу проти неї. Але чи не зійде вся емоційна рушійна сила на пшик при досягненні перемоги в цьому одному конкретному випадку? І яким тоді буде справжній масштаб перемоги, якщо одну-єдину людину врятовано від смерті, в той час, коли за межами цього випадку більше нічого не зміниться? Якою взагалі буде тоді вартість такої перемоги? Її вартість за межами порятунку однієї людини буде винятково символічною? А чи дійсно «символічні перемоги» щось змінюють? І що це взагалі таке, «символічна перемога»? Чи не є всяка «символічна» перемога за визначенням перемогою пірровою? А то навіть і гордощами насправді обдурених? Коли, як от у випадку Абу-Джамала, зусиль тисяч людей упродовж років заледве вистачає на те, щоб дати свободу одній людині. А може навіть, сильні світу цього усвідомлюють, наскільки успішно «живий символ» Мумія Абу-Джамал виконує роль громовідводу, роками абсорбуючи енергію мас (а не мобілізуючи її, як хтось помилково міг би подумати), і тому й тримають його за ґратами? (Ряд скептичних запитань можна продовжувати та продовжувати. Я не даватиму (експліцитних) відповідей на них. Хотілося б, щоб наша розвідка допомогла читачеві розібратися з ними самостійно.) Емоційна прив'язка цієї конкретної справи до ширших політичних цілей і робить із неї щось більше за неї саму. І тут ми стикаємося з проблемою розуміння того, чим є це «більше». Емоційна прив'язка безумовно надає цій справі великого потенціалу, але, як відомо, об'єкт навіть найпотужніших відчуттів та передчуттів у підсумку може обернутися на ніщо, згаснувши разом із емоціями. Нереалізований потенціал зрештою стане нічим, дорівнюватиме нулю. Неартикульоване так і не стане вимогою.

А втім, питання ризиків, пов'язаних із рушійними емоціями, стосується не лише випадку Абу-Джамала, але, мабуть, так само й будь-якої політичної (емансипаторної) боротьби.

Для того, щоб мінімалізувати ризики, пов'язані з емоційністю, варто, зокрема, зважати на аргументи скептика, що їх у нашому конкретному випадку можна підсумувати таким чином: *найсуттєвішим із того, що відрізняє Мумію Абу-Джамала від інших несправедливо засуджених, є обсяг акумульованого ним символічного капіталу.* [9] [10]

Тією конкретною конститутивною антиномією, тобто, в стосунку до емоційного потенціалу справи Мумія Абу-Джамала, є задана цією справою антиномія насилля.

Під самий кінець процесу 1982 року, якраз у той день та безпосередньо перед тим, як суддя віддав на розгляд присяжних рішення щодо смертної кари Абу-Джамалу, прокурор Джозеф МакГіл, користуючись першою й останньою нагодою допитати підсудного, та маючи на меті довести його схильність до насилля, зачитував інтерв'ю, яке Мумія – тоді ще п'ятнадцятирічний юнак і член партії «Чорна Пантера» на ім'я Веслі Кук – дав у 1970 році у зв'язку з убивством голови чиказького відділу партії та одного з найобдарованіших її керівників Фреда Гемптона. Слова, що їх зачитував прокурор перед присяжними звучать так: «політична влада походить зі стволів гвинтівок» (Weinglass, 1995, p. 180). Абу-Джамал відповів на це, що «Це була цитата з Мао Цзедунга з Китайської Народної Республіки. Цілком очевидно, що політична влада походить зі стволів гвинтівок, інакше б Америки сьогодні не існувало. Саме Америка позбавила індіанців політичної влади, – не з Божою поміччю, не християнською вірою, не добротою душевною, а якраз за допомогою стволів». Прокурор же, своєю чергою, хотів дізнатися чи «перейняв» Абу-Джамал цю максиму до своєї «філософської теорії», чи «узгоджується» з цією цитатою його «поведінка та налаштованість». «Я гадаю, що Америка підтвердила істинність цієї цитати», – знову відповів МакГілу Абу-Джамал. Прокурор також нагадав Абу-Джамалу його слова «Всю владу – народу» з того ж інтерв'ю, допитувався у нього, чому він ніколи не встає, коли до зали заходить суддя, прагнуч дізнатися, що саме мав на думці Абу-Джамал, вигукуючи під час одного із судових засідань «Цій системі настане кінець!» тощо.

Мумія Абу-Джамал вважав та вважає себе революціонером. Як стверджують його супротивники, в одному зі своїх текстів часів революційної молодості в лавах «Чорної Пантери» Абу-Джамал закликав «писати епітафії свиням» (Myths about Mumia). [11] (Чорні Пантери дійсно називали поліцейських «фашистськими свинями».) В одному зі своїх інтерв'ю Абу-Джамал слідом за Малкольмом Іксом стверджує, що для досягнення революційної мети слід вдаватися до всіх необхідних засобів (Abu-Jamal et. al., 1999, p. 105). Абу-Джамал неодноразово пояснював, чим саме постать Мартіна Лютера Кінга з його вимогою ненасильницької боротьби так люба істеблішменту та чому вона зайняла таке видатне місце в офіційній американській історіографії. [12] Тощо. В своїх текстах Абу-Джамал насправді не так то й часто вдається до революційної риторики, але, хіба що за винятком наведеного супротивниками Абу-Джамала заклику щодо «свиней», подані приклади аж ніяк не є поодинокими.

З іншого боку, незважаючи на те, що вже починаючи з п'ятнадцятирічного віку Абу-Джамал був об'єктом прискіпливої уваги ФБР та поліції, до арешту в 1981 році його жодного разу не вдалося притягнути до кримінальної відповідальності. І це при тому, що як засвідчують документи ФБР, [13] федеральна поліція (у тісній співпраці з місцевою) неодноразово намагалася «пришити» Абу-Джамалу справу, зокрема й «мокру» (того разу його врятувало бездоганне алібі). Річ у тім, що політичний активізм Абу-Джамала насправді *ніколи* не мав насильницького характеру. Разом із тим, не можна сказати, що слово й діло Абу-Джамала розминаються. На тлі його біографії будь-які звинувачення Абу-Джамала в боягузтві, лицемірстві, чи то нехай там «здатності лишень до розумової праці» видаватимуться абсолютно безглуздими.

Те, що Абу-Джамала засудили з порушенням мінімальних юридичних стандартів, за допомогою маніпульованих доказів та вибитих поліцією фальшивих свідчень (список аж ніяк не повний) – це правда, і ми до цього одразу повернемося. Але навіть залишаючи поза увагою несправедливий суд та відмінні інтерпретації того, що ж насправді відбулося о 4 ранку 9 грудня 1981 року, ми маємо певну сукупність фактів, щодо яких погоджуються практично всі. Ці факти, й задають спільну для уяви як супротивників, так і прихильників Абу-Джамала всіх мастей фантазматичну сцену (лаштунками якої є політичний бекграунд Абу-Джамала та його слово). Виглядає вона так: Абу-Джамал, випадково опинившись поряд з місцем пригоди, під час якої білий поліцейський бив його рідного брата Вільяма (Біллі) кинувся на допомогу... Те, що потім відбулося, й становить серцевину політичних фантазмів – адже завершилося це смертю поліцейського та пораненням Абу-Джамала.

IV

Що ж сталося насправді? Існують різні інтерпретації. Я не переповідатиму всі. Так само я не хотів би переобтяжувати цей розділ купою деталей фактичного та юридичного характеру, обмежившись натомість найрелевантнішими моментами судового розгляду та намагаючись не спекулювати на тему «Що ж відбулося насправді?». Детальніше ознайомитися з оглядом подій 9 грудня 1981 року, суду 1982 року та наступних судових процесів читач(ка) може звернувшись до зваженої, більш-менш вичерпної, та місткої доповіді «Міжнародної Амністії» (Amnesty International, 2000). [14]

З точністю встановлено, що Абу-Джамала було поранено кулею з пістолета Даніеля Фолкнера. Встановити ж, із якої саме зброї стріляли в Фолкнера, неможливо. Проте на суді прокурор стверджував, що нею був пістолет Абу-Джамала. (Тієї ночі Абу-Джамал працював таксистом.[15] Його вже двічі грабували, тож він мав при собі пістолет, зареєстрований на власне ім'я.) Під час процесу суд приховав від присяжних дані судової експертизи, згідно з якою одна з двох куль, які увійшли в тіло поліцейського була 44 калібру (в

той час як пістолет Абу-Джамал був 38 калібру), (Schiffman, 2006, р. 152). [16] Незважаючи на те, що це було рутинною поліцейською процедурою в таких випадках, руки Абу-Джамала чомусь не перевірили на сліди від пороху. Пред'явлений на суді як речовий доказ револьвер Абу-Джамала містив п'ять відстріляних порожніх гільз, тобто був повністю розряджений, але чи дійсно саме тієї ночі стріляли з нього, невідомо. Тоді, 9 грудня, поліція навіть не провела тесту на встановлення того, чи з пістолету Абу-Джамала взагалі стріляли, хоча цей «тест» полягає всього лише в прийнятті до зброї (після застосування вогнепальна зброя протягом годин зберігає специфічний запах). За версією обвинувачення, Абу-Джамал, який біг на місце злочину, вихопив пістолет із кобури та вистрілив поліцейському в спину; Фолкнер, обернувшись і падаючи, встиг вистрілити в Абу-Джамала, влучивши йому в груди, після чого поранений Абу-Джамал підійшов до поліцейського, що вже лежав на землі, та розрядив увесь пістолет, стріляючи в жертву, – проте лише одна куля влучила в поліцейського (це було друге, смертельне, поранення Фолкнера). Що ж тоді сталося з іншими двома чи трьома кулями, які, якщо версія прокурора була правильною, мали б влучити в бетонний хідник, що на ньому лежав поранений Даніель Фолкнер? На поліцейській фотографії з місця злочину, на яку звернули увагу аж у 2001 році, добре видно, що жодних слідів від куль на тому місці, де лежало тіло Фолкнера, не було. Так само незрозуміло, яким чином куля з пістолета Фолкнера спромоглася пройти через груди Абу-Джамала зверху вниз, якщо за версією обвинувачення поліцейський стріляв в Абу-Джамала падаючи.

Крім пістолета Абу-Джамала, з якого начебто й застрелили поліцейського, були ще три свідки, версії яких, узгоджувалися з версією прокурора. З них лише один – Синтія Вайт – повністю підтвердила версію прокурора та ідентифікувала Джамала як убивцю, в той час як двоє інших свідків, підтвердивши версію прокурора, не змогли ідентифікувати Абу-Джамала як убивцю. Кожного з них, як з'ясувалося згодом, поліція примусила до кривосвідчень.

Як посвідчила в 1997 році Памела Дженкінз, колега (повія) та подруга Синтії Вайт, а також коханка та інформаторка поліцейського Тома Раяна, поліція примусила Синтію до кривосвідчень проти Абу-Джамала загрожуючи кинути її до в'язниці (їй тоді загрожувало ув'язнення). До речі й саму Дженкінз, як з'ясувалося, так само намагалися примусити свідчити проти Джамала. [17] Синтія Вайт згодом «зникла», так що коли справа набула розголосу адвокати Абу-Джамала не спромоглися вийти на контакт з нею.

Навіть уже під час процесу 1982 року другий свідок, повія Вероніка Джонс, спершу підтвердивши версію прокурора, зрештою не втрималась, і прямо в судовій залі заявила, що це поліція змусила її до кривосвідчень, сказавши: «вони [поліцейські] змушували мене сказати те, що сказала інша дівчина [Синтія Вайт]. Але я не була здатна на таке». Вероніка Джонс почала було

розповідати, якими саме «батогами» та «пирогами» [18] поліція примушувала її та Синтію Вайт до кривосвідчень, але суддя Сейбо дуже швидко заткнув їй рота, заборонивши адвокату Абу-Дамала допитувати її та пояснивши, що заяви свідка Джонс не мають жодного стосунку до розглядуваної справи.

Третій свідок, Роберт Чоберт, який так само, як і Абу-Джамал, працював тієї ночі таксистом, на момент пригоди був умовно засуджений (за підпал школи) та не мав при собі водійського посвідчення, оскільки його вилучили у нього за водіння в нетверезому стані. Власне кажучи, йому за таких обставин просто загрожувала тюрма, тобто в стосунку до поліції та прокуратури його становище було надзвичайно вразливим. Після суду ж над Абу-Джамалом, на якому він свідчив на користь обвинувачення, він не тільки не потрапив до в'язниці, але й без проблем продовжив працювати таксистом.

До третьої та останньої групи доказів обвинувачення належало «зізнання» Абу-Джамала, яке він начебто дав у лікарні, до якої його відвезено пораненим. Під час процесу охоронець із лікарні Присцила Дюрґам та поліцейський Гарі Бел посвідчили, що тієї ночі безпосередньо перед операцією Абу-Джамал нібито заявив: «Я пристрелив сучого сина та сподіваюся, що сучий син помре». Найцікавішим є те, що як Дюрґам так і Бел зненацька й одночасно «згадали» слова Абу-Джамала аж через два місяці після тієї ночі – якраз одразу після того, як Абу-Джамал виступив на суді з заявою, що після арешту його жорстоко побила поліція. До речі, лікарі, які в цей час також були поряд з Абу-Джамалом та яких не запросили як свідків на суд, таких слів, як виявилось вже згодом, з вуст Абу-Джамала не чули. А в своєму службовому звіті за 09.12.1981 інший поліцейський, Гарі Вакшул, який супроводжував Абу-Джамала до лікарні та був із ним весь час, зазначив, що «впродовж цього часу нігер не зробив жодних коментарів». Під час процесу 1982 року Гарі Вакшул був у місті та чекав на запрошення до суду, але суддя заявив, що викликати Вакшула до суду неможливо, оскільки останній нібито був у відпустці та перебував за межами міста. А згаданий звіт від присяжних просто приховали.

Так само поліція та прокуратура (за тісної співпраці з суддею) приховали докази та свідків, які підтверджували присутність третьої людини на місці злочину та її втечу з місця злочину.

Вже на самому початку процесу на стадії добору колегії присяжних прокурор та суддя зробили все можливе, щоб не допустити до колегії чорношкірих кандидатів, – більшу частину дозволених законом «відводів без обґрунтування» МакГіл використав саме на те, щоб відсіяти чорношкірих претендентів. [19] В результаті Абу-Джамала судила переважно біла колегія присяжних – з двадцяти лише двоє були чорними. [20] І це при тому, що Філадельфія має 44% чорношкірого населення – ось так було дотримане начебто гарантоване американською конституцією право підсудного на присяжних з числа «рів-

них» (*peers*). І це не останнє в списку конституційних і не лише прав порушених як у процесі 1982 року, так і в наступних процесах. [21]

Адвокат Ентоні Джексон був настільки жадливим, [22] що Абу-Джамал дуже швидко відмовився від його послуг і вирішив захищати себе сам (йдеться про право, гарантоване конституцією США). Спочатку Абу-Джамалу це дозволили, але потім, після постійних протестів Абу-Джамала щодо недопущення Джона Африки як юридичного радника до стола підсудного, [23] його цього права позбавили, знову передавши справу Джексону. Абу-Джамал протестував проти цього, тож його регулярно видаляли з зали засідань, – у підсумку більша частина процесу пройшла за його відсутності.

І насамкінець слід сказати кілька слів про суддю Альфреда Сейбо та прокурора Джозефа МакГіла. Для процесу над Абу-Джамалом добрали дійсно «наїефективніших» суддю та прокурора. Альфред Сейбо, екс-шериф та «колишній» член впливової поліцейської організації *Fraternal Order of Police*, яка й становить сьогодні ядро анти-джамалівського лобі, за даними NAACP, [24] виніс вдвічі більше смертних вироків, ніж будь-який інший суддя в США (Weinglass, 1995, р. 5). А за даними Міжнародної Амністії, 29 з 31 людей, засуджених ним до смертної кари, належали до етнічних меншин (Amnesty International, 2000, р. 6). І як тут не згадати таку маленьку, але дуже характерну деталь: в день передачі рішень про смертну кару на розгляд колегії присяжних суддя Сейбо вдягав краватку, дрібненько розшиту написами «Law and Order» (Schiffman, 2006, р. 157). А як засвідчує статистика, шанси відхилення вашої кандидатури прокурором МакГілом при доборі колегії присяжних зростали аж у 8,47 разів, якщо вам трапилося бути чорношкірим (у той час як по всій Філадельфії з 1983 по 1993 рік відповідний показник був «усього лиш» 4,04). [25] У плані здобуття смертних вироків МакГіл був наїефективнішим із наявних прокурорів – шість попередніх аналогічних процесів він виграв.

У письмовому свідченні під присягою (*affidavit*), зробленому в 2001 році, судово-стенографістка Террі Морер-Картер заявила, що в 1982 році вона була свідком розмови між Сейбо та іншою особою, що в ній обговорювалася справа Абу-Джамала. Під час цієї розмови Сейбо сказав таке: «Так, і я допоможу їм засмажити цього нігера» (Schiffman, 2006, р. 250; Maurer-Carter, 2001). [26] Важко не погодитися з тим, що для цього обидва протагоністи дійсно зробили усе що могли «й навіть більше».

Але страшними є насправді не окремі персоналії на кшталт МакГіла чи Альфреда Сейбо, чи тих або інших корумпованих поліцейських чинів із Філадельфії, а вся американська карна система разом із тим, на сторожі чого вона стоїть. *Справа Абу-Джамала насправді є лише однією з мільйонів*, – лиш краєчком ока дозволяє вона зазирнути до безмежних нутроців американського Левіатана.

Перш ніж перейти до центральної частини нашого розділу, я пропоную коротко торкнутися питання, яке, можливо, виникло у читачок і читачів у зв'язку з останнім розділом, зокрема стосовно «сильної тези» в останньому його абзаці. Адже скидається на те, ніби поліція та прокуратура мала зуб на Абу-Джамала, чи не так? Йдеться в даному випадку радше про виняток – чи таки про правило?

Річ у тім, що Абу-Джамал дійсно вже не перший рік псував нерви місцевій поліції та істеблшменту. Вже замолоду однією з головних тем його журналістських розслідувань була поліцейська жорстокість та расистська юстиція. Жакливою філадельфійська поліція насправді була завжди – як у 19 столітті, коли поліцейські міста «Братерської Любові» (саме так перекладається з грецької «Філадельфія») брали активну участь у регулярних погромах чорного гетто, [27] так і в 20 столітті. Такою вона є й сьогодні, на початку 21 століття. Але в той час місто дійсно переживало новий виток «закручування гайок». Мером міста став колишній начальник поліції Френк Різзо, який виступав в амплу жорстокого борця зі злочинністю та полюбляв похизуватися, скажімо, з захватом оповідаючи журналістам на імпровізованому брифінгу в кулуарах мерії про те, як він оце якраз цими днями власною персоною наздоганяв «негідника» та ламав йому ноги (Schiffman 1996, p. 86) тощо. Саме за його ініціативою були послаблені правила застосування вогнепальної зброї поліцейськими. Різзо не раз просив місцеву поліцію «нічого не боятися» й обіцяв «у разі чого» стояти за неї горою. («Even when you're wrong. I'm going to back you.» – заявив він одного разу перед зібранням на якому були присутні 700 поліцейських.) Його слово впало на добрий ґрунт: за вісім років правління Різзо кількість смертельно поранених поліцією в Філадельфії зростала аж по двадцять відсотків на рік, лише за 1975-1979 кількість жертв застосування поліцією вогнепальної зброї (вбитих та поранених) склала 290 чоловік (Amnesty International, 2000, pp. 3-4). [28]

У той самий період філадельфійська поліція вела війну з представниками радикального екологічного руху MOVE. Історія цього руху та зв'язків із ним Абу-Джамала – це окрема тема, детальний огляд якої сягатиме далеко за межі нашої розвідки. Слід лиш зауважити, що в 70-ті роки такі речі як демонстрації перед зоопарками з вимогами звільнити звірів, відмова користуватися технікою, життя в комуні тощо шокували американську громадськість не на жарт. Звичайно, якби йшлося про комуну білих хіпі, то реакція влади, мабуть, була б на порядок м'якшою. Але кістяком цього руху на чолі з його духовним лідером Джоном Африкою були саме чорношкірі; після того ж як репресії з боку влади набрали обертів, білі та азійського походження прихильники MOVE залишили його остаточно. Одно слово реакція влади на «негрів», які наважилися «вигадувати щось несусвітнє», здіймаючи бучу з приводу «системи», яка,

за їхніми словами, буцімто «нищить життя» тощо, ображаючи тим самим най-благородніші почуття громадян, полягала в криміналізації руху. Абу-Джамал довгий час не звертав особливої уваги на MOVE. Більше того, його ставлення до руху спочатку в найсуттєвішому мало чим відрізнялося від ставлення до MOVE переважної решти мешканців Філадельфії. [29] Поступово воно почало змінюватися, коли Абу-Джамал у зв'язку зі своєю журналістською роботою дізнався та почав звертати увагу громадськості міста на репресії з боку влади. В підсумку він залишився чи не єдиним журналістом на всю Філадельфію, який взагалі наважувався розповідати про це. [30] Відмовившись виконати вимогу свого начальника не робити більше репортажі про MOVE, Абу-Джамал був змушений звільнитися з роботи. Як і у випадку Чорних Пантер, саме репресії були тим, що притягало його до руху MOVE та зробило його їхнім прихильником. [31] На момент арешту він носив расти – на той час дуже рідкісну зачіску для Філадельфії, типову натомість для учасників MOVE. Тобто він просто ідеально вписувався в роль злочинця в уявленні поліцейських, що прибуло на місце вбивства Даніеля Фолкнера.

Але про те, наскільки злою була воля поліції та можновладців у даному індивідуальному випадку залишається лише здогадуватися. Власне, саме це питання, як і питання про те, чи є насправді Мумія Абу-Джамал «політичним в'язнем», не є вирішальним. З точністю до кошмару все це могло статися з людиною, яка взагалі не мала жодного стосунку до Чорної Пантери, MOVE, або критичної журналістики.

Можливо тоді, запитає читач(ка), йдеться лише про специфіку міста Філадельфії, невитравні традиції расизму та корупції якої сягають аж у 19 століття? Та й взагалі, мабуть таки, з того часу чимало змінилося?

Дійсно, місто Філадельфія, як і штат Пенсільванія, мають свою специфіку і про це можна довго й багато розповідати. Як пише Мішель Фуко, саме філадельфійська тюрма Волнат-Стріт свого часу полонила уяву сучасників та стала найважливішим взірцем для пенітенціарної системи «доби модерну», яка прийшла на зміну системі покарань «класичної доби» (Фуко, 1996, розділ «М'якість покарань», зокрема ст. 156-57). Саме пенсільванська пенітенціарна система виплекала Чарльза Грейнера, – ключову постать в організації катувань в сумнозвісній тюрмі Абу-Грейб. [32] Режисер Девід Лінч колись зізнався, що лєвова частка тієї фантазмагоричної реальності, яку він показує у своїх фільмах, зобов'язана саме місту Філадельфія, в якому він навчався та працював наприкінці 60-х. Але навіть творчість такого режисера як Лінч навряд чи може змагатись із самою реальністю. Ось лише декілька свіжих прикладів. Так, 2009 року двох пенсільванських суддів судили та посадили до тюрми за те, що вони пачками продавали неповнолітніх – юнаків і дівчат із бідних класів – до приватних в'язниць, тобто докладали всіх зусиль до того, щоб підприємства-тюрми не простоювали, отримуючи за це щедрі хабарі від

фірми-тюремщика. Настільки це нереально, що таке просто не вкладається в голову, чи не так? Американські судді на початку 21 століття продавали до в'язниць американських дітей?! А втім, навіть якщо про такі речі (чомусь) не дуже охоче повідомляють корпоративні медіа, це – чистісінька правда. [33] Того ж таки 2009 року суд виправдав філадельфійських поліцейських, які жорстоко побили трьох підлітків. Здавалося б, що тут такого: поліція робить це й так часто, можна навіть стверджувати, що самий факт притягнення поліцейських до суду є маленькою перемогою. Так би воно, може, й було, якби не одна прикметна деталь: це побиття зняли на камеру. Тобто йдеться про те, що навіть за наявності такого неспростовного доказу суд поліцейських цілком виправдав. Інший приклад: троє (білих) колишніх поліцейських, які наприкінці 90-х були незаконно звільнені з філадельфійської поліції через те, що вони намагалися боротися проти расистських практик та корупції своїх колег та начальства, досі (2010) безуспішно намагаються добитися справедливості через філадельфійський суд – відверто упереджений суддя відмовляється передати справу іншому судді та роками успішно затягує розгляд справи, вигадуючи формальні зачіпки та висмоктуючи з пальця заперечення на кшталт того, що представники білої раси не мають права подавати позов за порушення антидискримінаційного законодавства тощо (Washington, 2010).

Але ми припустилися б грубої помилки, зваливши все на специфіку одного окремо взятого міста або штату, чи то взявшись демонізувати їх. [34] Адже поліцейська жорстокість у США одним штатом не обмежується.

Можливо, читач(ка) пригадує випадок побиття Родні Кінга лос-анджелеськими поліцейськими в 1991 році? Тоді виправдання поліцейських судом (попри наявність такого доказу як відеозапис з місця пригоди) послугувало приводом для одного з найбільших повстань за всю історію Сполучених Штатів. Але висновувати з цього, мовляв, от яку реакцію викликає в свободолюбних США один-єдиний випадок несправедливості, не випадає. Насправді цей випадок був лише приводом для повстання. [35] Як засвідчують численні дослідження, проведені після повстання, таких випадків наприкінці 80-х та на початку 90-х було безліч. Навіть американське міністерство юстиції (на вимогу генерального прокурора Річарда Сорнбурґа) провело в зв'язку зі справою Кінга масштабне розслідування випадків поліцейської жорстокості за попередні шість років. Втім, його результати, мабуть, були настільки разючими, що його так і не оприлюднили (Abu-Jamal 1995, pp. 140-42). Стосується це не лише кінця 80-х та початку 90-х, але так само й наших днів. Скажімо, якщо хтось бажає ознайомитися з методами вибивання свідчень чиказькими поліцейськими, – звертайтеся до підрозділу *Torture* з розділу про Чикаго в доповіді *Human Rights Watch* за 90-ті роки (HRW, 1998). Просто неймовірно видається розділ про сучасну ново-орлеанську поліцію з тієї ж доповіді (з 1993 по 1998 рік щонайменше 50 з 1400 ново-орлеанських поліцейських заарештували за тяжкі злочини, включно з пограбуваннями, зґвалтуваннями та вбивства-

ми, – подробиці в доповіді). І йдеться тут лише про одні з «найяскравіших» сторінок у вищезгаданій доповіді (сторінки присвячені філадельфійській поліції, до речі, так само належать до них). Не менш разючими є дані за 90-ті роки, наведені в доповіді Міжнародної Амністії, *United States of America: Rights for All* (Amnesty International, 1998). Автори праці *Stolen Lives: Killed by Law Enforcement* (National Lawyers Guild, 1999) задокументували та описали понад 2 тисячі випадків убивств американськими поліцейськими за 1990-99 роки. Зрештою, піддавшись тиску правозахисних організацій, з 2003 року американський уряд почав вести статистику вбивств при арештах. Згідно з цими, дуже неповними, даними лише з 2003 по 2006 рік американські поліцейські застрелили (на смерть) 1540 чоловік під час арештів... [36]

Можливо, читач(ка) запитає нас, з якої причини ми переповідаємо всі ці жахіття. Для чого взагалі? З тим, щоб показати, що вся американська поліція погана? Для того, щоб демонізувати американське суспільство? Невже Америка – така страшна країна? Невже протягом останніх ста років в плані расових стосунків там абсолютно нічого не змінилося? Невже шановний автор дійсно не в курсі, хто там зараз президент? Та й взагалі, чи не досхочу ми вже наслухалися історій про «загниваючий капіталізм» і те, як «негри в Америці не доїдають»? Зрештою, запитає хтось, чи не керує автором потаємне бажання виправдати Радянський Союз, заперечивши тим самим Голодомор та сталінські репресії?

Примітки

1. Так, на початку 90-х років у США задокументовано понад 150 випадків довготермінових ув'язнень за політичними мотивами. Більше половини політичних в'язнів були чорношкірими (в основній масі – колишні Чорні Пантери), на другому місці за кількістю були пуерто-ріканські націоналісти, на третьому – білі антиімперіалісти, і на четвертому – представники індіанських політичних організацій (Abu-Jamal et. al., 1999, pp. 78-79). За даними Марі-Аньє Комбеск, станом на 2005 рік в американських тюрмах сиділи більше сотні політичних в'язнів. Переважно це були люди, що брали активну участь у політичній боротьбі наприкінці 60-х та на початку 70-х років – учасники Black Panther Party, Black Liberation Army, American Indian Movement, пуерто-ріканського визвольного руху та Weather Underground. Але домінували серед американських політичних в'язнів саме колишні учасники «Чорної Пантери» (близько п'ятидесяти осіб) (Combesque, 2005). За оцінкою Міхаеля Шифмана, на сьогодні (вересень 2010) в американських тюрмах все ще ув'язнені від 100 до 150 політичних в'язнів, серед них – більше десятка колишніх учасників Чорної Пантери (приватний емейл автору).
2. Така теза може видатися комусь дещо радикальною, але вона не є ані поодинокую, ані ірраціональною. Так, 8-й пункт програми партії «Чорна Пантера» (написаної в

1966 році Г'ю Ньютоном та Бобі Сілом) сформульовано таким чином: «Ми вимагаємо свободу для всіх чорношкірих чоловіків, утримуваних у федеральних, штатowych та окружних в'язницях і тюрмах. Ми віримо, що всі чорношкірі мають бути звільнені з численних тюрем та в'язниць, оскільки вони не отримали чесного та неупередженого суду» (виділення в оригіналі; Програма партії «Чорна Пантера», 2010). Кілька років потому, вже після розгрому партії, американський соціолог Ерик Олін Райт, після тривалих польових досліджень у в'язниці Сан Квентін, яка розташована зовсім поруч з Оклендом – колискою Black Panther Party, та в якій тоді сиділо чимало Чорних Пантер, у роботі «Політика покарань» стверджував, що «Ліберальне розрізнення між тими, кого ув'язнено за політичні переконання, або ж несправедливо засудженими, та тими, кого посадили, просто притягнувши до кримінальної відповідальності, є валідним. Але називати одних «політичними» в'язнями, а інших просто «злочинцями» – означає робити незбагненим зміст покарання та ті політичні функції, які воно виконує в суспільстві», та зазначив, що «будь-яке ув'язнення є політичним» (Wright, 1973, pp. 23-24; Райт, 2010, ст. 143). На пряму залежність тяжкості покарань від класової належності типу злочину в американській карній політиці вказав ще наприкінці 19 століття афроамериканський соціолог В. Е. Б. ДюБуа (DuBois, 1996, p. 249).

3. Спроба перекладу – моя. В оригіналі ці слова звучать так: «Und wir schicken // keinen der Unsern hinunter // zu dir, // Babel» (Celan, 1975 , p. 272).
4. Вперше гасло «війна зі злочинністю» консервативні політики активно використовували в 20-х роках, розуміючи під «злочинцями» іммігрантів і лівих активістів (так, губернатори п'яти штатів виступили з пропозицією заборонити «субверсивні елементи» в концентраційні табори). Вдруге тема «війни зі злочинністю» піднялася під час президентської кампанії 1964 року, коли її педалював республіканський кандидат в президенти Баррі Голдвотер, намагаючись таким чином дискредитувати рух за громадянські права (представників якого він називав «thugs» та «lawbreakers») та вдаючись до риторики Law and Order у нападках на програму «Great Society» президента Джонсона. Втретє, так само безрезультатно, цю тему на національному рівні намагався педалювати Річард Ніксон у 1968 році. За історичну дату початку встановлення каральної гегемонії в американській політиці слід, напевне, брати 3 січня 1973 року, відколи вперше успішно пожинати політичний капітал на цій ниві на національному рівні вдалося губернатору штату Нью-Йорк Нельсону Рокфеллеру, що виступив з заявою, в якій вимагав довічне ув'язнення без права дотермінового звільнення для будь-якого торговця наркотиками. Попри те, що в той час політики обох партій, журналісти, та вся громадськість загалом ставилися до наркозалежних не як до злочинців, а саму тюрму на загал сприймали в США наприкінці шістдесятих та на початку сімдесятих як архаїчну варварську інституцію, що її от-от нарешті буде остаточно ліквідовано, в той час як американські кримінологи активно теоретизували з приводу того, що саме має прийти на зміну в'язниці, Нельсону Рокфеллеру вдалося імплементувати в штаті Нью-Йорк закони, згідно з якими споживачі наркотиків могли отримати до 15 років тюрми та дати початок кампанії пожорстокішання покарань за незначні правопорушення, поклавши тим самим першу цеглину в підмурок майбутньої гонки ув'язнень на національному рівні. Але остаточно встановити гегемонію карального мислення в американській політиці (на національному рівні) консерваторам вдалося лише наприкінці сімдесятих (про перипетії «війни проти злочинності» див. наступний розділ).

5. Насправді коректними можновладці намагаються бути тільки в тих випадках, коли їм треба демонструвати неупередженість. В інших випадках вони ще й як дають волю мові.
6. Маючи право телефонувати кілька разів на тиждень, Абу-Джамал використовує його, вже з 1992 року, для співпраці з проектом «Prisonradio», яке регулярно випускає в ефір його короткі авторські передачі. Слухайте тут: www.prisonradio.com.
7. Читач(ка), можливо, не дуже знайомий зі спеціальною академічною літературою з теми. Тож для прикладу наведемо аж ніяк не позбавлене літературного хисту есе «Америка» (принаймні ще недавно) популярного серед українських інтелектуалів французького автора Жана Бодріяра. Припустимо, його зауваження, мовляв, така кількість психічно хворих бездомних на вулицях Нью-Йорка пояснюється тим, що «незрозуміло, з якого дива таке безумне місто мало б стримувати своїх безумців в зачині» (Бодрійяр, 2000, ст. 87) (а не наслідками неоліберальних реформ, що призвели до масового закриття державних психіатричних лікарень в 70-х роках), можна розглядати як характеристику, витриману в дусі красного письменства. Але от коли Бодрійяр стверджує, буцімто в США немає дисидентів, він просто й елементарно розминається з дійсністю: на час написання есе по американських тюрмах їх було запроторено чимало. Але, зважаючи на те, що Бодрійяр, як він сам зізнається, пізнавав Америку через американський телевізор та культурний туризм, особливо й нема чому дивуватися. Зрештою, на цьому прикладі можна добре побачити, чим є відмінності класових перспектив та до яких викривлень перцепції призводить соціальна сегрегація в сучасному світі. Будучи представником «кочових еліт», що з легкістю пурхають з континенту на континент та ще й отримують за це купу грошей, неважко, прилетівши до Вашингтона, побачити на капітолійському пагорбі одну суцільну «гіперреальність». Інакше виглядає той самий пагорб з Анакостії – одного з найстрашніших американських гетто, що розташоване за якихось кілька кілометрів від Каптолію (й куди Бодрійяр, звісно ж, не потикався). З цієї перспективи такі речі виглядають не «гіпер-», а цілком та навдивовижу реально. Як співає в одній зі своїх пісень Біг Майк: «the fuckin white house reminds em [мешканцям гетто] of the watch tower» (Big Mike, 1994; як засвідчує Зигмунд Бауман, підлітки з Анакостії ніколи не бували в шикарному центрі столиці, тобто якщо й бачать той капітолійський пагорб, то лише з віддалі, і водночас більша частина чоловічого населення Анакостії у віці від 16 до 35 років перебуває під контролем каральної держави (Бауман, 2004, ст. 124, 162)). Те саме стосується й «гіперреальної» перспективи, з якої Бодрійяр спостерігав Каліфорнію. Одним чином вона виглядає з перспективи Санта-Барбари, або Санта-Крузу, де Бодрійяр і мешкав, і зовсім інакше, скажімо, з перспективи гіпергетто South Central, яке Бодрійяр якщо й бачив, то хіба що по телевізору, і в якому незадовго після бодрійярових подорожей Америкою поліція проводила широкомасштабну операцію Hammer (1987-1990), включно з масовими несанкціонованими обшуками, штурмами та знесенням будинків і запроторенням за ґрати понад півтори тисячі людей, часто лише за підозрою (Davis, 2006, pp. 265-322). А про те, що життя в «Санта-Барбарі» г і п е р р е а л ь н е, тобто сповнене матеріальною пересиченістю, соціальною сліпотою та страшенно нудне, пострадянський телеглядач нібито мав би знати й без Жана Бодріяра. Зло в США насправді має цілком виразне обличчя. Дійсно, потрібно-таки чимало фантазії, сліпоти, мистецького та філософського хисту, для того щоб подавати його як «прозоре».

8. До речі, так само й на впровадження одиночного ув'язнення в США (1829) як окремого засобу покарання справила вплив релігійна філософія квакерів. Вважалося, що завдяки ньому людина буде так чи так змушена до самоспоглядання, і тим краще здатна буде досягнути свій гріх, покаятися та вийти на праведний шлях.
9. Не за всякого в'язня заступаються депутати японського парламенту. Не кожен в'язень став почесним громадянином Парижу та Палермо, а на додачу ще й спричинив дипломатичну напругу між США та Францією. Не за кожного (конкретно) в'язня заступається в своїх резолюціях Європарламент (у 1998 та 2010 рр.). Не всяка людина, що сьогодні сидить у в'язниці, може похвалитися вулицею, названою на її честь. Тощо. Навіть умови ув'язнення Абу-Джамала – страшні, жахливі умови – аж ніяк не є найгіршими на світі.
10. «Несправедливо засуджених» у даному разі можна розуміти не лише в буквальному сенсі. Можливо, такий спосіб висловлювання міститиме метафізичні конотації, але гадаю, що цілком виправдано вести мову, скажімо, про гіперексплуатованих, безробітних, бездомних, покалічених війнами людей та родини тощо, як про «несправедливо засуджених» (до нелюдських умов існування).
11. На жаль, ми не мали змоги перевірити автентичність цитати. Слід зважати на те, що тексти на сайті <http://danielfaulkner.com> містять подеколи відверто брехливу інформацію.
12. «Система використала центральні ненасильницькі теми з життя Мартіна Лютера Кінга для того, щоб забезпечити стратегію, призначену захистити її власні інтереси – уявіть собі найбільш насильницьку націю на Землі, спадкоємця індіанського й африканського геноцидів, єдину націю, яка скинула атомну бомбу на цивільне населення, найбільшого на світі торговця зброєю, країну, яка винищила напалмом понад десять мільйонів людей у В'єтнамі (щоб 'врятувати' його від комунізму), найбільшого на світі тюремника, що махає трупом Кінга закликаючи до ненасильства!» (Abu-Jamal 1995, p. 134).
13. Йдеться про особисту справу Абу-Джамала, що її на підставі Freedom of Information Act вдалося отримати в 1995 році в ФБР адвокатам Абу-Джамала, – вона велася з 1969 по 1991 рік та нараховує аж 700 сторінок. Цілі масиви цих семисот сторінок були зафарбовані тушшю та й взагалі вони становлять лише частину особистої справи Джамала (Weinglass 1995, p. 208-211). Крім того є серйозні сумніви щодо того, чи дійсно після 1991 року справа більше не велася. Нещодавно особиста справа Абу-Джамала стала доступною онлайн: http://freemumia.com/mumia_file.zip.
14. У принципі, в цій 34-сторінковій доповіді викладено найсуттєвіше. Щоправда, доповідь містить кілька помилок фактичного характеру та з цілком зрозумілих причин нічого не каже про подальший хід юридичного процесу й нові докази та свідчення, що з'явилися вже після 2000 року, серед яких, принаймні декілька, мають велику вагу. Найґрунтовнішою ж – уважною, копіткою, максимально детальною – і разом із тим на рідкість зваженою працею, присвяченою справі Абу-Джамала є книга Міхаеля Шифмана (Schiffman, 2006). (А така річ як зваженість не може не тішити в цьому настільки заідеологізованому та сповненому пересмикування і сліпої патетики (з обох боків) масиві текстів по цій справі.)

15. Незадовго перед тим Мумія Абу-Джамал звільнився з роботи на комерційній радіостанції – так він відреагував на спроби цензурування своїх передач, у той час як робота на некомерційному радіо заробітку, необхідного для утримання родини, не приносила.
16. Дані першої експертизи – невірні. З точністю встановити калібр деформованої кулі не можна – вона ближча до 40-го калібру (Schiffman, 2006, p. 152).
17. В 1996 році Памела Дженкінз вже виступала в суді як головний свідок проти свого колишнього коханця та його колег. В результаті Раян та п'ять інших поліцейських, звинувачених у крадіжках, підробці службових звітів та доказів тощо, потрапили за ґрати. Але найважливішим є те, що за результатами цього скандального процесу на свободу випустили сотні несправедливо засуджених. (Так, за даними Human Rights Watch, після цього заново було переглянуто тисячі справ, причому «від 160 до 300 вироків було скасовано» (HRW, 1998, розділ про Філадельфію).
18. В письмовому свідченні під присягою (affidavit) Вероніка Джонс в 1996 році, зокрема, сказала таке: «Вони сказали мені, що якщо я свідчитиму проти Джамала та ідентифікую Джамала як убивцю, то мені не доведеться турбуватися з приводу звинувачень у тяжких злочинах, які на той час загрожували мені (my pending felony charges)... Детективи погрожували мені тим, що на мене чекає довге тюремне ув'язнення – п'ятнадцять років... Я знала, що якщо я хоч чимось допоможу Джамалу, то на мене чекатимуть роки тюрми» (Amnesty International 2000, p. 19).
19. Відсіювання чорношкірих кандидатів було стандартною практикою філадельфійської прокуратури. В 1997 році Філадельфія пережила невеличкий скандал у зв'язку з оприлюдненням плівки 1987 року, на якій місцевий прокурор Джек Мак-Магон, тренуючи молодих прокурорів, пояснював, яким саме чином слід відсіювати чорношкірих претендентів. (Уривки з цього відео можна подивитися на Ю-тубі: http://www.youtube.com/watch?v=rv9SJPa_dF8.) Звичайно ж, треба взяти трішечки чорношкірих до журі – пояснював він – але винятково вихідців із Південних Штатів в першому поколінні (тих самих, які, на відміну від своїх північних товаришів по нещастю, мають дещо виразніші уявлення про «вищість білої раси»). Двоє чорношкірих, які потрапили до колегії присяжних у справі Абу-Джамала, якраз і були вихідцями з Півдня в першому поколінні. Третього чорношкірого присяжного, який на початку потрапив до колегії, згодом було замінено білим чоловіком, що відповідаючи на запитання ще під час формування колегії, визнав, що у випадку Абу-Джамала він, мабуть, не зможе бути об'єктивним.
20. Американська судова статистика засвідчує, що білі чоловіки більше схильні вносити смертні вирoki, ніж жінки та чорношкірі. Але навіть серед жінок у колегії Джамала була дружина поліцейського. Так само до колегії потрапив чоловік, найкращий друг якого був колишнім поліцейським, що змушений був полишити службу після отриманих під час виконання службових обов'язків кульових поранень.
21. Коли справа Абу-Джамала згодом набула розголосу та стала полем політичної боротьби, то дивні речі у випадку Абу-Джамала почали відбуватися прямо-таки з якоюсь фатальною закономірністю. (Принаймні так це подеколи сприймається прихильниками Абу-Джамала, які послуговуються в таких випадках висловом

«винятки Мумії».) Так, у 1989 році той самий суд, який скасував смертний вирок Герберту Бейкеру, через те що прокурор (до речі, той самий – Джозеф МакГіл) на завершення процесу пояснював присяжним, мовляв, вирок, який вони зараз мають винести, не є остаточним, відхилив аналогічне клопотання Абу-Джамала (у випадку якого МакГіл в аналогічній ситуації теж вдався до таких пояснень). У 1992 році Верховний Суд США році скасував смертний вирок Девіду Довсону через те, що прокурор в його процесі посилався на членство Довсона в «Арійському Братстві», порушивши таким чином, на думку Верховного Суду, конституційне право на свободу слова. Так от, цей самий Верховний Суд навіть не прийняв на розгляд аналогічне клопотання Абу-Джамала, під час процесу якого прокурор вказував присяжним на членство останнього в «Чорній Пантері» (це при тому, що Довсон на момент процесу був дійсним членом «Арійського Братства», в той час як Абу-Джамал полишив Чорну Пантеру ще на початку 70-х). Це – лише приклади, вичерпному ж описові «винятків Мумії» можна присвятити окрему статтю.

22. Після арешту Абу-Джамала чорношкірі журналісти Філадельфії спромоглися зібрати 1 500 доларів на адвоката для Джамала. Ентоні Джексон був спочатку обраний добровільно. Але дуже швидко він довів свою цілковиту нездатність вести справу. Це була його перша справа, в якій він захищав звинуваченого у вбивстві. До справи він не готувався. Судячи з усього, що підтверджують численні свідчення, він мав серйозні проблеми з алкоголем а також вживав кокаїн. Так, наприклад, він навіть не спілкувався зі свідками захисту до того, як вони з'являлися в суді, прямо посеред судових засідань скаржився на те, що у нього багато інших справ і тому бракує часу на справу Абу-Джамала тощо. Дуже швидко Абу-Джамал спробував спекатися Джексона, але суддя своїм рішенням призначив його адвокатом Джамала.
23. Джон Африка, лідер базованого в Філадельфії радикального екологічного руху MOVE, перед тим успішно захистився в суді самостійно, без допомоги адвоката (звинувачували ж його у «виготовленні бомб»). Юридичних підстав для недопущення Джона Африки до столу підсудного не було. Скажімо, під час процесу Абу-Джамала в іншій судовій залі тієї самої будівлі інший підсудний такого права позбавлений не був. (Йдеться про поліцейського, якого звинувачували в убивстві, і поряд з яким, за столом для підсудних сидів його батько, теж, до речі, поліцейський.)
24. NAACP – «National Association for the Advancement of Colored People» – є одним з найстаріших та найвідоміших представників антирасистського лобі в США.
25. Такі підрахунки провели професори Девід Балдус та Джордж Вудворс з університету Айови (Schiffman, 2006, pp. 255-56).
26. Нагадаємо, що в кримінальних процесах в США питання провини підсудного вирішують присяжні, а суддя зобов'язаний лише регулювати процес, та бути при цьому безстороннім арбітром між обвинуваченням та захистом (тобто, винятково в процесуальних питаннях).
27. Перший масштабний погром у Філадельфії відбувся в 1829 році, а останні – після Громадянської Війни. Сценарій був дуже простим: натовп білих вдирався до гетто, палив будинки (в першу чергу школи, церкви та приміщення, де збиралися або-ліціоністи), бив та вбивав людей. Особливо видатну роль у погромах відігравали

ірландські іммігранти, що й самі були чи не найбільшими жертвами ксенофобії після чорношкірих. (DuBois, 1996, pp. 26-30; до речі ірландці й сьогодні становлять кістяк філадельфійської поліції). Благо, гетто в північноамериканських містах були тоді зовсім невеличкі, і «дати прочуханку нігерам» було технічно нескладно. Натомість у 20 столітті – після Першої, а особливо, Другої Світової війни – коли гетто збільшилися в десятки разів внаслідок імміграції з Півдня (спричиненої темпами індустріалізації на Півночі (pull) та змінами в сільському господарстві на Півдні (push)), роль приборкувачів гетто стала винятковою прерогативою поліції. А групи добровольців із числа цивільних на спонтанні акції взірця 19 століття вже не наважувалися. Щоправда, під час придушення повстань у гетто в 1964-68 роках такі групки добровольців, бувало, й заявлялись, але поліція хуленько завертала їх назад. У той час як ліччування (аж до 50-х років 20 століття) було найімпульсивнішим взірцем расового насилля на Півдні його аналогом на Півночі були саме погроми (Tergeist, 1982, pp. 19-40).

28. Населення Філадельфії становило тоді понад 1,5 мільйони чоловік. Але переважну частину жертв «орлів Різзо» склали меншини – чорношкірі та пуерторіканці. Слід наголосити, що тут ідеться лише про зареєстровані випадки. Рівень співпраці маргіналізованих прошарків міського населення в США як із представниками офіційної влади, так і з представниками різноманітних політичних та правозахисних організацій з незапам'ятних часів є катастрофічно низьким – з цілком зрозумілих причин.
29. «Коли я вперше почув про людей з MOVE, що вони їдять часник, що жінки народжують без акушерок, без наркотиків, без медикаментів, без чоловіка, просто полишені на себе та Богом даний інстинкт материнства, коли я вперше почув, що учасників MOVE відлупцювали за те, що вони протестували проти Френка Різзо, або що вони протестували в зоопарку проти ув'язнення звірів, я думав, що йдеться про божевільних» (Abu-Jamal et. al., 1999, p. 104). «Зважаючи на мій квазі-соціалістичний бекграунд та частково парамілітаристську орієнтацію Чорної Пантери мої перші враження від MOVE були однозначно негативними. Я не визнавав їх за революційний рух, бо вони, приміром, на відміну від Пантер, не носили одностроїв. На відміну від Пантер, вони не говорили про марксизм-ленізм або ідеї Мао Цзедуня. Вони не стверджували, що розбудова соціалістичного суспільства вирішить наявні економічні, політичні та суспільні проблеми США. Саме репресії з боку держави, репресії з боку філадельфійської поліції, як і у випадку з Чорними Пантерами, були тим, що притягнуло мене до MOVE, – те, що їм і надалі вдавалося чинити опір, незважаючи на жорстокість і брутальність репресій» (Abu-Jamal et. al., 1999, pp. 132-34).
30. Так, під час процесу над дев'ятьма учасниками руху після штурму приміщення MOVE 8 серпня 1978 року, під час якого незрозуміло з якого дива численна (більше семисот осіб) та озброєна до зубів поліція (зокрема, автоматами та ручними гранатами) влаштувала стрілянину, підстреливши власну ж людину, цих дев'ятьох учасників за цілковитої відсутності доказів, які підтверджували б їхню провину, засудили на довгелезні терміни ув'язнення (від 30 до 100 років). Навіть дехто з поліцейських-учасників штурму згодом визнав, що офіцер Джеймс Рамп загинув внаслідок пострілу з боку своїх. Так само є відеоплівка, на якій видно як поліцейський комісар Джозеф О'Ніл уже після арешту учасників MOVE заносив (а не

виносив) до приміщення зброю, яка буцімто належала «терористам» із MOVE. Сам будинок одразу після штурму поліція хутенько знесла. Але найцікавішим усе-таки є вже сам факт, що за вбивство однієї людини однією кулею суддя засудив аж 9 чоловік, визнавши під час виступу на телебаченні наступного дня після винесення вироку, що він насправді не знає, хто стріляв, та заявивши: «Я судив їх як сім'ю, тож і засудив їх як сім'ю». Натомість поліцейські, які не соромлячись камер репортерів, жорстоко побили витягнутих з будинку учасників MOVE, до відповідальності припинені не були.

31. Як любить висловлюватися сам Абу-Джамал, до партії «Чорна Пантера» його «загнали побоями» («kicked in»). Після невдалої спроби влаштувати з групою однодумців невеличку та цілком легальну демонстрацію протесту проти тодішнього кандидата в президенти Джорджа Воллеса в південній (білій) частині Філадельфії, поліція відлупцювала Абу-Джамала так, що його не впізнала рідна мама. Цей вислів слід розуміти буквально: прийшовши до лікарні та шукаючи свого сина, матір пройшла повз ліжку Джамала та пішла далі, не впізнавши його. Саме цей випадок і кинув Мумію в обійми Black Panther Party. Зрештою, саме внаслідок цієї пригоди Абу-Джамал і розпрощався з численними ілюзіями молодості. Адже лупцювали його спочатку, можливо, й «добровольці», але, вірогідніше, поліцейські в цивільному – в принципі це не так важливо. Важливо наступне: запримітивши поліцейського в уніформі, Абу-Джамал (тоді ще – Веслі Кук) заволав на допомогу. Відгукнувшись на поклик, поліцейський прийшов. А прийшовши він зацідив Абу-Джамалові чоботом в обличчя. Абу-Джамал каже, що він і по сей день вдячний цьому безіменному герою значка та дубинки. Адже саме він і допоміг йому за одну блискавичну мить досягнути так багато речей.
32. Принаймні, це стосується тих випадків катувань, які набули розголосу під час знаменитого скандалу. До того Чарльз Грейнер працював, зокрема, у в'язниці підвищеної безпеки (Super-Max) Грін, тієї самої, де сидить Абу-Джамал. Стерильність та оснащеність модерною технікою відкритої в середині дев'яностих років в'язниці не перешкодила тюремникам перенести старі традиції в новий дім. Так, Міжнародна Амністія повідомляла про численні випадки знущань над в'язнями в Грін, коли, наприклад, кров'ю в'язнів писали на стіні «KKK» (аббревіатура «Ku-Klux-Klan»; більшість в'язнів Грін чорношкірі, тоді як 90% охоронців – білі). В зв'язку з Чарльзом Грейнером одна американська активістка висловила у тому дусі, мовляв, такі речі як Абу-Грейб насправді починаються вже в самих США.
33. Скептичні читачки та читачі можуть самостійно пошукати в Інтернеті матеріали, задавши в пошуковик імена обох inglorious judges – «Mark A. Ciavarella» та «Michael T. Conahan», або переглянувши фільм Майкла Мура «Капіталізм: Історія любові». Хоча насправді найфантастичнішим елементом цього меседжу є аж ніяк не «судді продавали дітей до в'язниць», а «приватні в'язниці», тобто сама можливість існування недержавних, корпоративних в'язниць, сам факт передачі державою функції покарань злочинців приватним підприємствам. (Втім, якщо вже дійсно вірити в «свату силу» ринкових відносин, то доводиться-таки бути послідовним. Так, навіть в іракській війні найчисельнішим представником «коаліції» були приватні фірми. Тобто, за умов сучасного капіталізму приватизувати можна не лише такі речі як, скажімо, залізниці чи університети, але й навіть тюрми, такі абстрактні (але дуже прибуткові) сутності, як види рослин та тварин і навіть саму війну. В даному

разі вислів «війна – це бізнес» стає настільки буквальним у своїй тавтологічній моторошності, що просто виходить за межі людського розуміння.)

34. На виправдання Філадельфії можна згадати, що вона розташована (трішечки) північніше історичної лінії Мейсон-Діксон, що відділяє Південь від Півночі, а рабство в Філадельфії остаточно скасували ще в 1820 році. Але це насправді не так то й важливо. Як сказав колись Малкольм Ікс: «Що ти розповідаєш мені про 'там на Півдні' (down South)? Поки ти перебуваєш південніше від канадського кордону, ти і є 'там на Півдні'!» Пенсильванія навіть не входить у десятку штатів-лідерів за кількістю ув'язнених на душу населення (принаймні, за даним за 1996 рік).
35. Про причини лос-анджелеського повстання див. статтю Лоїка Вакана «The return of the Repressed» (Wacquant, 2008b, pp. 15-41; статтю також можна знайти в мережі).
36. Це лише 57% від загальної кількості людей, що згідно з цією статистикою загинули під час арештів за цей період. Загалом відповідно до цієї статистики під час арештів протягом цього періоду загинуло 2686 людини. Інші 43% смертей зареєстрованих під час арештів потрапили, зокрема, в такі категорії як «самогубство», «випадкове поранення», «хвороба/природні причини», «невстановлені причини». Про кількість людей, що отримали вогнепальні поранення від поліцейських, але не загинули, лишається тільки здогадуватися. Лише 43 штати з 50 повністю співпрацювали з бюро судової статистики протягом збирання відповідних даних, з них лише в 40 штатах поліція погодилася надавати відповідні дані добровільно. Але про те, наскільки охоче поліція дійсно співпрацювала, судити важко. Принаймні, в 30 з тих 43 штатів, які співпрацювали з бюро судової статистики, відповідні місцеві органи спочатку проводили моніторинг місцевої преси, і вже після цього, тобто щоразу в конкретних випадках, зверталися до поліції за підтвердженням (отримуючи подеколи замість відповіді мовчанку). Кількість людей, убитих поліцейськими під час арештів, протягом цього періоду загалом зросла (366 чоловік у 2003 році vs. 439 чоловік у 2006 році). Більше ніж у 40% випадків смертей під час арештів йшлося про затримання підозрюваних у скоєнні нетяжких злочинів (non-violent crimes). Етнічні меншини серед загиблих представлені вкрай диспропорційно. Втім, жодних підстав для расистської зловтіхи ця статистика не дає – в той час як загальна кількість загиблих чорношкірих становить 834 людини, загальна кількість загиблих білих (не-латиноамериканців) становить 1134 людини. Нових даних за цією статистикою з того часу не оприлюднювали. Як повідомила автора співробітниця Bureau of Justice Statistics Андрея Борч, наразі бюро обробляє дані за 2007-2008 рр., що їх планують оприлюднити в 2011 році (Bureau of Justice Statistics, 2009a; Bureau of Justice Statistics, 2009b; Bureau of Justice Statistics, 2009c; Bureau of Justice Statistics, 2009d; Bureau of Justice Statistics, 2009e).

КАРАЛЬНА ДЕРЖАВА, РАСИЗМ І БІДНІСТЬ У СПОЛУЧЕНИХ ШТАТАХ АМЕРИКИ

VI

Під час Другої Світової, мабуть, не всяка людина була в змозі вважати німців нормальними людьми. Так само нелегко засуджувати ті чи інші конкретні форми антиамериканізму. (А втім, схвалювати його припустимо, мабуть, ще в меншій кількості випадків.) У будь-якому разі, небагато речей є настільки жахливими та огидними, як демонізація певної країни чи народу. Відомо, які наслідки це може мати.

З праці Говарда Зінна «Народна історія Сполучених Штатів» (Zinn, 2003) ми знаємо, що історія Сполучених Штатів – це не лише офіційна історія – безпрецедентно грандіозних та безхмарніших за небесну блакить – «двох століть прогресу», або така ж монолітна історія суцільних геноцидів, завоювань та нічим не обмеженої експлуатації – як би цього хотілося окремим лівим – але є також історією народу з потужними традиціями боротьби за свободу, зі справжніми перемогами та гіркими поразками.

Приміром, не можна заперечувати, що для подолання расизму в США було докладено чимало зусиль. Багато з того, що було неможливим ще 50 років тому стало реальністю. Так, після здобуття громадянських прав поступово з'явився чорношкірий середній клас. Серед тієї ж поліції відсоток чорношкірих зріс від майже нуля до 12% (дані за 2003 рік, Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2003). А такий сумлінний кримінолог як Джером Скольник стверджує, що обсяги поліцейської жорстокості є меншими, ніж кілька десятиків років тому. [1] Та й не лише в поліції чорношкірим стали доступні посади, про які вони не могли мріяти якихось 30-40 років тому. [2] Зрештою, чи не є обрання Барака Обами на посаду президента Сполучених Штатів своєрідним увінчанням та символічним підбиттям підсумків цієї боротьби?

А втім, «*black faces in high places*» аж ніяк не означає зникнення расизму. Так, чи не найбільший злочин за всю історію філадельфійської поліції – бомбардування будинку MOVE 13 травня 1985 року, під час якого у вогні загинули

11 учасників руху та згоріло понад 60-ти довколишніх будинків [3] та досі не було притягнуто до відповідальності нікого (за винятком єдиної вцілілої учасниці MOVE провина якої полягала, мабуть, у тому, що вона вижила), здійснили саме за правління першого в історії Філадельфії чорношкірого й навіть «лівого» мера (пізніше, в своїх мемуарах, він писав, що йому самому погрожували вбивством, тож він був зв'язаний по руках і ногах і нічого не міг удіяти). Так само погроми, що їх влаштувала нью-йоркська поліція на початку дев'яностих у чорних кварталах міста, відбулися за правління першого в історії Нью-Йорка чорношкірого мера. І як тут не згадати бойову подругу Джорджа Буша Кондолізу Райс, яка купувала собі тфелки, розважалася в нічних барах та грала в теніс у той час, як після урагану Катріна чорношкіре населення Нового Орлеану було полишене напризволяще – оточене водами та замкнене поліцією [4] – без питної води, їжі та медикаментів. [5]

Виникнення ж чорношкірого середнього класу супроводжувалося занепадом гетто та ще більшою маргіналізацією його мешканців. (Якщо бути ще точнішим, то він, власне кажучи, не «виник», а збільшився, полишивши гетто.) Те саме стосується й поліції, яка не перестала бути органом расового контролю від того, що в її лавах з'явилися чорношкірі: паралельно зі зростанням відсотка чорношкірих серед поліцейських, відбувалося як безпрецедентне за всю історію Сполучених Штатів зростання загальної кількості в'язнів, так і безпрецедентне зростання відсотка чорношкірих серед населення в'язниць. (На відміну від поширених у т. ч. й у самих США уявлень домінувати чорношкірі стали в американських тюрмах зовсім недавно – йдеться про свіжий історичний феномен [6]).

Можна довго сперечатися про те, в чому саме полягають справжні здобутки Сполучених Штатів та чим вони породжені – демократичними традиціями, «вільним ринком», військовою могуттю, чи фінансовою гегемонією.

Це правда, що в Сполучених Штатах одні з найкращих у світі університетів. Але так само правда, що вони практично не доступні щонайменше 40 мільйонам американців, які живуть за офіційною межею бідності; що починаючи з 1995 року держава витрачає більше грошей на будівництво в'язниць, ніж університетів; що якщо ви чорношкірий у віці від 19 до 24 років, то у вас (статистично) більше шансів потрапити до в'язниці, ніж до університету.

Це правда, що американська медицина – принаймні, якщо судити за видатками, – одна з найкращих у світі. Але поряд із тим ми маємо фантастичні 45 мільйонів американців без медичної страховки. [7]

За обсягом житлової площі на душу населення Сполучені Штати – на одному з перших місць у світі. Але на тлі понад 10% незайнятого житла (housing

units), придатного для проживання, [8] сьогодні США мають 3,5 мільйонів бездомних. [9]

Це правда, що жодна країна світу не має стільки багатіїв, як США, та жодна країна не споживає стільки ресурсів. Але так само жодна країна світу не ув'язнює такої кількості своїх громадян – як в абсолютному вираженні, так і в кількості в'язнів на душу населення.

– Звертаючись до статистичних даних, перелік таких контрастів можна зробити якщо й не нескінченним, то принаймні дуже й дуже довгим. Але йдеться не про це – адже насправді в таких випадках окремі голі факти та цифри, нехай навіть зведені до розючих протиставлень, але поза тим без жодного зв'язку та аналізу, насправді нічого не пояснюють, точніше пояснюють зовсім небагато, та матимуть абсолютно відмінні інтерпретації.

Зрозуміло, що наведені контрасти не з однаковою легкістю вписуватимуться до тієї чи іншої інтерпретативної схеми. А втім, їх цілком успішно можна витлумачити, скажімо, в ультраконсервативному ключі – мовляв, тому то й мають Сполучені Штати стільки багатіїв, що нероб там, «на відміну від Європи», не толерують; нехай бездомні «йдуть працювати», а молоді афроамериканці не піддаються облудним звабам «культури вулиці та насилля» (легковажно сподіваючись, що за злочини не каратимуть); так само й дітям, нехай навіть із найбідніших сімей, ніхто не заважає «вчитися як слід» (у школі), – адже стипендії – навіть у найдорожчих американських університетах – насправді доступні всім. Гіперпопуляцію американських в'язниць у цьому ключі можна пояснити тим, що в США буцімто «занадто багато свободи», що й призводить до відхилення від «традиційних цінностей», до «безвідповідальності» й «аморалізму». А жалюгідний стан чорного гетто тут можна пояснити тим, що його «розбещені соціальними подачками» мешканці «виявляють занадто мало бажання працювати». Зрештою, ультраконсерватор казатиме, що така кількість чорних в американських в'язницях (при тому, що афроамериканці становлять лише 13% населення країни) є не доказом буцімто расистського характеру американського суспільства, а пояснюється тією елементарною обставиною, що останні частіше вчиняють злочини, тобто, мають більшу схильність до цього, – мовляв, нехай навіть певні політичні ілюзії і є дуже благородними, проте іноді вимагається неабияка твердість духу, щоб не дати себе засліпити ними та «визнати самі факти», – настільки очевидними вони є. Для України у відповідності до такої інтерпретації можна було б вивести таку мораль: поменше «демократії», чи там «хибно зрозумілої свободи», поменше соціальних видатків, побільше «тяжкої праці», приватної власності та «традиційних цінностей»; зрештою – і це найголовніше – слід якомога менше оподатковувати великий бізнес, який «створює робочі місця» – те, що і є справжнім підмур-

ком добробуту будь-якої країни та її громадян, який у своєму справжньому вираженні – капіталі – прямо-таки з неунікністю, притаманною природнім процесам, «перетікатиме» до тих країн, у яких кращий «інвестиційний клімат»; тощо (а кольорових до країни і лівою ногою не пускати – бо буде нам така біда, як Америці!).

Іншою відповіддю міг би бути аісторичний скептицизм із його незмінним супутником – соціальним фаталізмом, які апелювали б до непізнанної (але, тим не менш, незмінної) сутності людини та соціуму й *a priori* постулювали б позірний характер будь-яких історичних та соціальних перетворень, згідно з якими будь-яке соціальне перетворення, що сприймається його ініціаторами як позитивне, імплікуватиме, або супроводжуватиметься, або матиме (зазвичай непередбачуваним) наслідком лише трансформацію соціального зла. Тут не місце її детального розгляду, але слід зазначити, що в своїй суперечливості ця теорія неймовірно складна. В підсумку вона стверджує, що хоча ми й не в змозі скинути покривало майї, але, тим не менш, маємо визнати незмінність того, що воно прикриває. Аісторичний скептицизм може мати різні вираження. Так, стверджують, що «влада» не стає менш репресивною, а лише вдосконалює свої механізми, а будь-які спроби (політичної) емансипації слугують лише підвищенню її імунітету та ускладнюють тим самим подальшу боротьбу. Кажуть, що насправді, якщо десь і зменшується обсяг насилля, то разом з тим піднімається й «больовий поріг», засвідчуючи тим самим марність наївно-матеріалістичних спроб визначення того, чим є це насилля, а разом з тим і безглуздість балачок про можливість викорінити його. Інше, таке поширене сьогодні уявлення, полягає в тому, що чим радикальніший емансипаторний проект, тим катастрофічніші наслідки матимуть спроби його реалізації. Тощо. Таких теорій, а точніше можливостей використання тих чи інших теорій в цьому ключі, чимало. Але йдеться тут не лише про ті чи інші філософські (або не зовсім) теорії, а про чи не найпоширеніший тип уявлень від часів виникнення класового суспільства. Зрештою, як аргументував Макс Вебер, будь-яка система нерівномірного розподілу влади в довготерміновій перспективі не може триматися на самому фізичному насиллі, а вимагає визнання її легітимності з боку самих покорених, тобто певної форми згоди з їхнього боку, тієї чи іншої форми усвідомлення, що «так має бути». Такий психологічний панцер, наскільки б незручним не було його носіння, зрештою слугує на користь не лише самій системі домінування, але й захищає самих покорених, навіть якщо цей «захист» полягає лиш в акцептуванні власного становища в суспільстві. Мабуть, «соціальними фаталістами» хоча б якоюсь мірою змушені бути всі. [10] Але навіть якщо це так, то слід наголосити, що в будь-якому разі можливості людського мислення та практики до самого лише «прийняття панівної ідеології» не зводяться (хоча б тому, що в протилежному разі в ній просто не було би потреби). Словом, яким саме чином виглядатиме пояснення наведених нами парадоксів Америки в ключі аісторичного скептицизму, уявити в принципі не важко. В найпростішій формі ці пояснення

зводитимуться до запевнень у тому, що «*Плодами будь-яких революцій завжди користуватимуться мерзотники... По суті нічого не змінюється... Людина завжди була, є і буде...*» й тому подібних речей. Такі пояснення в нашому випадку можна навіть проілюструвати купою прикладів з найсвіжшої історії Сполучених Штатів. [11] Але важливо не це. Важливо те, що аісторичний скептицизм звертається до історії лиш з тим, щоб заперечити її реальність, – насправді ніщо не викликає у нього такого панічного страху, як сама історія.

VII

Адже завжди такою, як зараз, Америка не була. Йдеться натомість про наслідки конкретних історичних процесів зі своєю специфічною логікою – економічною та соціальною (класовою/расовою). Політичним виміром цих процесів, що їх французько-американський соціолог Лоїк Вакан іноді називає «неоконсервативною (контр)революцією», є, зокрема, реакція на здобуття чорношкірими громадянських прав. Важливо підкреслити, що ці процеси жодним чином не є «природними», скажімо, детермінованими вимогами ринку, на які держава змушена була реагувати саме так, а не інакше. Як би не хотілось ідеологам нового курсу в американській політиці подати його, як єдино можливий та необхідний, він є нічим іншим як *державною політикою*, тобто, однією з *можливих* державних політик, – продуктом конкретних політичних рішень, а не квазі-природних процесів. Те, що цей курс сьогодні сприймається багатьма як такий, є наслідком не притаманної його логіці самоочевидності, а результатом тривалої політичної та ідеологічної боротьби, підсумки якої підбивати ще зарано. Ось що зазначає в зв'язку з цим Вакан:

Протягом останніх трьох десятиліть, тобто, з часів расових заворушень, що сколихнули великі міста та позначили кінець революційної боротьби за громадянські права, США розпочали масштабний соціальний та політичний експеримент, що не має ані попередників, ані аналогів на післявоєнному Заході: поступова заміна (напів)соціальної держави поліцейською та каральною державою, в якій соціальна політика на найнижчому рівні класової та етнічної ієрархій – у стосунку до збіднілих соціальних груп – полягає в криміналізації маргінальності та карному дисциплінуванні (Wacquant, 2009, p. 61). [12]

Впродовж 60-х років, попри стрімке зростання рівня злочинності, кількість в'язнів у США постійно зменшувалась, сягнувши в 1972 році найнижчої позначки за попереднє десятиліття. І саме починаючи від 1973 року вона невинно зростає, збільшившись від того часу більш ніж у *шість разів*. Якщо в 1973 році США мали 360 тисяч в'язнів, то на початку нового тисячоліття їх кількість переважила за 2 мільйони. [13] Ще наприкінці 80-х років *впереді планети всей* за кількістю в'язнів на душу населення був Радянський Союз, за ним ішла Південна Африка, і лише на третьому місці були США. Але вже на початку дев'яностих Штати «переплюнули» навіть Південну Африку, в якій тоді ще панував режим апартеїду. (До речі, бучно відсвяткований минулого року 1989 рік позначає важливу історичну межу: саме в цей рік чорношкірі

вперше становили більшість засуджених до тюремного ув'язнення в США.) Відтоді в галузі ув'язнення власних громадян Штати не тільки вийшли в світові лідери, але й постійно продовжували збільшувати відрив, сягнувши в 2008 році цифри 760 ув'язнених на 100 тисяч населення (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2008b). Вже на завершення 20 століття Сполучені Штати, населення яких становило лише 5% від сукупного населення планети, втримували в своїх тюрмах четверту частину від світової популяції в'язнів (2 мільйони з 8 мільйонів чоловік; Justice Policy Institute, 2000). Але кількість людей під контролем каральної держави є значно більшою – якщо врахувати засуджених умовно та випущених на випробний термін, то їх число становитиме понад 7 мільйонів американців. [14] При чому, загальна кількість американців під контролем каральної держави зростала ще швидше за загальну кількість ув'язнених.

Найцікавішим у даному разі є те, що всупереч активно нав'язуваним пресою та політиками кліше зростання кількості в'язнів у США супроводжується аж ніяк не зростанням злочинності, [15] рівень якої протягом цього періоду залишався приблизно незмінним (зменшившись в окремих статтях), а з середини 90-х навіть пішов на спад. [16] [17] Ні, йдеться всього лиш про новий спосіб вирішення (лиш частково нових) соціальних проблем.

Починаючи щонайпізніше з 60-х років, до старих соціальних проблем США, які вирішувалися за допомогою кейнсіанської «держави добробуту» (що насправді ніколи не була такою казковою, як іноді намагаються зобразити), додалася нова – структурне безробіття, спричинене деіндустріалізацією та переорієнтацією американської економіки з виробництва товарів на виробництво послуг. Відтоді економічне зростання в США не означає збільшення кількості робочих місць, а така кількість робочих рук, як раніше, виявилася просто непотрібною. «Швидше за все, вони більше ніколи не знайдуть роботу», – каже Вакан про маргіналізовані прошарки пролетаріату. Зважаючи на темпи здешевшання праці в самих США, з ним звичайно можна й не погодитися. Але незалежно від того, чи пояснюватимемо ми структурне безробіття як наслідок технічної революції, чи то радше фінансовою гегемонією США, вказуючи на те, що фізична (людська) праця як джерело вартості насправді не зникла, а лише змістилася до тих країн, які історично пізніше стали на шлях індустріалізації та саме зараз переживають процеси урбанізації та пролетаризації сільського населення, – згідно з панівними в США уявленнями, відповідальними за безробіття стали самі його жертви, точніше їхні, гідні щирого співчуття, індивідуальні та моральні якості (але аж ніяк не деіндустріалізація, чи перенесення виробництва за кордон). Саме їхня, на превеликий жаль, низького рівня мораль та занадто слабе почуття відповідальності нібито і є причиною того, що «ці люди» «нездатні знайти роботу» та чекають на «соціальні подачки» з боку держави.

Чи не найважливішим видом соціальної допомоги бідним у США була програма *AFDC (Aids for Families with Dependant Children)*, що поширювалася майже винятково на самотніх матерів та їхніх дітей. «Хоча видатки на неї ніколи не перевищували одного відсотку від бюджету, кожен уряд, починаючи з Джими Картера, зачисляв її скорочення до найбільш пріоритетних завдань» (Wasquant, 2009, р. 68). З одного боку, адміністративними заходами намагалися якомога зменшити кількість отримувачів допомоги, а з іншого боку, понижували її вартість: з 1973 по 1996 рік її вартість скоротилася вдвічі (насправді її завжди намагалися утримувати на рівні вдвічі меншому за «межу бідності» [18]). Якщо в 1975 році дві третини самотніх матерів за офіційними критеріями мали право на отримання *AFDC*, то в 1995 такими були лише половина – і це попри те, що кількість збіднілого населення, в тому числі й у межах категорії «самотні матері», протягом цього періоду суттєво зросла. Завершилося це тим, що в 1996 у році за демократа Клінтона її остаточно скасували, замінивши на програму *TANF (Temporary Assistance for Needy Families)* – першу в історії західних країн програму типу «workfare», [19] тобто соціальну допомогу винятково в обмін на працю, якою б низькооплачуваною вона не була. [20] При тому, з метою зменшення обсягів, як гадалося політикам, занадто великої та неефективної держави, функції соціального забезпечення активно перекладалися з відповідних державних агенцій на буцімто більш ефективні та чутливіші до потреб не лише тіла, але й душі, приватні фірми та різноманітні благодійні й релігійні організації. Ясна річ, (як і слід було очікувати) останні дуже часто бачили свою роль не лише в задоволенні тілесних потреб отримувачів *TANF*, але й докладали всіх зусиль, щоб порятункувати також і їхні душі, тобто де мали змогу, користалися нагодою поряд із наданням соціальної допомоги наворотати людей до своєї віри. Особливо видатним фанатом «charitable choice» у змінненні природи соціальної допомоги був президент-хрестоносець Джордж Буш-молодший – і це попри те, що в окремих випадках навіть американські суди визнавали практики релігійної пропаганди на додачу до соціальної допомоги антиконституційними та протизаконними (Reintsma, 2007, р. 10).

Насправді ж уже до реформи адресатам *AFDC* так чи інакше доводилося працювати (теж за копійки), інакше б вони просто не вижили. Створення ж нових робочих місць клінтовою «реформою соціального забезпечення», буцімто покликаною змусити нероб нарешті взятися за розум та почати працювати, взагалі не передбачалося. «Також у цьому контексті важливо зазначити, що сама проблема бідності, розв'язання якої нібито вважається (в США – К. Т. [21]) головним пріоритетом будь-якої державної соціальної політики, взагалі не піднімалася», – ані в політичних дебатах напередодні реформи, ані в ухвалених законодавчих актах (Reintsma, 2007, р. 162). А тим часом для самих не безробітних рівень визначеної законом мінімальної зарплати опустити ще нижче за (урядову) «межу бідності» (не в останню чергу внаслідок цього, наприкінці минулого тисячоліття третина американських робітників за

рівнем прибутків перебувала нижче офіційної «межі бідності», – тієї самої, яку постійно занижують). Загалом з 1980 по 1997 рік вартість мінімальної зарплати в США скоротилася на 19% (дані OECD, цитується за: Pontusson, 2005, pp. 59-60). Якщо ще в 1975 році 76% американських робітників були соціально застрахованими (від безробіття), то в 1995 році таких була лише третина. Водночас, на сьогодні американський робітничий клас «насолоджується» найнижчим серед країн першого світу рівнем захисту перед роботодавцем (OECD, 2004, p. 117). Тут же слід зазначити, що одним із найважливіших чинників скорочення прибутків та захисту американських робітників є зменшення впливовості профспілок. З 1980 по 2000 рік кількість найманих робітників, охоплених профспілками (*union density*), скоротилася з 22% до 13%, в той час як обсяг колективних трудових угод (між працедавцями та профспілками) від загальної кількості трудових угод скоротився з 26% до 14% (OECD, 2004, p. 145). [22]

Іншим фронтом наступу на соціальну державу була медицина. Насправді, бездомність у таких обсягах, як зараз, для США цілком нове явище. Звичайно, свою роль тут відіграли як безробіття, так і скорочення програм соціальної допомоги й різке скорочення будівництва соціального житла, але за справжню точку відліку слід брати розправу над державними психіатричними лікарнями в 70-х роках. Людей тоді просто викинули на вулицю, а самі лікарні закрили. Загалом, з 1955 по 1995 рік кількість пацієнтів у психіатричних лікарнях США зменшилася з 559 000 до 69 000 чоловік. Але не подумайте, що держава зовсім перестала опікуватися психічно хворими, – просто на зміну одній інституції прийшла інша. Раніше психічно хворими в США опікувалися лікарні, тепер же ними опікуються в'язниці. І це аж ніяк не перебільшення: в деяких штатах навіть соціальні робітники радять бідним сім'ям відправляти психічно хворих родичів (за яке-небудь дрібне правопорушення) до в'язниці, – в багатьох випадках психіатрична допомога доступна лише в такий спосіб. За різними підрахунками, від 16% до третини в'язнів у США мають серйозні психічні розлади. А в північних штатах для популяції в'язниць стали характерними сезонні коливання – взимку воно зростає, поповнюючись бездомними. Тут поліція навіть робить добру справу (*mercy booking*), рятуючи людей від небезпеки замерзнути на смерть.

Але в'язниця є не лише (не)відповіддю держави на проблему маргіналізованих прошарків пролетаріату, але й дисциплінарним засобом для всього американського робітничого класу. Вона лише унаочнює, чим можуть завершитися спроби полишити дерегульований ринок праці. Як зазначає Вакан:

Інституційним відповідником «невидимої руки» дерегульованого, атомізованого ринку праці є «залізна рука» держави, якій знову передано більше повноважень, із тим щоб вона могла стримувати розлад, спричинений соціальною незахищеністю (Wasquant, 2006, p. 144, виділення в оригіналі).

Взагалі, *суперечності неолібералізму* – це дуже цікава штука. З одного боку, ми чуємо про потребу в *thin state*, тобто держави, яка коштуватиме якомога менше та жодним чином не втручатиметься в «ринкові процеси». А з іншого боку виявляється, що той самий «вільний ринок» не в змозі функціонувати без поліцейської держави, масштаби та розмах якої вже давно перевершили кволу кейнсіанську «державу добробуту». [23] Насправді на бідних у США витрачають купу грошей. Питання просто в тому, як. Скажімо, в 1980 році на будівництво соціального житла в США витратили 27,4 мільярди доларів. Протягом наступного десятиліття ці кошти з року в рік скорочували та скоротили майже втричі. А от фінансування будівництва в'язниць за той самий період змінилося з точністю до навпаки: якщо в 1980 році на це витратили 6,9 мільярда доларів, то в 1990 році – вже 26,1 мільярди. [24] [25] Іншими словами, скорочення фінансування соціального житла аж ніяк не означало, що для бідних перестали будувати. [26]

Лише в 2000 році утримання такої категорії в'язнів як засуджені за ненасильницькі злочини (*non-violent crimes*), яка становила на той час 1,2 мільйона чоловік, коштувала американському уряду в півтора рази більше, ніж видатки на соціальну допомогу, з якої на той момент користувалися 8,5 мільйонів американців (з них більшість – діти; Justice Policy Institute, 2000).

За президента Клінтона, який обіцяв американцям кінець *big government* і за першої-ліпшої нагоди хвалився тим, як за його правління вдалося скоротити 200 тисяч робочих місць у громадських установах, пенітенціарна система за кількістю співробітників насправді піднялась аж до рівня третього роботодавця країни. Інакше кажучи, кількість «соціальних працівників» насправді не зменшилася, просто змінився їхній «профіль» (в 1998 році пенітенціарна система Америки налічувала 708 000 робітників). Утримувати одного в'язня коштує уряду США від трьох (у Каліфорнії) до десяти (в Місісіпі) [27] разів більше, ніж одну сім'ю-отримувача допомоги за програмою *AFDC*, що завдяки невтомній праці борців за *thin state* спочила в Бозі вже понад десять років тому. Але, на думку Вакана, точкою відліку переходу від соціального регулювання бідності в США до кримінального є не 1996 рік – рік скасування *AFDC*, а 1985 рік починаючи від якого видатки на пенітенціарну систему почали перевищувати видатки на кожен з основних видів допомоги бідним – програму *AFDC* та талони для харчування (*food stamps*). А вже через десять років, – якраз напередодні скасування *AFDC*, видатки на пенітенціарну систему вже дорівнювали обсягу видатків на обидва (разом узяті) основні види соціальної допомоги.

Лише за останні двадцять років 20 століття Сполучені Штати «прикрасили» свій географічний та соціальний ландшафт більш ніж тисячею нових тюрем. Але навіть попри шалений темп будівництва нових тюрем, що змусив окремі штати пошитися в борги, [28] місць для в'язнів усе одно катастрофічно бракує. Приміром, тюрми штату Техас уже в 1980 році були настільки пере-

повненими, що федеральний суддя Вільям Веїн Джастіс ухвалив постанову, згідно з якою ув'язнення в тейхаських тюрмах, являючи для засуджених «жорстоке та незвичайне покарання», оголошувалося антиконституційною практикою. Втім, до середини вісімдесятих років, коли на допомогу уряду Тейхасу прийшли «приватні інвестори», рівень перенаселеності тюрем цього штату лише зростав. Проблему перенаселення в'язниць вирішують як хто вміє. Ось так виглядають одні з найфантазмагоричніших варіантів: зведення табору з військових наметів посеред пустелі (поряд із Феніксом, штат Арізона), відродження лондонської традиції «плавучих в'язниць», тобто тюрем на баржах (Нью-Йорк), відсилення в'язнів на ніч до шкільних автобусів, які або стоять перед в'язницею, або їздять поночі містом (такі сюрреалістичні картини можна було побачити в Каліфорнії). Проте, незважаючи на таке багатство фантазії чиновників і готовність федерального та штатових урядів і надалі інвестувати гроші в спорудження нових в'язниць, у 2008 році федеральні тюрми були переповнені на 35% понад норму і водночас щонайменше 18 штатів повідомили про перенаселеність своїх (штатових) в'язниць (Corrections Corporation of America, 2010, р. 12). А коштує пенітенціарна система так багато, що уряд просто не знає, що робити. Заощаджувати намагаються на чому можуть. Це можна довго та яскраво розписувати, але ми в даному разі обмежимося лише зауваженням, що в результаті потерпають від цього саме в'язні. Інший спосіб полягає в спробах перекласти кошти ув'язнення на самих ув'язнених. Але зважаючи на те, що в'язні, як і їхні сім'ї, належать до найбідніших прошарків суспільства, багато з них взяти навіть за великого бажання не виходить. [29] Ще один спосіб полягає у впровадженні примусової праці для в'язнів, що зводиться по суті (тобто, дедалі більшою мірою) до орендування в'язнів великими корпораціям (починаючи з 1990 року та, ясна річ, через фірми-підрядники, з тим щоб не псувати світлий лик всесвітньо відомих фірм [30]). Корпорації й раді-то скористатися рабською працею, та, як ми пам'ятаємо ще зі шкільних підручників з історії, рабська праця є вкрай неефективною, до того ж, її організація в підсумку коштує занадто дорого (не корпораціям, а державі). На кінець останнього тисячоліття цей інститут охоплював лише кожного шістнадцятого в'язня. [31]

Звісно ж, у межах нової політики регулювання бідності логічним відповідником *workfare* (для посестер по нещастю «на волі») є *prisonfare*, тобто примусова праця й для їхніх ув'язнених чоловіків, синів, братів, коханих. Втім, на заваді розвитку цього інституту все ще стоять сильні законодавчі обмеження (й обурення, нехай усе ще незначної, частини американців, яке, втім, може зростати пропорційно до обсягів цього інституту). На превеликий жаль, нам так і не вдалося знайти достатню кількість достовірних даних стосовно змін у межах цього інституту впродовж останніх десяти років, тобто простежити, чи дійсно окреслюється чітка тенденція з його зростання (хоча такі непрямі дані, як збільшення кількості фірм, що використовують тюремну працю, свідчать, скоріше, про експансію цього інституту [32]). В усякому разі слід зазна-

чити, що подальший розвиток американської політики регулювання бідності, а беручи ширше – взагалі розвиток американського суспільства в напрямі до демократії, чи навпаки – відвертого тоталітаризму, мабуть, напрямку залежить від подальшої долі інституту примусової тюремної праці. Автор не хотів би брати на себе роль пророка, та й узагалі, дуже скептично ставиться до уявлень про «закони історії» та до довготермінових історичних прогнозів, але за теперішніх умов схоже на те, що Америка відмовиться від подальшого розширення цього інституту, а мабуть, і від ірраціональних обсягів каральної держави взагалі, зупинившись десь на межі «золотої середини» між карним та соціальним регулюванням бідності, а то й, може, – чого на світі не буває – навіть повернувшись до кейнсіанської моделі (див. також виноску 60 цього розділу). (Хоча... можливо, тут ідеться лише про чисто суб'єктивні сподівання автора. Принаймні, подальший розвиток «тюремно-індустріального комплексу» [33] з таким же успіхом може завершитися й новим, демократичним, ГУ-ЛАГом [34] з відповідною інтенсифікацією *соціального паноптизму* за межами в'язниці й охопленням ним дедалі більшої частини суспільства.)

Заощаджують уже на стадії засудження. Насправді ще починаючи з дев'яностих більша частина ув'язнених потрапляє до в'язниці без судових процесів, – ця антиконституційна [35] практика зводиться до того, що адвокати (надані державою, інших дозволити собі міська біднота, ясна річ, не може) пропонують їм домовитися з прокурором про значно коротший термін ув'язнення ніж той драконівський термін, що загрожуватиме їм у разі повноцінного судового розгляду (а в ході *War on Crime* терміни ув'язнення в окремих статтях аж підскачили [36]). Таким чином вдається зменшити (неймовірно) навантаження судів, зекономити чималі кошти на судових процесах, завалити державних адвокатів ще більшою купою справ, [37] підвищити «ефективність» роботи прокуратури та спростити до максимуму самий процес наповнення тюрем.

Проте самими лише спробами заощадження погіршення умов утримання в американських тюрмах не пояснити: коли в'язням забороняють носити власний одяг, тримати кавоварки в камерах, займатися спортом тощо, а то й навіть примушують носити рожеву спідню білизну чи в супроводі телекамер та «принципових політиків» виганяють у смугастому тюремному одязі групами з'єднаними кайданами по нозі (*chain-gangs*) махати кайлом на громадських роботах, то йдеться тут аж ніяк не про спроби заощадити кошти, а про спроби здобути символічний капітал за рахунок приниження ув'язнених (зведених консервативною пропагандою до статусу «ворога народу» номер один) і компенсувати тим самим дефіцит легітимності держави, якого вона зазнала внаслідок добровільного скасування своїх прерогатив на соціальному та економічному фронті.

Іншою важливою операцією на фронті *Війни зі Злочинністю* було відновлення смертної кари в 1976 році. З 1968 по 1977 рік у США не стратили жодної людини, а в 1972 році Верховний Суд навіть скасував її, посилячись на аме-

риканську конституцію, що забороняє «жорстокі та незвичайні покарання». Але й після її відновлення в 1976 аж до 1983 року стратили лише одиниці. Активніше почали страчувати за правління Рейгана та Буша-старшого: з 1983 по 1992 рік страчували в середньому по 20 осіб на рік. А ще активніше – за Клінтона. Саме за правління Клінтона в 1996 році на тлі істерії після теракту в Оклахомі практично знищили законодавство *Habeas Corpus*, яке дозволяло засудженим до смертної кари нижчими інстанціями апелювати до вищих інстанцій. Щоб не переобтяжувати нашу розвідку історичними та юридичними деталями, зазначимо, що цей інститут, який походить ще з англійського середньовічного права, був свого часу (1867) впроваджений, зокрема, для боротьби з расизмом на Півдні вже після скасування рабства, коли після винесення смертного вироку місцевими судами засуджені мали право апелювати до федеральних судів. Загалом на підставі застосування *Habeas Corpus* до 1996 року, коли йому на зміну прийшов підписаний Клінтоном «*Antiterrorism and Effective Death Penalty Act*», було скасовано понад 40% смертних вироків, винесених на місцевому рівні (максимально спрощуючи, можна сказати, що, якби не скасували *Habeas Corpus*, то Мумія Абу-Джамал, швидше за все, вже давно був би на свободі). За Клінтона та Буша-молодшого страчували активніше. Піком був 1999 рік, коли стратили 98 людей. Після того хвиля пішла на спад. Іншим аспектом практикування смертної кари є тракти смертників (*death rows*). Кількість людей, що, як і Абу-Джамал, роками чекають на страту, на початку нового тисячоліття сягнула історичного максимуму – понад 3 500 чоловік. [38] Але тут варто наголосити, що попри те, що Америка є останньою країною на Заході, в якій досі практикують смертну кару, попри те, що смертна кара має таку велику символічну вагу, абсорбує стільки уваги громадськості та є одним із найогидніших інструментів у (внутрішньо)американській політиці, популяція трактів смертників – це лише краплина в морі гіперпопуляції американських в'язниць. Якби Верховний Суд США сьогодні знову скасував смертну кару (проте, це виглядає малоймовірним), то це, звичайно, врятувало б від смерті багатьох людей, але аж ніяк не позначилося на феномені масового ув'язнення. [39]

Але не думайте, буцімто йдеться лише про те, що злочини в Америці почали карати жорстокіше. Жорстокіше стали карати лише злочини бідних. Більша частина потрапляє до в'язниць за дрібні правопорушення, особливо ж злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків [40] та порушенням громадського спокою. Йдеться про нову тенденцію – раніше такого не було, і спричинено це аж ніяк не різким зростанням рівня токсикоманії чи тим, що раніше цей спокій ніхто не порушував. Більш того, пік вживання таких наркотиків, як маріхуана, амфетаміни та героїн припав у Сполучених Штатах на 1979-1980 рр. і після того пішов на спад (Топгу, 1999, р. 432). При цьому активно карають і за вживання наркотиків, тобто коли людина має при собі менше одного граму наркотичної речовини. Натомість державні, тобто доступні бідним, реабілітаційні програми ліквідовано. Незалежно від питання про те, чи краща

криміналізація проблеми токсикоманії за її медикалізацію, слід наголосити, що в першу чергу неймовірно збільшилося покарання за наркотик для бідних – крек, у той час, як за наркотик для небідних – кокаїн, кількість споживачів якого є значно більшою – серйозніше карати не стали. [41] В одній зі своїх доповідей за 2009 рік *Human Rights Watch* (HRW, 2009) звертає увагу на те, що серед засуджених за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків особливо диспропорційно представлені чорношкірі засуджені за крек, [42] – і це попри те, що, по-перше, споживачі креку є меншістю від загальної кількості споживачів наркотиків у США, а по-друге, серед споживачів креку (всупереч кліше) чорношкірі так само становлять меншість (21% у 2006 році). [43] Саме політика ув'язнень у зв'язку зі злочинами, пов'язаними з незаконним обігом наркотиків, яскраво унаочнює расистський характер американської каральної держави: в той час як у дев'яності роки чорношкірі становили 13% від загальної кількості споживачів наркотиків у США (що приблизно відповідає їхньому відсотку від загальної кількості населення), вони становили третину затриманих за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, та цілих три чверті засуджених за це до тюремного ув'язнення. В деяких штатах практики *racial profiling* набули майже абсолютного характеру. Станом на 2000 рік у 15 штатах серед в'язнів, засуджених за наркотики, чорношкірих було від 20 до 57 разів більше ніж представників білої раси (Human Rights Watch, 2002 [44]). До того ж «війна проти наркотиків» чомусь не включала «воєнних дій» проти такого підвиду (справжніх) білих акул наркобізнесу як представники американського уряду, що імпортували кокаїн до Штатів на тих самих американських військових літаках, на яких переправляли зброю контрабас. [45]

Найцікавішим же, на тлі різкої зміни расової композиції населення американських тюрем протягом останніх сорока років, є те, що кількість чорношкірих, від загальної кількості осіб заарештованих за найбільш тяжкі злочини (вбивство, зґвалтування, пограбування, напад зі застосуванням фізичного насилля) навіть незважаючи на типові для поліції практики *racial profiling* – адже насправді розкривають лише незначний відсоток цих злочинів – упродовж 1973-1996 рр. зменшилася від 51% до 43% (Wacquant, 2008a). Та й узагалі, шалені темпи приросту числа ув'язнених в американських тюрмах аж ніяк не означають, що поліція стала краще розкривати тяжкі злочини. Так, кількість людей, що відбували покарання за вбивства, в американських тюрмах протягом 1980-2000 рр. зменшилася від 23 000 осіб до 15 000 осіб – і це попри те, що наприкінці вісімдесятих та на початку дев'яностих рівень убивств у США суттєво зріс (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2007b; Bureau of Criminal Justice Statistics, 2010c).

Втім, попри яскраво виражений расистський характер американської каральної держави, слід вказати, що її головним «клієнтом» є не так раса, як клас. Дві третини засуджених до тюремного ув'язнення в США походять із сімей, прибутки яких є вдвічі, або більш ніж удвічі меншими за «межу бідності».

Водночас рівень ув'язнення лише серед білих американців сьогодні є набагато вищим ніж загальний рівень ув'язнення в США сорок років тому (або ж, рівень ув'язнення більшості європейських країн сьогодні).

Якщо ви в США вкрадете чужу машину, або вчините крадіжку зі зломом, або пограбуєте когось на вулиці й вас упіймають, – то скоріш за все вас посадять. А якщо ви при цьому будете ще й незаможним або, не припусти Господи, ще й безробітним – то сядете гарантовано й надовго. Натомість якщо ви вкрадете мільйон на посаді директора банку, бухгалтера, голови акціонерного товариства тощо й вас при цьому впіймають (що стається дуже рідко), то, швидше за все, вас узагалі не притягнуть до суду, а якщо й притягнуть, то не засудять, а якщо й засудять, то умовно, а навіть якщо не умовно – то відправлять на дуже короткий термін до «відкритих» в'язниць із дійсно шикарними умовами: без стін з колючим дротом довкола, з правом проводити вихідні на волі та можливістю брати участь в освітніх програмах (вже давно практично скасованих для «кримінальних» злочинців, яким буцімто живеться занадто солодко, [46]) хоча всі кримінологічні дослідження засвідчують, що участь в'язнів в освітніх програмах призводить як до зменшення рівня насилля в тюрмах, так і до зменшення відсотку рецидивів після ув'язнення). Одно слово, в плані описаного ще Ериком Оліном Райтом сорок років тому чіткого поділу на злочини *blue collar* та злочини *white collar*, для американського суспільства з того часу суттєво нічого не змінилося. [47]

Так само не слід думати, ніби американська держава взагалі нікого не підтримує, полишаючи все суспільство сам-на-сам зі стихією вільного ринку. На тлі влаштованої політиками та ЗМІ істерії часів остаточного демонтажу соціальної держави за Клінтона, чомусь ніхто не звертав уваги на те, що найбільшими отримувачами державної допомоги були середній та вищий класи. (Та й узагалі отримувачі *AFDC* та маргіналізовані прошарки пролетаріату це дві відмінні категорії, які збігалися лише частково). Той самий середній клас активно користувався з соціальних програм, зокрема допомоги по безробіттю. Але від початку 70-х років американський середній клас невпинно сповзає вниз [48] і так само потерпає від демонтажу соціальної держави (нехай навіть це й підсолоджено вірою в те, що жертвами нововведень є самі лишень «асоціальні паразити», які «сидять у нас на шиї»). [49] Власне кажучи, саме на середній клас і розраховане масове ув'язнення маргіналізованих прошарків пролетаріату як найграндіозніше американське шоу кінця тисячоліття – покликане таким чином в усій красі демонструвати, як саме виглядатиме непокора умовам дерегульованого ринку праці та соціальної незахищеності, – адже саме безробітні й становлять лівову частку американських в'язнів (численні дослідження показують, що після ув'язнення шанси знайти роботу для них, і не тільки них, ще менші, ніж до нього [50]).

Можна довго розписувати особливості державного бюджету США середини

дев'яностих і в деталях показувати, яким саме чином держава допомагала багатіям уникати оподаткування, але ми цього робити не будемо. В дійсності вищі класи були та є одним із найбільших адресатів фінансової допомоги з боку американського уряду. На які фінансові жертви здатна неоліберальна держава заради вищого класу, віднедавна знає навіть лінивий – це засвідчили події після початку останньої фінансової кризи, коли буквально за одну ніч і сліду не залишилося від проповіді невтручання держави в ринкові процеси, високоморальної необхідності відповідати за свої вчинки та всього іншого окомозамилування. Якщо ж хто хоче замислитися над тим, чиї злочини – злочини бідняків, чи багатіїв – завдають більшої шкоди суспільству, то зверніть увагу на те, що поштовх теперішній економічній кризі дали щедрі іпотеки американських фінансових інституцій, що їх видавали, активно порушуючи американське законодавство (а принагідно спробуйте знайти, чи когось узагалі притягнули за це до відповідальності). [51] [52]

Про виховний ефект офіційної моралізаторсько-індивідуалістичної пропаганди на найнижчому рівні соціальної та етнічної ієрархії, включно з її невід'ємною складовою – посиленням на героїчну успішність окремих сильних особистостей (*self-made men*) – ми детальніше вестимемо мову в наступному розділі нашої розвідки. Наразі ж ми хотіли б навести слова Спайка, учасника чиказької вуличної банди *Diamonds*, що її протягом кількох років досліджував Фелікс Паділла, та який згадує про педагогічний ефект американського телебачення (часів Рейгана): «А ще ми бачили, ну знаєш, отих злочинців у білих комірцях (*white-collar criminals*), знаєш, отих чуваків, які точнісінько такі самі як і ми, але які ніколи не потрапляють за ґрати, хіба що всі знають, що вони – негідники (*crooks*). Усі ці чуваки ставали непристойно багатими. І як ти гадаєш, що це мало нам сказати? Блін! Мені це не казало, що я маю піти влаштуватися на роботу в МакДональдс та заощаджувати кожну копійку» (Padilla, 1992, p. 103). [53]

Якщо ж ми вже торкнулися теми субсидійованого характеру американського бізнесу, то слід зазначити, що страхи панівних класів перед програмами соціальної допомоги, попри пряме розминання з емпіричною реальністю та всі їх ірраціональні надмірності, мають у своїй основі раціональне зерно, тобто зрештою ґрунтуються на об'єктивній економічній логіці. Дійсно, якби програми соціальної допомоги гарантували прибутки, принаймні, тотожні зарплатам у низькооплачуваному секторі (*low-wage economic sector*), то страхи панівних класів цілком могли б стати реальністю. Річ у тім, що прибутки американського бізнесу напряму залежать від низького рівня зарплат у сфері послуг. Саме рівень безробіття в низькооплачуваному секторі – найбільший порівняно з іншими секторами – призводить до «ефекту скупчення» (*crowding-effect*), що дозволяє утримувати зарплати на максимально низькому рівні. [54] Підтримувати таку, вкрай вигідну для бізнесу, ситуацію й покликана державна політика регулювання бідності – чи то у вигляді кейнсіанських «пирогів» (про-

грам допомоги бідним), чи то у вигляді неоліберальних «батогів» (каральної держави). Зрештою, *і в тому і в іншому випадку йдеться лиш про два відмінних способи субсидіювання бізнесу державою*. [55] Незалежно від того, наскільки хибними є емпіричні засновки тієї логіки, що лежить в основі страхів півного класу, саме вона допомагає пояснити процес перебудови державної машини за доби неолібералізму. [56]

Також слід згадати, що, згідно з офіційною пропагандою доби демонтажу соціальної держави одним із найважливіших імперативів було досягнення бюджетного балансу (так ніби дефіцит був спричинений саме копійчаними видатками в соціальній сфері, а не шаленими видатками на військовий бюджет і паралельним скороченням податкового тиску на багатіїв). Прийшовши до влади, Рейган обіцяв досягнення трьох взаємовиключних цілей: збалансування бюджету (в першу чергу за рахунок скорочення видатків у соціальній сфері), зменшення податкового тиску на багатіїв та збільшення видатків у військовій сфері. В підсумку, хоч-не-хоч, довелося визначитися з пріоритетами й пожертвувати збалансованим бюджетом на користь багатіїв та військової моці. Втім, досягнення бюджетного балансу за рахунок урізання соціальних програм було явно нереалістичним завданням – не настільки великими були їхні обсяги. [57] В 1980 році, тобто до приходу Рейгана до влади (та початку скорочень), соціальні програми (AFDC, Supplemental Security Income, Public Assistance, Food Stamps, Medicaid, Medicare) разом обійшлися США в 54 млрд. доларів, у той час, як за правління Рейгана військовий бюджет щороку зашкалював за 250 млрд. доларів (у відсотковому ж вираженні найбільше протягом правління Рейгана зростали видатки саме на пенітенціарну систему, – як на утримання в'язниць так і на будівництво нових тюрем [58]). Результати фіскальної політики Рейгана виявилися цілком передбачуваними: скорочення податкового тиску на багатіїв призвело аж ніяк не до очікуваного (згідно з неоліберальною доксою) економічного буму, а до колосального бюджетного дефіциту, та й ще в таких обсягах, яких «за визначенням дефіцитна» кейнсіанська держава добробуту просто не знала. [59] Американський же військовий бюджет – це взагалі окрема тема, детальний розгляд якої сягатиме далеко за межі цієї розвідки. Згадаємо лише кілька речей. У Рейгана, принаймні, на виправдання була своя страшилка – «Імперія Зла», але й після падіння комуністичних режимів на зламі 80-х та 90-х рр. американський військовий бюджет скоротився аж на цілих кілька відсотків. Абсурдною ситуація залишається і по сей день: країна, борги якої перевищують сукупний борг усіх інших країн світу так само й на військо витрачає більше ніж усі інші країни світу разом узяті.

Про Америку можна розповідати ще дуже довго, але я пропоную (разом із Лоїком Ваканом) повернутися ближче до нас – до Західної Європи, щоб замислитися над тим, який стосунок мають американські реалії до решти світу.

Річ у тім, що з кінця минулого тисячоліття аналогічні тенденції можна дедалі чіткіше простежити в Західній Європі (а у Великобританії ще раніше). На тлі зростання популяції в'язниць [60] та посилення поліцейської держави відбувається демонтаж соціальної держави, дерегуляція ринку праці, наступ на соціальне законодавство, зменшення податкового тиску на багатіїв, приватизація всього-на-світі тощо. За прикладом США в Європі повсюдно запроваджують програми типу *workfare*, що їх в окремих випадках вводили за правління так званих соціал-демократичних урядів. Навіть уряди скандинавських країн, що найбільше чинять опір новій неоліберальній *Вульґаті*, потроху починають іти на поступки «вимогам ринку». [61] Ситуація в Західній Європі має свою специфіку, регіональні особливості тощо – і це все можна детальніше описати, але тут ми тільки обмежимося зауваженням, що ця, характерна для розбудови неоліберальної держави тенденція – заміна соціальної держави державою каральною поступово стає дедалі відчутнішою реальністю для країн Європейського Союзу. Тобто, схоже на те, що європейські еліти перейняли американську модель неоліберальної держави, що її Вакан називає «неодарвіністською державою», та яка проголошує найвидатнішою чесною «конкуренцію, або ж боротьбу всіх проти кожного», і в якій «поняття *індивідуальна відповідальність* має своїм відповідником *колективну безвідповідальність*»:

Відмова від економічної держави, демонтаж соціальної держави, посилення каральної держави – ці три тенденції тісно взаємопов'язані. В підсумку всі три є результатом навернення панівних класів до неоліберальної ідеології. Дійсно, каральну державу – як у Сполучених Штатах, так і в Європі – славлять сьогодні ті, хто вчора вимагав ліквідувати «занадто сильну державу» на економічному та соціальному фронті, ті, хто цілком успішно впорався із завданням – обмежити пріоритет, очікування та права спільноти на користь законів ринку – тобто на користь диктатури великих концернів. ... *Невидима рука ринку та залізна рука держави взаємодоповнюють одна одну* (Wacquant, 2006, pp. 148-49, виділення в оригіналі).

Важливо зазначити, що обидва аналізовані Ваканом процеси відбувалися на тлі економічного зростання. [62] В зв'язку з цим слід звернути увагу на такий, на нашу думку, вирішальний процес, що протікав симультанно з описаною Ваканом перебудовою державної машини, а саме – збільшення дистанції в прибутках між багатими та бідними на тлі зростання кількості бідних. Як ми знаємо, в США за доби кейнсіанської «держави добробуту» дистанція (в прибутках) між бідними та багатими скорочувалася. За період з 1947 по 1973 рік рівень зростання прибутків був найбільшим саме серед найбіднішої п'ятої частини населення (серед «першого квінтилію», як це прийнято називати в соціологічній літературі), в той час як найповільніше прибутки зростали серед найбагатшої п'ятої частини населення (Mishel et. al., 2003, p. 57). Водночас, у період з 1960 по 1968 рік кількість бідних скоротилася у США з 23% до 13% населення (Fusfeld, Bates, 1984, p. 205). І саме після 1968 року різниця в прибутках між багатими та бідними знову почала збільшуватися, сягнувши вже

в 1986 році рівня більшого, ніж за часів Великої Депресії (Chomsky, 1994, р. 141). Натомість у період з 1973 по 2000 рік рівень прибутків у першому квінтилі зростав найповільніше, в той час як серед найбагатших 20% – найбільше (10,3% vs. 61,6% [63]). Разом із тим кількість американців за (визначеною урядом) «межею бідності» зростає з 23 мільйонів (у 1973 році) до 40 мільйонів у 2008 році. [64] Але навіть у межах цієї категорії кількість «дуже бідних», тобто людей, прибутки яких становили менше половини «межі бідності» лише впродовж 1975-1995 років подвоїлася (і склала 14 мільйонів осіб). У цьому ж дусі змін зазнала й податкова політика. Якщо в післявоєнний період у США супербагатії сплачували у вигляді податків від 70% до 90% від своїх прибутків, то на початку нового тисячоліття їхній податковий тягар послабився до 30%, суттєво не відрізняючись від рівня оподаткування решти населення. [65] Непосильні труди американських політиків на ниві «нового курсу» виявилися немарними: вже в 90-х рр. найбагатшому 1% американців, за різними оцінками, належало від 30% до 40% усієї власності в США; якщо ще в 70-х рр. прибутки цього найбагатшого 1% американців становили від 7% до 9% відсотків від загальної кількості прибутків (*total annual income*), то в 2007 році цей показник сягнув уже 23,5%; різниця ж у зарплатах між простими робітниками та виконавчими директорами за цей період стала більшою аж у 300 разів (на користь директорів, звісно) тощо. [66] Редистрибутивною американська держава бути не перестала, змінився лише – з точністю до на-впаки – напрям перерозподілу: тепер головним адресатом перерозподільчих зусиль держави є не бідні, а багатії, а джерелом перерозподілу – решта суспільства. Описані Ваконом процеси якраз і були покликані забезпечити цю тенденцію, яка не є чимось на кшталт непіддатної контролю людини природної стихії, [67] а всього лиш наслідком конкретної державної політики.

Як засвідчує детальний та блискучий аналіз Брюса Вестерна, саме американська пенітенціарна політика була одним з найрелевантніших чинників у різкому поглибленні соціальних нерівностей у США протягом останніх сорока років (Western, 2006). Втім, *каральна держава була лише одним із інструментів у розбудові неоліберальної держави в Сполучених Штатах* – навіть якщо й чи не найважливішим. У випадку інших країн демонтаж соціальної держави та поглиблення соціальних нерівностей з тим же успіхом може послугуватися й іншими механізмами, в той час як застосування каральної держави матиме лише периферійний характер (або всього лиш суттєво відрізнятиметься в своїх функціях від американської моделі). Проте, загроза універсалізації «американського досвіду» в планетарних масштабах на сьогодні все ще залишається значною.

Насамкінець, звернувшись до злободення, слід зазначити, що чи не найважливіша причина сучасної економічної кризи якраз і полягає в зазначених наслідках неоліберального курсу. Новітня історія дерегуляції капіталізму та її катастрофічні результати лише унаочнили дві, описані ще Марксом, супер-

ечні, проте однаковою мірою імпліковані капіталістичним виробництвом, тенденції: з одного боку, капіталіст зацікавлений у зниженні видатків на виробництво (читай: у скороченні заробітної плати робітникам), а з іншого боку, він однаковою мірою зацікавлений у розширенні виробництва та збуту продукції. В підсумку, в масштабах усього капіталістичного суспільства, збільшення першої тенденції зводить другу нанівець. Доведення першої тенденції до максимальної межі у світовому масштабі означало б кінець як збуту, так і виробництва – адже тоді робітники були б настільки бідними, що товари просто не було б кому купувати. Саме в скороченні прибутків серед нижчого та середнього класу та, відповідно, перекачуванні грошей нагору й полягає справжня причина теперішньої кризи. За таких умов побільшені капітали багатіїв дедалі важче було інвестувати у виробництво, тож капітал все більшою мірою перетікав до фінансового ринку, [68] де й намагався помножити себе за допомогою мильних бульбашок... (Спроби ж субсидіювати виробництво шляхом підтримки споживання за допомогою кредитів лише відсували проблему, водночас роблячи її масштаби – все глибшу яму тотальної заборгованості та дедалі більші обсяги спекуляцій на фінансовому ринку – все загрозливішими.)

VII

Який стосунок має це все до України? – можливо запитає нас читач(ка). Адже у нас «соціальної держави» в таких обсягах, як у Західній Європі немає. Можливо, скаже читач(ка), що й проблеми расизму України, на відміну від США та Європи, взагалі не стосуються. Так само немає у нас справжніх (етнічних) гетто, на взірць США, які могли б утримувати маргіналізовані прошарки пролетаріату, а якщо (помилково) брати за ознаку гетто бідність – то під цим поняттям доведеться, можливо, розуміти чи не добру половину міського простору в Україні. Принаймні ще в буремні дев'яності до маргіналізованих прошарків населення, або «субпролетаріату», належало чи не все сукупне населення країни. І чи не похитнула криза нашу віру в те, що у нас от нарешті почав з'являтися «справжній середній клас» із перспективою поступового переходу до його лав решти населення країни? [69]

Щоб не блудити манівцями, я пропоную одразу звернутися до центрального питання: скільки насправді існує рас?

На сьогодні в світі існують дві основні раси – багаті та бідні. Всі інші раси є похідними.

Тим самим ми не намагаємося заперечити реальність біологічних ознак, або реальність расизму в звичному розумінні цього слова. Так само наша теза не

імплікує, буцімто на відміну від економічних конфліктів всі інші конфлікти є позірними. Конфлікти за межами економіки не є менш реальними, так само як і конфлікти в економічній сфері не є менш символічними.

Дійсно, бажання їсти є цілком природнім. Але бажання розбагатіти за будь-яку ціну нічим не природніше і не раціональніше, ніж, скажімо, бажання прийняти шахаду. Якщо щось і є «неприроднім», то це якраз подиву гідний феномен нашого нерозуміння цієї елементарної обставини.

Від неоліберальних ідеологів можна почути, мовляв, кінцевою метою їхніх нововведень є те, щоб багатими стали всі, наразі ж буцімто йдеться лише про тимчасові негаразди, про *перехідний період*. Але це навіть не може бути правдою.

Якщо багатими будуть всі, то це вже буде не капіталізм. Без бідності він існувати не може. В основі капіталізму лежить незнищенна потреба продукувати соціальну нерівність, – саме це і є його расистським підґрунтям, без якого він одразу втрачає свій зміст. Інакше, як на тлі соціальної нерівності, жодної насолоди багатство не принесе. Конкуренція не матиме жодного сенсу, якщо переможцями будуть не обрані одиниці, а всі без винятку. Реальність страждань «лузерів» і є тим ґрунтом, за який міцно тримається капіталізм. Вибийте у нього цей ґрунт з-під ніг і він не протримається й миті. Інакше кажучи їхній *перехідний період* триватиме стільки ж, скільки й капіталістична система.

Називаючи капіталізм расистською системою, ми вдаємося не до метафоричного способу висловлювання, а всього лиш називаємо речі своїми іменами. З іншого боку, нам вдається таким чином увиразнити соціальну природу будь-якого расизму. Незалежно від того, чи має расизм у вужчому розумінні цього терміну якесь реальне *біологічне* підґрунтя, він є винятково соціальним феноменом. Расизм існує не в природі, а в суспільстві. Поза тією чи іншою системою суспільної ієрархії вести мову про расизм просто не має сенсу (навіть якщо ця система не в усіх аспектах актуалізована, а лише уявна). Поділ на раси може послуговуватися не лише біологічними, але в принципі будь-якими ознаками, – що й засвідчує історія. Це може бути релігійна чи етнічна належність, мова, регіон, легальний статус, поділ на село/місто, – взагалі будь-яка ознака, чи то сукупність ознак, з яких зазвичай та чи інша буде вирішальною. Скажімо, в Україні ще якихось сто п'ятдесят років тому – коли продавали, міняли на собак, програвали в карти «не негрів» а «таки хрещених... н о п р о с т и х» – цією ознакою був легальний статус. У тих випадках, де біологічні ознаки були відсутніми, нижчу расу подеколи доводилося спеціально маркувати – йдеться, скажімо, про жовті пов'язки або нашивки для катарів, євреїв або найнижчої касті в Японії буракумін. У Північній Америці знаком раба чорна шкіра стала не одразу – спочатку, коли раби були як білими, так і чорними, цією ознакою було тавро. Згодом, коли білих вже не використовували як рабів, потреба таврувати відпала: знаком раба стала чорна шкіра.

Навіть якщо расизм за біологічними ознаками дійсно має біологічне підґрунтя і є найзручнішим до застосування у встановленні кастових ієрархій, він усе одно не може претендувати на статус расизму *per se*. Жоден вид расизму *потенційно* не має виняткового статусу і не може претендувати на нього – ним також не буде ані антисемітизм, ані ісламофобія. Незалежно від того, наскільки інтенсивною є реальність того чи іншого виду расизму, з перспективи егалітарного суспільства жоден расизм не є реальнішим за той чи інший його вид. (Сьогодні це означає, що навіть якщо ради директорів транснаціональних корпорацій на 99% складатимуться з чорношкірих, расизм нікуди не зникне, а сегрегація та експлуатація стане, можливо, ще нестерпнішою).

Примітки

1. Працювати поліцейським у маргіналізованих районах великих (пост)індустріальних американських міст, безумовно, тяжко та небезпечно. Те, що поліція дуже часто сприймається населенням гетто як «окупанти» (до такого порівняння нерідко вдаються дослідники американського гетто), як озброєні представники чужої та ворожої влади, не є особистою провиною кожного конкретного поліцейського. Так історично склалося, що поліцію, яка працює в (чорному) гетто переважно набирають із (білих та заможніших) передмість. І до зміни цієї тенденції дійсно докладено чимало зусиль. З іншого боку, всупереч пересічним уявленням, гинуть поліцейські при виконанні службових обов'язків не масово. Так, у тій же Філадельфії наступний (після Деніеля Фолкнера) поліцейський, що його вбито при виконанні службових обов'язків, загинув у 1985 році. За останнє десятиліття таким чином гинуло менше 60-ти поліцейських на рік (Law Enforcement Officers Memorial Fund, 2010). Безумовно, це дуже багато. Але ще катастрофічнішою є кількість вбитих поліцією. Навіть якщо обмежуватися офіційною, дуже неповною, статистикою вона буде більшою *в сім разів* (зважаючи на доступність джерел, наше порівняння охоплює лише період із 2003 по 2006 рік; Bureau of Justice Statistics, 2009b).
2. Так, лише за період з 1970 по 1982 рік кількість обраних високопосадовців-афроамериканців (elected officials) на федеральному, штатовому, окружному та міському рівнях, а також у поліції, судовій та освітній системі зросла з 1469 до 5160 чоловік (Fusfeld, Bates, 1984, p. 107). Попри численні позитивні наслідки програм «позитивної дискримінації», слід визнати, що їхнім наслідком було досягнення не стільки колективної, як індивідуальної мобільності окремих представників чорношкірого населення, що на колективному рівні призводило до збільшення соціальних дистанцій в його межах. Зрештою, за допомогою цих програм гетто позбавляли його найважливішого людського матеріалу (в плані досягнення колективної соціальної мобільності).
3. Бомбу поліцейські скинули з гелікоптера. Зважаючи на ту обставину, що перед тим евакуювали цілий довколишній квартал, чого поліція не робить під час звичайних операцій із захоплення будинків, мова йде, мабуть-таки, про добре сплановану та узгоджену операцію, а не про «випадковість» або «самодіяльність» нижчих поліцейських чинів, як намагалася подати це американська преса (проте якогось широкого висвітлення ця історія в американській пресі так і не отримала).

4. Йдеться про випадки блокування поліцією виходів з міста, коли людей, що намагалися вийти з нього, завертали назад погрожуючи зброєю. Поліція керувалась при цьому активно поширюваними ЗМІ але абсолютно безпідставними чутками про нечуваний спалах насильства в Новому Орлеані. «Реальність бідних чорношкірих, поплених напризволяще та без жодних засобів до прожиття було трансформовано у фантом вибуху чорного насилля, ...» (Žižek, 2008, p. 84).
5. Але чи не найяскравішим прикладом «погіршення» на тлі «покращення» є лінчування, яке набуло характеру поширеної та систематичної практики саме під час епохи Реконструкції (1865–1877), після того, як Конфедерація Південних Штатів зазнала поразки, рабство було скасоване, а чорношкірі отримали не лише право голосу, але й здобували посади в Конгресі та Сенаті. Лічували на Півдні й до того, але ця практика не була настільки масовою та не мала расистського характеру. Так, за 1840-1860 рр. чорношкірі становили менше 10% жертв лінчування (Messerschmidt, 1997, p. 21). Більш того, в довоєнний період навіть доведені судом випадки згвалтування чорношкірими білих жінок не завжди каралися (а саме в тих випадках, коли «репутація» жертви згвалтування виявлялася «заплямованою»). Натомість після скасування рабства приводом для лінчування могла послугувати чутка. А поняття «згвалтування» набуло для лінчувальників настільки розмитого значення, що до нього потрапляли й такі випадки як поштовх ліктем, вдягання маски в присутності білої дівчини тощо.
6. Так ще в 1950 році білі (не-латиноамериканці) становили 70% в'язнів в американських тюрмах.
7. Дані за 2007 рік (U.S. Census Bureau, (с)). Втім, слід зазначити, що обсяг видатків на медицину не слід отожднювати з якістю медичних послуг. Дорожнеча медичних послуг у США пояснюється в першу чергу обсягом приватного сектору в американській медицині. Так, станом на 2001 рік державні видатки становили лише 46% від загальної суми видатків на медицину в Сполучених Штатах. Це – найнижчий показник серед країн першого світу. В 2001- році лише в Австралії обсяг державних видатків на медицину був меншим ніж 70% (67%), в інших країнах першого світу цей показник коливався від 70% (Італія, Канада, Швейцарія) до 88% (Бельгія). Попри те, що в 2003 році витрати на охорону здоров'я в США становили 15% від ВВП і були значно більшими за відповідний обсяг видатків у Європі (від 5,9% ВВП у Словаччині до 11,5% у Швейцарії), середня тривалість життя в США в той же час була меншою за відповідні показники більшості європейських країн (дані OECD, цитується за: Schmitt & Zipperer, 2006, pp. 6-9, 23-24). Порівнюючи американську та європейську системи охорони здоров'я, Джонас Понтюсон зазначає: «Тим фактом, що видатки на медицину зростали протягом 80-х років у Сполучених Штатах значно швидше ніж у будь-якій західноєвропейській країні, можна послугуватися як черговим контраргументом проти ринково-ліберальної критики держави добробуту. В галузі соціального страхування та певних видів соціальних послуг державні монополії здатні забезпечувати більш ефективне використання коштів, що зрештою працює на благо всієї економіки» (Pontusson, 2005, p. 164). Наскільки реформа американської медицини за Барака Обами реально змінила ситуацію, поки що судити важко. В усякому разі впродовж останніх років навряд чи щось (хіба що за винятком планів реформ у галузі оподаткування) спровокувало більшу істеріку в стані консерваторів, ніж реформа в галузі охорони здоров'я, яку вони одразу охрестили як «перерозподіл

здоров'я». Так, Рудольф Джуліані стверджував, що провести цю реформу можна буде лише коштом здоров'я інших людей («Доведеться скоротити інші послуги, інші програми. Доведеться приймати рішення щодо людей похилого віку»). Згідно з іншим консервативним коментатором, Гленом Беком, насправді нічого страшного в наявності 46 мільйонів американців без медичної страховки немає, тобто якщо врахувати, що серед них 10 мільйонів є «нелегальними чужинцями» (*illegal aliens*), а всі інші позбавлені страховки по-суті тому, що це у них такий... «індивідуальний вибір» (Beck, 2009, pp. 239-240). То що.

8. U.S. Census Bureau News, U.S. Department of Commerce, 2010.

9. Звичайно, слід зазначити, що тут йдеться в першу чергу про тимчасово бездомних. Кількість тих, хто є бездомними протягом року й довше є значно меншою й, за різними оцінками, не перевищує кількохсот тисяч чоловік.

10. Як тут не згадати колишніх Чорних Пантер, які навіть у той час, коли репресії проти партії сягнули свого апогею, і близько не здогадувалися, яким є їхній справжній обсяг, які методи вони включають та на якому саме рівні їх сплановано. Тобто, навіть такі радикали як Чорні Пантери, нехай і не дуже добре усвідомлюючи це, вірили в «конституцію США», «правову державу», «верховенство закону» та інші високі ідеали. Лише згодом, значно пізніше, вже після викриття ФБР-івської програми COINTELPRO (*Counter Intelligence Program*), вони мали нагоду, почасти в тиші тюремних камер, ознайомитися з подробицями урядових операцій. Але так само слід зауважити, що цей «психологічний панцер» навряд чи би тримався до купи, якби покорені – й не важливо наскільки свідомо – були б зовсім позбавлені певних утопічних ілюзій, тих самих, які шляхом облудної логіки «вічної тимчасовості», або ж «(лише) випадкової несправедливості» цементують прийняття накинутаго соціального устрою. Ці ілюзії, мабуть, є настільки ж неминучими, як, наприклад, сподівання нещасно закоханої людини, яка не може не плекати певні надії, наскільки б ірреальними вони не були (скажімо, сподівання чотирнадцятирічного юнака, смертельно закоханого в Брітні Спірс). Відповідником цього утопізму на рівні (соціального) несвідомого є такий самий ілюзійний утопізм, обіцянку якого містить у собі панівна ідеологія (віра в конституцію, економічний розвиток, правильного президента тощо). Можна навіть стверджувати, що саме взаємодія обох утопізмів і є стрижнем панівної, та й зрештою, будь-якої ідеології.

11. Скажімо, наприкінці 60-х значною мірою завдяки протестам у самих Штатах вдалося зупинити війну у В'єтнамі. Але на початку нового тисячоліття, під час іракської війни, протести в США були настільки кволими, що на них можна було й не звертати уваги. Інший приклад. Завдяки діям філадельфійських радикалів у 1971 році, які вдерлися до офісу ФБР та викрали ФБР-івські документи, оприлюднивши їх та розіславши копії ЗМІ, було викрито ФБР-івську програму COINTELPRO (*Counter Intelligence Program*), в ході якої, приміром, лише наприкінці 60-х, за різними оцінками, було знищено від 8 до 40 Чорних Пантер (лише протягом 1970 року було вбито 38 учасників Чорної Пантери, але з точністю визначити скільки саме з них стали безпосередніми жертвами спеціалістів з COINTELPRO, неможливо). Конгрес створив комісію та розслідував незаконну діяльність ФБР. Нібито, секретній програмі COINTELPRO, що її застосовували ще з 50-х років для ліквідації американських лівих партій (*Socialist Workers Party* та *Communist Party, USA*), нуєрто-

ріканських націоналістичних організацій тощо було нарешті покладено край. Принаймні ФБР пообіцяло такого більше не робити (хоча нікого так і не покарали). Здавалося б, як би там не було, а йдеться-таки про справжню перемогу... А втім, розправа ФБР над *American Indian Movement* в останній найбільшій індіанській резервації Пайн Ридж в 1972-76 роках була ще кривавішою за розправу над Чорними Пантерами (одна з центральних цілей ФБР (колишній) лідер *AIM* Леонард Пелтієр з тих пір досі (2010) сидить у в'язниці). Чи не найґрунтовнішими роботами про секретні операції ФБР є роботи Ворда Черчіля (Churchill & Wall, 1988; Churchill, 1990; про сучасні незаконні операції ФБР можна довідатися тут: <http://www.icdc.com/~paulwolf/cointelpro/cointel.htm>, на цьому ж сайті викладені частини (найважливішого) третього тому звіту комісії Черча по розслідуванню незаконних операцій ФБР (U.S. Congress, Senate, 1976). Симптоматично, що попри те, що цю справу розслідував Конгрес, незважаючи на те, що доповідь є доступною, принаймні в деяких бібліотеках і частково навіть у мережі, попри дослідницьку літературу, на свідкі відують про COINTELPRO (як і про політичних в'язнів у «колісці демократії») насправді дуже мало людей, і пов'язано це, не в останню чергу, з роботою «демократичних» ЗМІ, що буцімто «не знають цензури», та такою ж «нецензурованою» масовою культурою, що сугерують уявлення, мовляв, найстрашнішим злочином проти свободи за всю історію 20 століття в США було перешкоджання талановитим голлівудським акторам отримувати ролі під час «полювання на відьом» доби маккартизму. Так само для загалу найбільшим американським скандалом 70-х років є чомусь Ватергейт – цілком невинна річ у порівнянні з COINTELPRO, – найстрашніше про що тоді довідалися американці, зводилося, по суті, до того, що їхній президент матюкається (і зовсім трошечки про корупцію). Про те, що в таких випадках йдеться не лише про «встановлення гегемонії», але й про цілком банальну цензуру, читач(ка) може дізнатися, скажімо, з недавнього інтерв'ю з індійською письменницею Арундаті Рой, яка, зокрема пояснює, чому весь світ нічого не відає про ті чи інші речі, які відбуваються квітучій капіталістичній Індії (La-bas, 2010. NB: програма французькою мовою, але письменниця відповідає англійською).

12. Роботи Лоїка Вакана були чи не найважливішим джерелом при написанні нашої розвідки. Вибачаючись перед читач(к)ами за численні «переклади з перекладів», на своє виправдання можу сказати лиш те, що 4 з 5-и доступних мені книг автора були саме в німецькому перекладі.
13. Станом на 2008 рік це число сягнуло 2 310 984 людини (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2008b). Принаймні, такими є офіційні урядові дані. За альтернативними даними Євростату вже в 2007 році Сполучені Штати мали 2 375 620 в'язнів (за цими ж даними лише за 2005-2007 рр. популяція американських в'язниць збільшилася майже на 200 000 осіб; Eurostat Newsrelease, 2009). Урядовій статистиці суперечать і дані такого інсайдера, як корпорації *GEO Group Inc.*, однієї з провідних фірм-тюреників у Сполучених Штатах. За даними цієї фірми загальне число в'язнів в американських тюрмах у 2008 році становило 2,42 мільйони осіб (The GEO Group Inc., 2010, p. 8). Протягом останніх замалим чи не сорока років кожен наступний рік був історичним: щороку США побивали свій же, встановлений попереднього року, рекорд з ув'язнення власних громадян. У той час як до 1975 року впродовж усього попереднього століття рівень ув'язнення в США коливався в межах 100-200 осіб на 100 000 населення та мало чим відрізнявся від рівня ув'язнення таких країн як Швейцарія або Фінляндія, протягом останньої

чверті століття (1975-2000) цей показник зріс у чотири рази, або ж, якщо порівнювати з початком сторіччя, зріс майже в сім разів, склавши в 2000 році 700 в'язнів на 100 000 громадян (Justice Policy Institute, 2000; Street, 2001; Tonry, 1999, p. 420). Крім того, відповідні статистики не охоплюють осіб, ув'язнених у центрах утримання нелегальних емігрантів. Тут же слід згадати тюремну експансію Сполучених Штатів після 2001 року, коли буквально всю планету охопила мережа секретних та абсолютно незаконних з погляду міжнародного права в'язниць ЦРУ (та армій), найвідомішими прикладами яких є іракська тюрма Абу-Грейб і концентраційний табір Гуантанамо на Кубі. Американський уряд довго не визнавав існування секретних тюрем ЦРУ, але навіть і визнавши, відмовився оприлюднювати будь-яку подальшу інформацію щодо них. Тобто про їх число, як і про кількість утримуваних у них осіб залишається лише здогадуватися. Втім, за винятком Афганістану та Іраку, йдеться тут, наскільки можна судити, не про масові ув'язнення. Так, лише в Афганістані діє 20 американських тюрем, які абсолютно недоступні представникам ООН, міжнародним правозахисним організаціям та журналістам. В сумнозвісному ж Абу-Грейбі в 2004 році утримували 20 000 в'язнів (з них добра сотня дітей, серед яких були навіть особи десятирічного віку). Навіть на сторінках таких шанованих видань як *Washington Post* чи *The Guardian* з'являються журналістські розслідування з приводу секретних тюрем ЦРУ в таких країнах як Румунія, Польща, Марокко, Саудівська Аравія, Єгипет, Азербайджан, Замбія, Таїланд і Джибуті. Про масштаби діяльності ЦРУ в цій сфері свідчить хоча б доповідь Європарламенту, згідно з якою ЦРУ здійснили понад тисячу секретних перельотів над територією Європейського Союзу впродовж 2001-2006 років. Основним же профілем секретних црушних тюрем є катування людей, благословенне хором консервативних коментаторів, які стверджують, що в катуванні «терористів» насправді нічого страшного немає (так, коментуючи восьму поправку до конституції Сполучених Штатів, яка забороняє застосування «жорстоких та незвичайний покарань», Гленн Бек лаконічно зазначає: «Вибачення використовувати ідіотами, але польових (battlefield) терористів ця поправка не стосується» (Beck, 2009, p. 292)). Під «каток» ЦРУ потрапили, зокрема, й громадяни таких «цивілізованих» країн як Канада, Іспанія чи Німеччина, що, як і безліч інших викрадених црушниками людей, взагалі не мали жодного стосунку до Аль-Каїди чи джихадистів. Ще один аспект американської тюремної експансії полягає у спробах американських фірм-тюремників освоїти «міжнародний ринок». Так, ці фірми вже успішно продають свої «послуги» таким країнам як Нова Зеландія, Австралія, Великобританія, Південна Африка.

14. Останні доступні нам дані за 2006 рік – понад 7 211 400 людини (більше, оскільки наведені дані не включають в'язнів молодше 18 років). Натомість ще в 1980 році кількість американців старше 18 років під контролем каральної держави була майже в чотири рази меншою і складала 1 840 400 особи (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2006a). Вже станом на 1995 рік кожен третій чоловік-афроамериканець у віці від 20 до 29 років у тій чи іншій формі перебував під контролем карної держави (Justice Policy Institute, 2000). Контроль над засудженими умовно та випущеними на випробний термін включає не лише такі форми як підписка про невиїзд, регулярне обов'язкове звітування перед відповідними чиновниками (*parole officers*), регулярні тести на вживання наркотиків і под., але й такі Оруелівські форми, як носіння електронних браслетів, що дозволяють відстежувати переміщення особи 24 години на добу, внесення даних засудженого в бази, відкриті для загального користування тощо.

15. Міф, що його подеколи ретранслюють й орієнтовані на авторів популярних серед киево-могилянських культурологів, дослідники (Wilson, 2008). NB: злочинність наприкінці 80-х інтенсифікувалася в гетто, але загалом її рівень не піднявся.
16. Загалом рівень тяжких злочинів (*violent crimes*) з 1973 по 1994 рік залишався майже незмінним, зазнаючи лише незначних коливань, а з 1994 року по 2008 рік зменшився більш ніж удвічі (Bureau of Justice Statistics, 2010h). Але й ця тенденція пояснюється лише рівнем убивств, який за цей час дійсно суттєво зріс, але так само пішов на спад від середини дев'яностих (BJS, 2010c). В той час як рівні зґвалтувань, пограбувань та нападів зі застосуванням насилля (*aggravated assault*) за період з 1973 по 2008 рік зменшилися втричі (BJS, 2010e; 2010f; 2010a). Так само протягом цього ж періоду в чотири рази зменшився як рівень крадіжок зі зломом так і рівень звичайних крадіжок, також удвічі зменшився рівень викрадення автомобілів (BJS, 2010b; 2010g; 2010d). Одним із важливих чинників вищого в порівнянні з іншими країнами першого світу рівня вбивств в США є легалізованість вогнепальної зброї (хоча, на думку консервативних захисників вогнепальної зброї, саме її легальний статус призводить до... зменшення рівня злочинності). Якщо не брати до уваги рівень убивств, то загальний рівень злочинності в США буде не вищим за рівень злочинності в таких країнах, як Данія чи Нідерланди. Втім, попри загальне стрімке падіння рівня злочинності, в тому числі (від середини дев'яностих) й у межах такої специфічно по-американському високої категорії як рівень убивств, якщо міряти жорстокість покарань співвідношенням кількості ув'язнених та кількості зареєстрованих кримінальних злочинів, то американська держава лише протягом 1975-1999 рр. стала жорстокішою в п'ять разів. У той час як у 1975 році вона ув'язнювала 21 людину на 100 000 зареєстрованих кримінальних злочинів, у 1999 відповідний показник становив 106 в'язнів на 100 000 злочинів (Wacquant, 2008a).
17. Як зазначає директор дослідницького центру *The Sentencing Project* Марк Маєр: «У той час, як рівень злочинності в країні протягом останніх десяти років зменшувався, дослідження даних по сьогоднішній день показали, що темпи ув'язнення в кращому разі відповідальні лише за четверту частину цього зменшення» (Maier, 2006a). З тим, щоб у читачок і читачів не виникло хибне враження щодо «ефективності» карної політики в США, слід вказати, що між змінами в рівні ув'язнень та змінами в рівні злочинності не існує прямого каузального зв'язку. Як вказує Вакан, попри консервативну пропаганду, немає жодного наукового (кримінологічного) дослідження, яке б на основі емпіричних даних демонструвало залежність рівня злочинності від кількості ув'язнених на душу населення. Натомість, після піонерської праці Георга Руша та Отто Кірхаймера (*Punishment and social Structure*, 1939) пряму залежність зростання кількості ув'язнених від погіршення умов на ринку праці (включно з безробіттям) підтвердили десятки емпіричних досліджень у численних країнах (див. Wacquant, 2000, р. 98). Тут же слід наголосити на тому, що, як засвідчує американська судова статистика, при засудженні до тюремного ув'язнення фактор безробіття відіграє ще більшу роль, ніж фактор раса. Тобто, в США (та й у Західній Європі) у вас більше шансів потрапити до в'язниці, будучи безробітним, ніж будучи чорношкірим (відповідно, іноземцем неєвропейської зовнішності в Європі). Саме ув'язнення фактично і є найважливішим способом «подолання» безробіття в США (тобто – лише в короткотерміновій перспективі; натомість, якщо врахувати, що після ув'язнення шанси безробітного знайти роботу зменшуються, в той час як шанси

знову потрапити за ґрати – зростають, то неважко побачити, які наслідки має така політика «підчищення» статистик по безробіттю в довготерміновій перспективі (див. також виноску 61 у цьому розділі)). В іррелевантності тези щодо зв'язку між рівнем злочинності та рівнем ув'язнень читач(ка) може переконатися самостійно, – порівнявши статистику рівнів злочинності різних країн із відповідною кількістю в'язнів на душу населення, або (ще простіше) – рівень злочинності в США впродовж двадцятого століття з відповідним рівнем кількості в'язнів на душу населення (див. джерела *Sourcebook of Criminal Justice Statistics* та *Bureau of Justice Statistics* у бібліографії). Вивести якусь закономірність на основі таких порівнянь просто неможливо. Для прикладу: за одним із найрелевантніших показників серед тяжких злочинів у США – кількістю вбивств на душу населення – на початку нового тисячоліття Росія випереджала Америку в чотири рази, Венесуела – в шість разів, а Колумбія – в дванадцять разів, і попри те ці країни мають менший відсоток ув'язнених на душу населення; і навпаки – такі країни як Норвегія, Німеччина чи Нідерланди мають не лише в п'ять разів менший рівень убивств ніж у США, але й ще нижчі показники за кількістю ув'язнених на душу населення. На початку тридцятих років 20 століття рівень убивств у США був майже такий самий, як і в середині дев'яностих, тоді як відсоток в'язнів на душу населення – майже в п'ять разів менший. Стрімке зменшення рівня вбивств протягом тридцятих та сорокових років відбувалося аж ніяк не на тлі шаленого приросту популяції в'язниць (як в дев'яностих роках), – яке зростало впродовж тридцятих років, та зменшилося у сорокових (Justice Policy Institute, 2000). Інший приклад: з 1990 по 2002 рік штат Айдахо був лідером по зростанню популяції в'язниць (+174%), але попри це рівень злочинності, всупереч загальноамериканській тенденції зріс в Айдахо на 14%, і водночас протягом цього ж періоду в деяких штатах зменшилася як кількість в'язнів (на противагу загальнонаціональній тенденції), так і рівень злочинності (Mauer, 2006a). Або такий приклад: у Канаді так само як і в Сполучених Штатах від середини дев'яностих років загальний рівень злочинності, зокрема й рівень убивств, що й так ніколи не був таким високим як у США, пішов на спад, проте зменшення рівня злочинності протягом цього часу аж ніяк не супроводжувалася зростанням популяції канадських в'язниць. Облудність консервативної пропаганди в даному разі можна простежити на широко розрекламованій та експортованій на весь світ політиці «нульової толерантності», що її впровадила нью-йоркська поліція за часів правління мера Рудольфа Джуліані. Згідно з консервативною пропагандою, агресивні поліцейські заходи під керівництвом супермена-начальника нью-йоркської поліції Вільяма Браттона перетворили колишню «столицю злочинності» на взірць громадянського миру та спокою (ні те, ні інше не відповідає емпіричній дійсності – Нью-Йорк ані належав до найбільш криміногенних міст в США до призначення Браттона, ані до найменш криміногенних на момент його відставки). Насправді тенденція до зменшення рівня злочинності в США з'явилася ще до впровадження політики «нульової толерантності» і так само простежувалася протягом її застосування в Нью-Йорку й в тих американських містах, які відмовилися адаптувати її. Емпірично неспростовними же наслідками політики «нульової толерантності» в Нью-Йорку були як зростання відсотку в'язнів, засуджених за дрібні правопорушення, так і обсягів рівня поліцейського насилля (звичайно ж, головним чином у стосунку до бідних, а не в стосунку до середнього класу та багатіїв). Єдиною причиною гіперінфляції ув'язненого населення в США впродовж останніх тридцяти років були відповідні політичні рішення, що мали дуже опосередкований стосунок до реального рівня злочинності: «Хоча США й мають вищий рівень злочинності порівняно з іншими країнами першого

світу, проте неймовірно збільшення обсягів застосування в'язниці майже цілковито зумовлене змінами в політиці, а не змінами в рівні злочинності» (Maier, 2006b). «Рівень ув'язнення в США зріс не тому, що зріс рівень злочинності, а тому, що цього хотіли політики» (Tonry, 1999, p. 422). Якщо вже згадувати емпірично неспростовні наслідки пожорстокішання американської каральної (та соціальної) політики протягом останніх сорока років, то до них належить зростання рівня рецидивів після ув'язнення, тобто менші (в порівнянні з попереднім періодом) шанси колишніх ув'язнених повноцінно інтегруватися до суспільства.

18. Термін «межа бідності» (*poverty line*) ми беремо в лапки, оскільки йдеться про офіційну, встановлену в 1958 році категорію. До цієї категорії потрапляють сім'ї, які витрачають не менше третини бюджету на харчування. Слід зазначити, що відтоді вартість продуктів харчування у відношенні до вартості інших товарів та послуг першої необхідності постійно зменшувалась. Інакше кажучи, при незмінності офіційної формули, з плином часу «межа бідності» знижувалася. Так, за оцінкою Фусфельда та Бейтса, вже на початку 80-х років офіційна «межа бідності» була занижена на 33% порівняно з 1958 роком (Fusfeld, Bates, 1984, p. 205). Втім, офіційна формула «межі бідності» залишилася практично незмінною. Маючи за головне джерело дані урядових статистик, ми так само змушені оперувати цією категорією.
19. Тобто, дещо спрощуючи, насправді, «Уся історія західного соціального захисту позначена діалектикою інтеграції та сегрегації, коли примус до праці відігравав центральну роль як індивідуально-педагогічного принципу ('карати й формувати'), так і інструменту загального контролю та дисциплінування зайнятих прошарків населення» (Grell et. al., 2002). Так, у Нідерландах, елементи дисциплінарного контролю в стосунку до отримувачів соціальної допомоги почали впроваджуватися ще на початку дев'яностих – якраз тоді, коли до влади в країні прийшли неоліберальні «реформатори».
20. Ця програма передбачала як скорочення обсягів соціальної допомоги, так і скорочення кількості її отримувачів. Цілком у відповідності до її красномовної назви, отримувач(ка) мала право користатися нею не більше ніж п'ять років упродовж життя (і не довше ніж два роки поспіль). Крім того, програма передбачала такі новації, як наперед визначена сума видатків на програму протягом наступних років та цілий комплекс дисциплінарних методів, покликаних змінити «життєвий стиль» клієнтів програми. Але її найважливішою характеристикою є саме вимога працювати (за будь-яку плату та за будь-яких умов), без дотримання якої доступ до програми автоматично припинявся.
21. На відміну від універсального характеру соціальних програм у Північній Європі, відповідні американські (а згодом і британські) програми спрямовані на окрему цільову групу – бідних (*means-tested social assistance*). Здавалося б, принаймні в короткотерміновій перспективі, це може навіть і добре, але насправді тим самим імпліковано два потужних негативних наслідки. По-перше, соціальні програми, що не є універсальними, мають значно меншу підтримку з боку решти суспільства (виборців), і таким чином легше піддаються скороченням, а то й скасуванням; і, по-друге, неуніверсальні програми призводять до стигматизації отримувачів допомоги. Приміром, у Швеції, попри те, що відсоток самотніх матерів від загальної кількості

кості населення суттєво не відрізнявся від відповідних американських показників, ніхто не влаштовував моральної паніки з приводу занепаду традиційних цінностей та сім'ї тощо, натомість впроваджувалися універсальні програми, що відкривали самотнім матерям – незалежно від їхнього майнового статусу – доступ до ринку праці та гарантували гідне виховання дитини.

22. Це найнижчі показники серед розвинених країн, в яких, щоправда, відсоток робітників, охоплених профспілками, за цей же період загалом скорочувався. Лише у Франції профспілки представляють менший відсоток робітників (10%), ніж у США, але тут слід наголосити, що попри це обсяг колективних трудових угод у Франції становить 90% від загальної кількості трудових угод, тобто в 6,5 разів перевищує відповідні американські показники (дані за 2000-й рік; OECD, 2004, р. 145).
23. В 2006 році карна держава (поліція, пенітенціарна система, суд) коштувала США понад 214 мільярдів доларів (Bureau of Justice Statistics, 2006). Лише протягом 1980-2000 рр. видатки на пенітенціарну систему зросли з 7 млрд. до 57 млрд. доларів (Wacquant, 2008a).
24. Committee on Ways and Means, *Green Book 1996*, Washington 2000, р. 921 (цитують за: Wacquant, 2009, р.174).
25. Картина неповна – для її довершення слід згадати, що саме від початку 80-х, із приходом до влади великого друга корпорацій та зятятого ворога антимонопольного законодавства Рональда Рейгана в США з'явилася нова галузь бізнесу – «пенітенціарні послуги», тобто приватні в'язниці. Вчувши, які бариші може принести новий і без того неозорий «ринок», що ще й росте як на дріжджах, Уолл-Стріт кинувся на його освоєння. До піонерів пенітенціарного бізнесу належала й *Lehman Brothers*, банкрутство якої в 2008 році й послугувало початком світової економічної кризи. Щоправда, після серії скандалів довкола приватних в'язниць (катування в'язнів, численні загадкові смерті в їх стінах, повстання в приватних в'язницях, підкупи урядовців фірмами-тюремниками тощо), трагічного кінця кількох мільних бульбашок на Уолл-Стріт та на тлі «нечесної конкуренції» з боку держави апетит інвесторів зменшився, проте на початок тисячоліття їм таки вдалося освоїти 7% «ринку» (140 000 в'язне-місць). Судячи ж з останніх доступних нам даних за 2000-2010 рр., виглядає так, що «тюремна індустрія» не тільки не здалася, а й успішно продовжує розвиватися. Лише в межах федеральних та штаткових в'язниць (тобто без урахування місцевих в'язниць) за 2000-2007 рр. кількість «клієнтів» приватних тюрем збільшилася з 87 369 до 125 975 осіб, що становило 7,9% від загальної кількості в'язнів федеральних та штаткових в'язниць (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2007c). За даними другої за значенням фірми у галузі «пенітенціарних послуг», корпорації *GEO Group Inc.* (яка до 2003 року називалася «*Wackenhut Corrections Corporation*», а в сімдесятих роках спеціалізувалася, зокрема, на придусенні страйків), у 2009 році приватні фірми утримували у своїх в'язницях 128 524 особи від загального числа федеральних і штаткових в'язнів, або ж, «покривали» 8% відповідного «ринку» (The GEO Group Inc., 2010, р. 8). А за даними провідного американського приватного ув'язнювача, корпорації *CCA (Corrections Corporation of America)*, яка стверджує, що контролює 45% [приватизованої частини] «ринку» та «виробнича потужність» якої становить аж 87 000 в'язне-місць, станом на кінець 2008 року приватні фірми утримували у своїх в'язницях близько 129 000 осіб, при

чому 16,5% в'язнів федеральних тюрем та 6,8% в'язнів штатів були під опікою приватних ув'язнювачів (ССА, 2010, рр. 2, 12). Про розширення приватного бізнесу в цій галузі протягом останніх десяти років можна висновувати й з інших, непрямих, даних. Так, сукупний дохід корпорації ССА зріс протягом 2005-2009 рр. від 1150 млн. до 1667 млн. доларів (ССА, 2010, р. 26). Сукупний дохід другої за значенням фірми-тюремника GEO, лише впродовж 2007-2009 рр. зріс від 976 до 1141 млн. доларів (The GEO Group Inc., 2010, р. 16). Та й узагалі, на своїх сайтах обидві фірми наперебій хваляться новими амбітними «інвестиційними проектами» та запевняють читачок та читачів у якнайскорішому побільшенні в'язне-місць в межах своїх гешефтних угод (тих самих, що огорожені колючим дротом під смертельною напругою). Прямий економічний інтерес приватних ув'язнювачів полягає в збільшенні «людино-днів» (це їхня термінологія), що, зокрема, досягається шляхом подовження терміну ув'язнення їхніх підопічних. От і нема чому дивуватися, що, згідно з одним дослідженням, у штаті Нью-Мехіко в'язні приватних тюрем чомусь у вісім разів частіше «порушували дисципліну» (що автоматично призводить до подовження терміну ув'язнення) ніж їхні товариші по нещастю утримувані в державних тюрмах.

26. Показовою в даному разі є доля *Urban Development Corporation* зі штату Нью-Йорк – штата, що першим вийшов на стежину «Війни зі Злочинністю». В той час як створена в 1968 громадська установа *Urban Development Corporation* до 1981 року спеціалізувалася на будівництві соціального житла, від початку вісімдесятих вона різко змінила профіль, тобто, й надалі будуючи для бідних, але головним чином – тюрем.
27. Це без урахування коштів на будівництво в'язниць.
28. Приміром, у борги залізла Каліфорнія, яка ще в 1975 році витратила 200 млн. доларів на рік на пенітенціарну систему, а в 2000 році – вже 4,6 мільярди. З 1994 року Каліфорнія витрачає більше на пенітенціарну систему ніж на свої всесвітньо відомі державні університети (Wasquant, 2006, р. 180). Лише за період 1984-1994 рр. Каліфорнія побудувала 21 нову тюрму (з них 8 – «максимального рівня безпеки»), добудувала тисячі нових камер в межах уже наявних в'язниць, переповнила усі тюрми понад норму, і натомість добудувала лише один новий кампус у межах *California State University* (Schlosser, 1998; Davis, 1998). Зарплата ж окремих категорій викладачів у Каліфорнії є меншою за середню зарплату... рядового тюремного наглядача. Саме в 90-х роках у Каліфорнії визнали нелегальними практики «позитивної дискримінації» (*affirmative action*), зарезервувавши таким чином університети для одних, а тюрми – для інших. Але якщо бути точним, то слід визнати, що політика *affirmative action* нікуди не зникла, змінилося лиш поле її застосування – тепер ним є сфера поліцейного нагляду, обшуків, затримань, арештів, засуджень та наповнення тюрем. Цілком справедливо характеризує (нову) державну політику в цій сфері як «carceral affirmative action» Лоїк Вакан (Wasquant, 2008a). Відшукати ж в усьому цьому хоч якесь раціональне зерно дуже важко – фінансові пріоритети сучасної Каліфорнії просто не можуть не дивувати своєю ірраціональністю: в той час, як утримання одного в'язня коштує їй 35 тисяч доларів на рік, на одного студента вона витрачає від 7 тисяч до 4,5 тисяч доларів на рік (Gaspar, 2007). Станом на 2008 рік структурний дефіцит бюджету Каліфорнії становив 10 млрд. доларів щороку та майже дорівнював щорічним видаткам на пенітенціарну систему (9 млрд.), яка вже

наприкінці дев'яностих років набрала воістину гаргантюанських розмірів та утримувала більше в'язнів ніж Франція, Великобританія, Німеччина, Японія, Сінгапур та Нідерланди разом узяті – і це при тому, що впродовж періоду безпосередньо перед початком «війни зі злочинністю» (1963-1972) популяція каліфорнійських тюрем, попри стрімке зростання населення Каліфорнії, скоротилася на чверть (Wacquant, 2008a; Schlosser, 1998). В тому ж дусі протягом 90-х років змінив свої фіскальні пріоритети й інший, відомий на весь світ своїми державними університетами, штат Нью-Йорк: зростання видатків на тюрми та скорочення видатків на державні виші призвело до того, що наприкінці 90-х більше грошей витрачалося на в'язниці, ніж на вищу освіту (Justice Policy Institute, 2000). З іншого боку, різке підвищення плати за навчання новообраним республіканським губернатором Джорджем Патакі в 1994 році мало своїм наслідком скорочення кількості студентів у нью-йоркських вишах аж на 10 000 чоловік уже наступного семестру після прийняття відповідного рішення. Загалом упродовж періоду 1985-2000 рр. у середньому сукупні видатки на тюрму урядів усіх 50 штатів зростали в шість разів швидше ніж видатки на вищу освіту – 166% vs. 24% (Justice Policy Institute, 2002, p. 6).

29. Так, в Іллінойсі навіть судилися з кількома десятками в'язнів, які заборгували «квартплату» (за перебування у в'язниці). Але заплатити останні все одно не змогли – з цілком зрозумілих причин (Wacquant, 2006, p. 185).

30. *Microsoft, TWA, Boeing, Toys'R'Us, Konica, IBM, Motorola, Dell, Compaq, Nordstorm's, Revlon, Hewlett Packard, Honeywell, Intel, Nortel, Pierre Cardin, Texas Instruments, 3Com, Lucent Technologies, Wireless, Target Storm's, Starbucks, Victoria's Secret, Macy's, Chevron Target Stores* тощо. В'язні в США становлять для американських корпорацій навіть іще спокусливіше за робітників третього світу джерело дешевої робочої сили. Як зазначають Ів Голдберг та Лінда Еванс: «Тюремна праця – це як горщик із золотом. Жодних страйків. Жодних профспілок. Жодних витрат на охорону здоров'я чи соціальне страхування, жодних компенсацій робітникам» (цитуються за: Davis, 1998). А з 2005 року американські в'язні активно працюють також і на американську військову індустрію. До того ж і фармацевтичне лобі, відчуваючи скорочення людського матеріалу («піддослідних кроликів»), чинить тиск на американський уряд і дійсно поступово отримує доступ до в'язниць (який закрили йому у 70-х роках).

31. В'язнів здавали в найм приватним фірмам і раніше – в 19 та на початку 20 століття, але в сорокові роки цю практику заборонили. При чому від самого початку інститут примусової праці для в'язнів носив яскраво виражений расистський характер. Адже вперше впровадили його та широко застосовували саме в південних штатах, якраз після того як їх примусили до (формального) скасування рабства. Так, у штаті Джорджія 88% відсотків «випозичуваних» підприємцями в'язнів між 1870 та 1910 роками були чорношкірими, в Алабамі протягом того ж періоду чорношкірі становили 93% в'язнів, «випозичених» на роботи в шахтах тощо.

32. Ми просимо читачок та читачів ставитися з пересторогою до даних, наведених у статті Вікі Палаез, що «пішла гуляти» по інтернету та на яку дуже часто посилаються, цитують або використовують як джерело без посилань, зокрема, й в одній російській статті, передрукованій на нашому сайті (Закирова et. al., 2010): «According to the Left Business Observer, the federal prison industry produces 100% of all military helmets, ammunition belts, bullet-proof vests, ID tags, shirts, pants,

tents, bags, and canteens. Along with war supplies, prison workers supply 98% of the entire market for equipment assembly services; 93% paints and paintbrushes; 92% of stove assembly; 46% of body armor; 36% of home appliances; 30% of headphones/microphones/speakers; and 21% of office furniture. Airplane parts, medical supplies, and much more: prisoners are even raising seeing-eye dogs for blind people» (Palaез, 2010). Звідки Палаез взяла ці дані насправді невідомо. В *Left Business Observer* (на який посилається Палаез) нам підтвердили, що вони ніколи таких даних не оприлюднювали, і запевнили, що вони не мають найменшого уявлення про їх походження. Більше того, за оцінкою співробітника *Left Business Observer* Дага Хенвуда, ці дані не відповідають дійсності. Жодних достовірних альтернативних даних нам знайти не вдалося.

33. Як його охрестила в своїй знаменитій доповіді 1998 року Анджела Девіс, проводячи паралель з «військово-промисловим комплексом», що проти нього виступив у 1961 році президент Ейзенхауер (Davis, 1998). Інша аналогія, до якої вдаються дослідники американської каральної держави – «тюремне кейнсіанство», теж не є притягнутою за вуха. Адже йдеться про цілу індустрію та мільйони робочих місць, які, висловлюючись в економічних термінах, на 100% залежать від «державних замовлень». Зрештою, наскільки б перверсивною не була американська карна політика, з соціально-економічної точки зору вона навіть має певне виправдання. Запроторюючи людей за ґрати, держава не просто викидає гроші на вітер та підгодовує і без того жирні корпорації, але й створює нові робочі місця в межах «тюремно-індустріального комплексу», що після затяжного періоду економічних негараздів у сільському господарстві та деіндустріалізації прийшов на зміну збанкрутілим фермам та давно зачиненим фабрикам і заводам в депресивних та населених переважно білими сільських регіонах, рівень бідності та безробіття в яких подеколи був таким же самим як і в населених чорношкірими гетто американських метрополій. За підрахунками Тода Кліра, наприкінці дев'яностих років доправлений у такі регіони в'язень становив економічний ресурс, що в середньому приносив місцевій громаді 25 тисяч доларів на рік. «Це слід оцінювати як масивний трансфер вартості: молодий чоловік, вартість якого виражалася для місцевої громади [де він мешкав до ув'язнення] лише кількома тисячами доларів [на рік], що він їх витрачав на своїх дітей та на купівлю товарів у місцевих продавців, перетворюється у фінансовий ресурс вартістю в 25 тисяч доларів для сільської громади довкола тюрми. Таким чином, економіку сільської громади штучно збільшують, у той час як економіці [бідних] міських громад штучно завдають шкоди». Саме чорношкіре населення США мешкає переважно в містах і особливо диспропорційно представлене в межах означеного Кліром «економічного ресурсу», в той час як передмістя та сільська місцевість населені переважно білими. Як ми бачимо, в стосунку до одних і в стосунку до інших американська держава в дещо відмінний спосіб вирішує проблему безробіття (самими лиш цінами на землю – високими в місті та низкими в сільській місцевості таку політику пояснити годі). Попри широкомасштабне неоліберальне окультизування, американська держава по сей день аж ніяк не цурається таких відверто «кейнсіанських» засобів до подолання безробіття як розбудова «тюремно-індустріального комплексу» коли йдеться про безробіття в регіонах населених білими. Тож і не дивно, що політики з саме цих, усіяних тюрмами регіонів, мешканці яких живуть за сотні кілометрів від реальних небезпек міського американського гетто, та й загалом знайомі з ним головним чином завдяки телевізору, виявляються подеколи чи не найзатятішими лобістами курсу «Війни проти

Злочинності». Зрештою, й захисники природи, з якими інвестори подеколи мають серйозні проблеми при відкритті шкідливих виробництв, аж ніяк не схильні влаштовувати істеріку, коли порожню фабрику з колись курними трубами перетворюють на тюрму. Великий же економічний плюс тюрем для порятунків за їхньою допомогою депресивних регіонів полягає в тому, що на відміну від практично усіх інших галузей економіки, в періоди рецесій тюрми не лише не закриваються, скорочуються, або зазнають збитків, а навпаки – зазвичай ще інтенсивніше поповнюються новими «клієнтами», парадоксальним чином тим надійніше забезпечуючи місцевих мешканців роботою саме в періоди економічних спадів.

34. Тут видається добра нагода для полемічного випадку проти тих лівих, які вбачають вирішення всіх суспільних проблем в оберненні промисловості на державну власність (а при цьому ще й не просто люблять робити, подеколи цілком обґрунтовані, закиди на адресу представницької демократії, а й заперечують її як таку, зазвичай не уточнюючи, що ж має прийти їй на зміну внаслідок палко очікуваної «пролетарської революції»). Насправді державна форма власності може включати й рабство (скажімо, ілоти в давній Спарті). Якщо й називати сучасних американських в'язнів, змушених до неоплаченої праці, «рабами», то слід уточнювати, що це саме «державні раби». Навряд чи для самого в'язня щось змінюється від того, для кого саме він махає кайлом – для уряду якогось штату (працюючи на громадських роботах) чи для якоїсь приватної фірми. Так, у 1996 році в Сполучених Штатах серед загальної кількості 80 000 ув'язнених, що виконували оплачувану працю (за копійки), лише 5 000 працювали на приватні фірми (0,25% від загальної кількості в'язнів). Зрештою й в'язні радянського ГУЛАґу працювали аж ніяк не на приватного підприємця Сталіна, а на державу – навряд чи ця обставина хоч якимось чином здатна виправдати самий інститут рабської праці.

35. У другому розділі третьої статті американської конституції зазначено: «Судовий розгляд усіх злочинів, крім випадків імпідменту, має проводитися судом присяжних». Як зазначив у одній зі своїх статей Майкл Тонрі, з усіх західних суспільств протягом останніх двадцяти років 20 століття лише Сполучені Штати зазнали поступового та систематичного зменшення конституційних та інших прав підсудних, у той час як у більшості інших західних країн механізми захисту підсудних упродовж цього періоду не тільки не зазнали обмежень, а подеколи навіть суттєво вдосконалювалися (Tonry, 1999, p. 419).

36. Зокрема, пожорстокішання покарань за незначні злочини (*mandatory minimum sentencing laws*), різке обмеження права на дотермінове звільнення (*truth in sentencing laws*), зниження вікової планки для ув'язнюваних, тобто будівництво тюрем для дітей і їх послідовне наповнення. Втім, підлітків охоче відправляли й до тюрем для дорослих. При чому, станом на 2000 рік у шести штатах рівень ув'язнення неповнолітніх чорношкірих у тюрмах для дорослих був від 12 до 25 разів вищим за відповідний показник для білих неповнолітніх (Human Rights Watch, 2002). Станом на 2008 рік у США серед ув'язнених підлітків нараховувалося 2225 осіб, засуджених до довічного ув'язнення без права дострокового звільнення (Bosworth, 2008). В стосунку до осіб, молодших за вісімнадцять років, у розпал «війни проти злочинності» активно застосовували й смертну кару. За даними Міжнародної Амністії, за період 1990-2003 рр. у США стратили 19 осіб, молодше 18 років, в той час як усі інші країни світу в сукупності стратили за цей самий період лише 15

підлітків (Amnesty International, 2010). Не лише американським, але й світовим лідером у цій галузі був Техас: із 17 осіб, молодше 18 років, страчених у світі з 1998 по 2006 рік 8 було страчено саме там. Особливо жорстокою була відповідальність за злочини пов'язані з обігом креку. Так, якщо при затриманні ви мали при собі незначну кількість креку, то вам загрожувало ув'язнення терміном до десяти років. Починаючи з 1993 року в 13 штатах у кримінальне законодавство ввели принцип *three-strikes-you-out*: якщо вас уже ув'язнювали двічі, то втретє, незалежно від того, наскільки тяжким був вчинений вами злочин, ви могли автоматично отримати довічне ув'язнення (приміром, «гумовий» вирок «від 25 років до довічного ув'язнення» в Каліфорнії). Щоправда, консерваторам навіть це видавалося занадто м'яким, тож в окремих штатах їм таки вдалося проштовхнути варіант *two-strikes-you-out*. В підсумку, в 1998 році кількість в'язнів засуджених за ненасильницькі злочини (*non-violent crimes*) в США перетнула межу в 1 000 000 чоловік. Скажімо, станом на вересень 1999 року, лише в Каліфорнії (національному лідері за популяцією тюрем) особи, засуджені на підставі застосування правила *three-strikes*, становили 45 000 від загальної кількості 162 000 в'язнів (Karraker, 2000). Загалом, станом на 2009 рік кожен одинадцятий в'язень федеральних та штатових тюрем був засудженим до довічного ув'язнення, з них 29% без права дотермінового звільнення, 6807 в'язнів на момент засудження до довічного ув'язнення були неповнолітніми (Sentencing Project, 2009). Вже на кінець дев'яностих років більша половина в'язнів у Сполучених Штатах була засуджена до покарання довше 10 років ув'язнення, в той час як у більшості країн світу понад 95% в'язнів були засуджені до покарання терміном менше одного року ув'язнення (Tonry, 1999, p. 420). Відомо чимало яскравих випадків застосування *three-strikes-you-out*, скажімо, засудження до грандіозних термінів ув'язнення за крадіжку трьох ключок для гольфа зі спортивного магазину, за крадіжку відеокасет із магазину загальною вартістю в 153 долари, за спробу скласти іспит на водійські права за іншу людину (двоюрідного брата, що погано володів англійською), і навіть за крадіжку шматка піци. Так, у Каліфорнії за спробу обдурити соціальні служби до тюремного ув'язнення терміном на 326 років (це не друкарська похибка) на підставі застосування *three-strikes* засудили Біллі Очоа, який на момент винесення вироку був п'ятдесятирічного віку і скніє тепер 23 години на добу в камері-одиночці в одній з незліченних американських тюрем підвищеної безпеки. Але навіть у випадках першого засудження люди, нерідко, отримують диспропорційні терміни ув'язнення за незначні злочини. Так, у 2004 році в Юті [притягнутого вперше за своє життя до кримінальної відповідальності] Велдона Анджелоса засудили до 55 років ув'язнення за продаж незначної кількості маріхуани. Іншим прикладом є доля шістнадцятирічного юнака Родні Халліна з Техасу, якого засудили на вісім років ув'язнення за підпал смітничкового контейнера, відправили до в'язниці для дорослих, де його гвалтували, заразили СНІДом, після чого він повісився. (NB: тут ідеться лише про окремі яскраві приклади – дані статистик, можливо, й не так здатні збуджувати емоції, але насправді вони є значно страшнішими за окремо взяті абсурдні в своїй ірраціональній жорстокості історії.)

37. У 90-х роках у США громадський захисник (*public defender*) у середньому одночасно вів більше ста справ. Крім часу, державним адвокатам бракує ще й коштів, які могли б покрити видатки, необхідні на ведення процесу (а у випадку кримінальних процесів ці видатки можуть бути чималими). Так, під час процесу над Абу-Джамалом адвокат за браком коштів навіть не зміг замовити проведення балістичної експертизи, в той час як прокуратура мала у своєму розпорядженні все: час, співро-

бітників, співпрацю з поліцією, доступ до всіх свідків – при чому з більш як сотні опитаних свідків прокуратура обрала лише небагатьох (зокрема, не запросивши на суд «неправильних» свідків) – можливість проведення будь-яких експертиз або слідчих дій тощо. В підсумку зустріч незможного представника американського суспільства з каральним апаратом Левіафана нерідко стає чимось подібним до зустрічі неозброєної людини з танком. Тобто в тому, що так багато людей здаються за-далегідь, погоджуючись на менший термін ув'язнення, ніж той, що загрожуватиме їм у разі повноцінного судового процесу, насправді немає нічого дивного.

38. З того часу кількість людей, що очікують на страту, зменшилася. З 2000 по 2009 рік популяція американських трактів смертників скоротилася з 3601 особи до 3305 – значною мірою за рахунок страт. Лише за період 2000-2007 рр. у США стратили 538 в'язнів (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2008c; Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2009).
39. Ґрунтовніше з історичними деталями та статистикою читач(ка) може ознайомитися тут: www.deathpenaltyinfo.org. У 2006 році смертна кара була дозволена в 37 штатах, але застосовували її лише в 13. Одним із найпоширеніших аргументів на користь смертної кари в США є те, що вона виконує функцію відлякування (*deterrence*), проте ті штати, в яких її найактивніше практикують, якраз і мають найвищий рівень злочинності. Останні доступні нам дані за 2008 рік – тоді стратили 37 осіб у 10 штатах (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2008c).
40. Лише в федеральних тюрмах, нібито призначених для утримання особливо небезпечних злочинців, наприкінці дев'яностих років кількість засуджених за злочини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, сягнула майже 60% від загального числа в'язнів (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2003, p. 519). Кількість же людей, засуджених за тяжкі злочини, становить меншість ув'язнених. Так, у 2000 році, коли популяція американських в'язниць нараховувала вже майже 2 000 000 чоловік, лише 15 000 осіб відбували покарання за вбивства (вмисні та невмисні; Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2007b; Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2006a). Лише в Каліфорнії кількість в'язнів, засуджених за наркотики, в 1998 році була вдвічі більшою за всю сукупну кількість в'язнів штату в 1978 році (Schlosser, 1998).
41. Йдеться про «*Anti-Drug Abuse Act*» 1986 року та «*Anti-Drug Abuse Act*» 1988 року. Після ухвалення цих законів за менш ніж 2 унції кокаїну у формі креку (що був доступний бідним) можна було отримати 10 років ув'язнення, в той час як для того щоб отримати покарання терміном у п'ять років за порошковий кокаїн (для багатіїв та середнього класу) засуджений мав мати при собі не менше 500 грамів речовини. Диспропорція в покараннях за обидва види кокаїну становило після ухвалення цих законів 1:100 (див., зокрема: The Sentencing Project, n. d.).
42. Від середини дев'яностих ринок креку зменшився, і поліція поступово переключила свою увагу на маріхуану, так само й тут дотримуючись принципів *affirmative action* при затриманні підозрюваних.
43. Там само. Ще в цій доповіді сказано, зокрема, таке: «У відношенні до представленого ними сегменту від загальної кількості населення та осіб, що вчиняють зло-

чини, пов'язані з незаконним обігом наркотиків, чорношкірих американців диспропорційно арештовують, засуджують та ув'язнюють»; [про початок «війни проти наркотиків»] «Наркотиком, що становить найбільшу загрозу, вважався крэк, при чому помилково виходили з того, що його головними споживачами є чорношкірі»; «Щонайменше протягом останніх двадцяти років... білі вчинили таку кількість злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотиків, яка є на порядок вищою від кількості відповідних злочинів, учинених чорношкірими»; «Згідно з дослідженням, проведеним у 2006 році федеральною службою *Substance Abuse and Mental Health Services Administration* ... 8,5% білих та 9,8% чорношкірих вживали їх [наркотичні речовини] впродовж попереднього місяця». Там же йдеться про те, що, всупереч кліше, чорношкірі не становлять більшість наркоторговців, більше того, дослідження засвідчують, що споживачі схильні купувати наркотики у представників своєї ж раси, а справжні акули наркобізнесу (ті самі, які не потрапляють за ґрати) є, вірогідно, білими. Незважаючи на те, що відсоток споживачів наркотиків серед обох рас є приблизно однаковим, у середньому в США у вас (статистично) в десять разів більше шансів потрапити за ґрати за злочини пов'язані з незаконним обігом наркотиків, якщо ви – чорний (урядова статистика за 2003 рік) (HRW, 2009).

44. Слід згадати про неймовірні регіональні відмінності в межах самих Сполучених Штатів. Приміром, рівень ув'язнення штату Мен набагато ближчий до рівня ув'язнення Швеції, ніж до рівня ув'язнення штату Техас.
45. Йдеться про тих самих контраст, які за підтримки США намагалися скинути законно обраний уряд Нікарагуа та відповідальні за цілу купу воєнних злочинів (у тому числі й в Гватемалі та Коста-Риці), масштаби яких зрештою викликали обурення американської громадськості. Після ухваленого в 1984 році Конгресом *Boland Amendment to the War Powers Act* легально фінансувати контраст уряд Рейгана більше не міг, то довелося (не запровадити, а лише) розширити незаконні урядові операції. У 1986 році, після скандальних публікацій у пресі, Конгрес створив спеціальні комісії для розслідування цієї справи. В результаті наркоторговим оборудкам тандему контраст-американський уряд, може, й було покладено край, але до відповідальності так нікого й не притягнули. Під час співпраці американського уряду та контраст ціна на кокаїн впала в США в два-три рази. Саме у вісімдесятих роках на американському ринку й з'явився та блискавично поширився крэк – дешевий та доступний для бідних продукт переробки (порошкового) кокаїну. «Наркотики, зброя та відмивання грошей завжди були інструментами, що їх застосовували Сполучені Штати під час секретних операцій за кордоном. Але ще ніколи в історії США імпортування кокаїну не сягало такого критичного рівня (*risen so dramatically*), як це відбулося під час таємної війни Рейгана проти нікарагуанського уряду» (Bernstein & Knight, n. d.).
46. Про те, що життя в американських тюрмах – не мед, можна висновувати з рівня самогубств. Так, у 2000-2006 рр. у місцевих в'язницях (*local jails*), із яких починається шлях до пекла американської пенітенціарної системи для кожного заарештованого, в середньому 43 чоловік із 100 000 в'язнів щороку покінчували життя самогубством, у той час як загальний рівень самогубств у США становив протягом цього періоду 11 самогубств на 100 000 населення на рік (Bureau of Justice Statistics, 2008; American Foundation for Suicide Prevention, 2010). Погіршення умов утримання в'язнів супроводжувалося розширенням практики утримання в одиночних

камерах (control units) та впровадженню різноманітних засобів психологічного та фізичного катування в'язнів, таких, як позбавлення тактильного контакту; жорстокі та ретельно продумані практики витягування в'язнів з камер (за допомогою спеціальних *extraction teams*); анальний обшук в'язнів; гамівні стільці та гамівні ліжка з отворами для випорожнення, з тим щоб в'язнів можна було прив'язувати до них на цілі дні; електричні пояси для в'язнів, із дистанційним управлінням у руках наглядачів, що включали й опцію «смертельний розряд» та інші «останні розробки» американської пенітенціарної думки, що їх, випробувавши на власних громадянах, згодом, після оголошення «війни з тероризмом», активно застосовували й проти іноземних громадян за межами США. При чому, йдеться тут аж ніяк не про поодинокі ініціативи самодурів із числа місцевого тюремного начальства, а про впровадження цих практик на самому офіційному рівні – й це попри те, що вони прямо суперечать численним міжнародним конвенціям, під якими нібито підписалися й Сполучені Штати («Convention Against Torture», «International Covenant on Civil and Political Rights», «UN Standard Minimum Rules for the Treatment of Prisoners»).

47. «Згідно з одним докладним дослідженням *New York Securities and Exchange Commission*, завданням якої є контролювати торгівлю цінними паперами, лише 12% з тих біржових спекулянтів, що їх упіймали на махінаціях було притягнуто до суду, лише 6% було засуджено і лише 3% відсотки дійсно потрапили за ґрати. 2500 банківських директорів та менеджерів, яких засудили після найбільшого в історії Сполучених Штатів фінансового скандалу – шахрайського банкрутства, яке в 1992 році зробило неплатоспроможним тисячі *Savings and Loans* (ощадні та позикові каси) з державними гарантіями і коштувало американським платникам податків, за різними оцінками, мільярд доларів, витрачених на «ліквідацію збитків», – отримали терміни ув'язнення в середньому 18 місяців, але навіть це після того, як ФБР було змушене закрити цілих три чверті від загальної 94 054 справ ... через брак коштів (оскільки Конгрес відмовився виділити додаткові кошти).» (Wasquant, 2009, рр. 143-44). Там само Вакан зазначає, що (станом на 2000 рік) довше, ніж 22 місяці – рекорд, встановлений Майклом Мілкеном – за економічні злочини в США ніхто не сидів.
48. Зокрема, засвідчене урядовими статистиками зростання кількості американців «за межею бідності» саме цим сповзанням і пояснюється. З 1973 року, коли кількість американців «за межею бідності» була найнижчою за період від 1966 року, по 2008 рік ця кількість збільшилася від 23 до 40 мільйонів чоловік (U.S. Census Bureau (а)).
49. Згідно з уявленнями, поширеними під час істерії, що супроводжувала остаточний демонтаж соціальної держави, основну масу отримувачів *AFDC* становили чорношкірі, які чи не з покоління в покоління жили за рахунок «чесних платників податків». Насправді ж більшу частину отримувачів *AFDC* становили саме білі. Більшість (дорослих) отримувачів *AFDC* зросла в родинях, які не отримували *AFDC*, – тобто уявлення про те, що йдеться про людей, які живуть за рахунок соціальної допомоги з покоління в покоління, просто не відповідали дійсності. А моралізаторська зловтіха з приводу того, що от, мовляв, скільки «звиклих до неробства» вдалося з ший працьовитих громадян поскидати, взагалі є недоречною. На тлі істерії непоміченим залишився чомусь елементарний факт: більшість отримувачів *AFDC* складали діти, закидати яким, мовляв, вони «звикли до неробства» та «безвідповідальні»

дещо некоректно, особливо ж якщо врахувати, що рівень бідності серед дітей у США, навіть згідно з урядовою статистикою за докризовий 2007 рік, становить 18% (U.S. Census Bureau (b)) – цифра, що, принаймні в порівнянні з іншими країнами першого світу, видається просто-таки неймовірною (за альтернативними даними OECD за той же рік відповідна цифра становить 20%; OECD, 2008, р. 1). Загалом з 1996 по 2007 рік кількість отримувачів одного з найголовніших видів соціальної допомоги скоротилася з 12,3 мільйона (отримувачів *AFDC*) до 3,9 мільйон чоловік (отримувачів *TANF*) (U.S. Census Bureau (d)). Так само недоречною є супутня масовому ув'язненню расистська зловтіха. Звичайно, чорношкірі репрезентовані в американській в'язниці вкрай диспропорційно, але лише протягом дев'яностих років (за винятком двох років) чорношкірі в абсолютному відношенні переважали над білими в'язнями, а от починаючи з 2000 року білих в'язнів (тобто дуже білих – без урахування мексиканців та латиноамериканців), у супереч зловтішним расистським кліше, нав'язуваним пресою та масовою культурою, в абсолютному відношенні насправді більше (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2008a). Те саме стосується й популяції трактів смертників. Ясна річ, інститут смертної кари в США здавна має яскраво виражений расистський характер, і дослідники які характеризують його як «легалізоване лінчування», мають на це достатні підстави. Але попри те, що відсоток чорношкірих серед осіб яким винесли смертний вирок, є більш ніж втричі вищим за відсоток чорношкірих від загальної кількості населення, а відсоток білих смертників – навпаки менший за відсоток білих від загальної кількості населення, представників білої раси в абсолютному відношенні серед засуджених до смертної кари насправді більше (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2009). Перефразовуючи Гоголя, годилося б зауважити: «Над ким зловтішається?!». Найбільший же приріст відбувався в межах такої категорії ув'язнених, як жінки. В той час як у 1970 році лише у федеральних і штатів в'язницях (тобто без урахування місцевих в'язниць) утримували 5 635 жінок, у 2007 році це число сягнуло вже 105 500 жінок, збільшившись протягом цього періоду майже в 20 разів (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2007a). Лише в одній Каліфорнії наприкінці дев'яностих було ув'язнено вдвічі більше жінок, ніж в усіх Сполучених Штатах у 1970 році. Слід також зазначити, що серед етнічних груп найбільший відсоток ув'язнених на душу населення в США насправді мають не афроамериканці а... індіанці, *Native Americans* (просто їх дуже мало залишилося – мабуть саме тому на цей факт не дуже то й звертають увагу). В цьому контексті доречно зазначити, що саме посилення на факт диспропорційної репрезентації чорношкірих в американських в'язницях – як це роблять деякі автори – з певного погляду не може слугувати незаперечним доказом расистського характеру американської юстиції (схоже на те, що й Лоїк Вакан, нехай не зовсім свідомо, схильний оперувати цим аргументом у «Покаранні бідних»). Маємо на увазі те, що з таким самим успіхом посиленням на цей факт може послуговуватися й расистська пропаганда (для доказу «злочинної сутності чорношкірих» і под.). Насправді неспростовніші докази расистського характеру американської юстиції подають аж ніяк не поодинокі й абсолютно елементарні статистичні дослідження – скажімо, дані, наведені під час знаменитого процесу МакКлоскі проти Кемпа: «... (1) defendants charged with killing white victims in Georgia are 4.3 times as likely to be sentenced to death as defendants with killing blacks; (2) race [of the victim] determines whether a death penalty is returned; (3) nearly six of every eleven defendants convicted of killing whites would not have gotten the death penalty had their victims been black; (4) twenty of every thirty-four black defendants would not have received the death penalty had their victims been

black; and (5) cases involving black defendants and white victims are more likely to result in a death sentence than cases featuring any other racial combination of defendant and victim.» В тій справі суд цю аргументацію приймати до розгляду, звісно ж, відмовився, цілком справедливо зауваживши, що «taken to its logical conclusion, McCleskey throws into serious question the principles that underlie our entire criminal justice system» (Abu-Jamal, 1995, pp. 35-36).

50. «... в той час як половина в'язнів штатових тюрем мали роботу до ув'язнення, лише 20% знаходять роботу протягом випробного терміну (*parole*) після ув'язнення» (John Hagan & Ronit Dinovitzer, «Collateral Consequences of Imprisonment», in Tonry & Petersilia, *Prisons*, p. 137).
51. Насправді, афери з іпотеками послугували приводом для сучасної кризи. Основна ж її причина, до якої ми ще звернемося наприкінці цього розділу, полягає в скороченні прибутків середнього та нижчого класів. До речі, за світове зростання цін на енергоносії та продукти харчування перед кризою відповідальна аж ніяк не «невидима рука» Адама Сміта (зростання попиту чи падіння пропозиції), а біржові спекуляції. Так, ф'ючерси на нафту, тобто вартість ще не видобутої, але вже винесеної на продаж нафти – настільки нетерплячим подеколи буває «ринок» коли йдеться про гешефти – перед кризою в середньому перепродувалися до 150 разів.
52. Система федеральних та штатових тюрем поділена на сім рівнів безпеки – від «супермаксимального» рівня, що в них в'язні проводять 23 години на добу в одиноких камерах (і куди залюбки відправляють політичних в'язнів), до «мінімального» рівня, які небезпідставно називають «відкритими в'язницями». Відповідним чином класифікують і засуджених до тюремного ув'язнення, – чим людина «небезпечніша», тим вищий «рівень безпеки» (читай: гірші умови утримання) матиме й в'язниця, до якої її доправлять. Але якщо ми братимемо за критерій «небезпечності» обсяг тієї шкоди, що заподієв злочинець суспільству, то залишається лише дивуватися, чому економічних злочинців у Сполучених Штатах відправляють саме до в'язниць з мінімальним рівнем безпеки, в той час коли обсяг завданих суспільству збитків навіть тієї мізерної кількості злочинців «у білих комірцях», що дійсно потрапляють за ґрати, в підсумку на порядок вищий за всю сукупну шкоду, що завдали суспільству всі інші в'язні, тобто вся сукупна гіперпопуляція американських в'язниць без урахування мізерної популяції «відкритих в'язниць».
53. Так само й Санчес-Янковський, що на підставі свого багаторічного компаративного вивчення вуличних банд у бідних районах американських міст намагається реконструювати «соціальний характер» учасника банди – з такими його визначальними рисами як «відчуття інстинкту виживання», «соціально-дарвіністський світогляд» тощо – наголошує та тій ролі, яку відіграє сприйняття освячених рештою суспільства форм «успішності» у формуванні цього характеру: «Вони [молоді люди з маргіналізованих районів] бачать, що суперництво, нелегальність, хитрацька поведінка діють в усьому суспільстві – не лише толеруються, але в багатьох стосунках навіть заохочуються. [...] Таким чином вони приходять до висновку, що з тим щоб бути успішними (вижити), вони мають діяти в такий самий спосіб» (Sánchez-Jankowski, 1991, p. 26). Як зазначає Вакан у своїй рецензії на працю Санчеса-Янковського: «Здатність планувати та ризикувати, почуття виклику та тямущість, прагнення збагатитись і домагання визнаного соціального статусу – усі ці високошановані Вол-Стрітом якості не

менш шановані на вулицях Гарлему, Роксбурі та лос-анджелеського Сауссентралу» (Wacquant, 1994, р. 94). Аналізуючи еволюцію лос-анджелеських вуличних банд *Bloods* та *Crips* наприкінці епохи «рейганоміки», аналогічне зауваження робить і Майкл Девіс: «Але учасники *Bloods* та *Crips* – вдягнені в футболки від Гучі та в дорожніх кросівках фірми Найк крек-дилери, що роз'їжджають на БМВ, супроводжувані захопленими поглядами – є автентичними породженнями епохи Рейгана. Понад усе, на формування їхнього світогляду справило гостре усвідомлення того, що діється на Вестсайді [заможна частина Лос-Анджелесу], де золота молодь живе в світі визивної байдужості та жадібності, які так само є характерними й для вуличної злочинності. Вздож усього спектру нестримного молодіжного консюмеризму та нереалістичних фантазій щодо особистої могуті та захищеності, молодь усіх класів та усіх кольорів шкіри прагне лише нічим не обмеженої насолоди, навіть якщо це виводить на шлях, який закінчується самознищенням» (Davis, 2006, р. 315). Звісно ж, тонкі, але дуже важливі відмінності між «соціальними характеристиками» вуличного злочинця та успішного представника американського суспільства, самою лиш сферою їхнього застосування не обмежуються. Сподіваємося, детальнішу картину цих відмінностей та їх взаємодії читач(ка) зможе скласти на основі наступного розділу нашої розвідки.

54. Ця система встановилася відносно недавно. Проілюструвати її становлення можна на історії американського міського гетто – одного з найважливіших джерел низькооплачуваної робочої сили. Так, за доби рабовласництва поняття «безробітний чорношкірий» було чимось на кшталт суперечності в собі. (Ще на зламі 19 та 20 століть 90% чорношкірих американців жили на Півдні, і з них 80% були зайняті в сільському господарстві.) Але навіть після першої хвилі еміграції чорношкірих з Півдня до північних індустріальних центрів аж до Великої Депресії рівень безробіття серед чорношкірих практично не відрізнявся від аналогічних показників серед білих (тоді від хвилі масових звільнень у першу чергу постраждали чорношкірі, що їх приймали на роботу та звільняли за принципом «*last hired, first fired*»). Остаточно ж відмінності в рівні безробіття між чорношкірими та білими в США встановилися аж після Корейської Війни (1955) – з поступовим прогресом деіндустріалізації та якраз на початку доби розширення соціальних програм (регулювання бідності) – відтоді рівень безробіття серед мешканців гетто стабільно більший ніж удвічі за відповідні показники серед решти населення. А циклічний характер розвитку американської економіки – від рецесії до підйому і назад – має властивість відбиватися дещо по-різному на рівні безробіття серед мешканців гетто (переважно негативно) та серед решти суспільства (негативно в період рецесій, та позитивно під час економічного підйому). В період економічного спаду роботу втрачають у першу чергу робітники в низькооплачуваному секторі, але разом із тим періоди економічного підйому на рівні безробіття серед мешканців гетто суттєво не позначаються. Тут же слід зазначити, що, по-перше, на низькооплачуваний сектор американської економіки дія профспілкових об'єднань практично не поширюється, і по-друге, на поширеність часткової зайнятості в цьому секторі. Так, у 1995 році в США оплата години праці частково-зайнятого робітника в середньому становила 54,3% від оплати години праці повністю зайнятого робітника (йдеться про найнижчий показник серед розвинених країн; OECD, 1999, р. 24).

55. Як тут не згадати, що одна з найважливіших програм допомоги бідним – талони на харчування – напряму пов'язана з субсидіюванням американського сільсько-

го господарства. Одним із центральних виконавчих органів у цій програмі є Департамент Сільського Господарства, до завдань якого входить регулювання цін на сільськогосподарську продукцію. «Головним завданням цих післявоєнних програм було звільняти ринок від надлишкового продукту. Харчування ж незаможних було лише їхнім побічним продуктом» (Fusfeld, Bates, 1984, p. 195).

56. «Стимули до праці можуть зазнати серйозної ерозії в разі, якщо трансферні виплати будуть високими. Взаємозалежність між трансферними виплатами та стимулами до праці допомагає пояснити, чому індивідуальні прибутки від трансферних виплат мають тенденцію зменшуватися, а зростання витрат на поліцію стає більш прийнятною політичною опцією коли трансферні виплати є відносно великими. Від сильнішого поліцейського контролю стимули до праці ерозії не зазнають» (Fusfeld, Bates, 1984, p. 211).
57. [Йдеться про проект Рейганового бюджету на 1983 рік] «... бюджет передбачав друге коло скорочень у соціальній сфері загальною сумою в 13 млрд. доларів: скоротити на 2,5 млрд. *Medicare*, на 2 млрд. *Medicaid*, на 2,4 млрд. програму талонів на харчування тощо, включаючи, серед іншого, й студентські позики, федеральні пенсійні фонди, програми харчування дітей та програму фінансової підтримки незаможних пенсіонерів. На додаток інші 14,2 мільярди планувалося урізати від освіти, програм перекваліфікації для безробітних, громадського транспорту, субсидйованого житла тощо. Тим часом, звичайно ж, номінальні витрати на військовий бюджет на фінансовий рік 1983 планувалося *підвищити* на 33,1 мільярд доларів, або ж на 18%. В підсумку, незаможні мали фінансувати військовий бюджет, у той час як багатії побігли до банків зі своїми податковими заощадженнями» (Rousseas, 1982, p. 109).
58. В ногу з федеральним урядом ішли й штатові уряди: в той час як у 1980 році уряди штатів разом витратили 482 мільйони доларів на будівництво нових тюрем, у 1990 році ця сума сягнула вже 1921 мільйонів доларів. Але й після Рейгана, незалежно від того, яка партія була при владі в тому чи іншому штаті, їхні уряди в сукупності витрачали впродовж 1990-2006 рр. у середньому понад 1,5 мільярди щороку на спорудження нових в'язниць (Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2006b).
59. «Фактом залишається те, що запропоноване Рейганом масивне кумулятивне зменшення податкових зборів на 836 мільярди доларів протягом наступних п'яти років було головним чинником у формуванні дефіциту» (Rousseas, 1982, p. 111).
60. За останніми доступними нам даними за 1998-2007 роки, кількість в'язнів в Європейському Союзі збільшилася з 408 725 до 447 443 осіб, зростаючи в середньому на 1,24% на рік (Eurostat, 2010). Втім, слід зазначити, що за попередній період 1983-1997 кількість ув'язнених у країнах Євросоюзу зростала ще значніше: на 43% в Англії та Уельсі, на 39% у Франції, на 20% в Італії, на 192% в Іспанії, на 140% у Португалії, на 240% у Нідерландах, на 28% у Бельгії, на 49% у Греції, на 18% у Швеції, на 6% у Данії та на 66% в Ірландії (Wasquant, 2000, p. 94; Вакан, 2010, ст. 129). (NB: в ці дані не включені іноземці утримувані в таборах для біженців.) Серед небезпечних «американських» тенденцій в Європі слід зазначити пожорстокішання карного законодавства, дедалі більший відсоток в'язнів засуджених у зв'язку зі злочинами, пов'язаними з незаконним обігом наркотиків, все виразніший расовий

характер юстиції в європейських країнах (що виражається не лише в зростанні прірви між відсотком в'язнів серед громадян неєвропейського та європейського фенотипу, але й засвідчене статистичними даними, які показують, що в багатьох країнах Євросоюзу за вчинення ідентичного злочину люди неєвропейської зовнішності караються ув'язненням значно частіше, ніж люди європейської зовнішності), впровадження приватних тюрем тощо (див., зокрема, Вакан, 2010). Так само, як і в Штатах, акцентація відповідних тенденцій добре підготована роботою щедро профінансованих консервативних *think tanks*, супроводжуються ж вони моральною панікою, расистським дискурсом та спробами встановлення суспільного консенсусу в плані моралізаторського засудження соціальної держави як зла в собі. Втім, стверджувати, що Європа остаточно обрала американську модель регулювання бідності, не випадає. Лише Великобританія в галузі розбудови каральної держави (так само як і в галузі демонтажу соціальної держави та збільшення соціальних нерівностей), випереджаючи усі інші країни Євросоюзу, найбільш подібна до американських взірців (але за всіма показниками все ще далеко позаду наслідуваного оригіналу). Скажімо, у випадку Франції посилення впливу каральної держави на нижньому щаблі соціальної ієрархії супроводжується інтенсифікацією соціального регулювання. Та й взагалі, як сукупна популяція в'язниць, так і темпи зростання кількості ув'язнених в Євросоюзі незрівнянно менші за відповідні американські показники, та й зросла кількість в'язнів далеко не в усіх країнах Євросоюзу (а в таких країнах як Чехія, Естонія, Італія, Латвія, Литва, Португалія, Румунія навіть зменшилася протягом 1998-2007 років). За самими останніми даними за 2005-2007 згалівна кількість в'язнів у країнах Євросоюзу навіть зменшилася (Eurostat Newsrelease, 2009). Тут же слід зазначити, що *в історичній перспективі в плані встановлення/інтенсифікації капіталістичних стосунків окреслена нами «американська модель» не є ані абсолютно унікальною, ані єдино можливою*. Приміром, у період становлення капіталістичних відносин в Англії функції боротьби з безробіттям, так само як і в США в наші часи, значною мірою потрапляли в сферу компетенції каральної держави (одна з найсуттєвіших відмінностей полягає тут у покараннях: сьогодні за «бродяжництво» в США не вішають, та й узагалі, ув'язнення як основний вид покарання стало таким відносно недавно – з кінця вісімнадцятого сторіччя). З іншого боку, бурхливий розвиток капіталізму в Китаї чи в Індії не супроводжується такими обсягами масового ув'язнення, як у США, хоча становище робітничого класу в цих країнах є значно гіршим у порівнянні зі Сполученими Штатами. Тобто ми застерігаємо перед екстраполяцією даних нашого дослідження: «американська модель» неоліберальної держави не є її єдино можливою моделлю (так само як і неоліберальна держава не є єдино можливою моделлю держави), хоча загроза її універсалізації, принаймні для західного, посткейнсіанського суспільства, є значною. В країнах же периферії вона може мати дещо відмінні, що не означає, менш репресивні, форми. (Критиці екстраполяційних тенденцій у висновках «Покарання бідних» Лоїка Вакана, а також нехтуванню ним функцій інтенсифікації соціального регулювання бідності присвячена стаття Маргіт Майєр (Майєр, 2010).) Навіть у самих Штатах позитивний консенсус у стосунку до каральної держави (та неоліберальної держави взагалі) сьогодні вже не є таким незаперечним, як, скажімо, десять років тому. Особливо виразним це стало на хвилі обурення громадськості після початку світової економічної кризи. Навіть у стані консерваторів з'являються критики ірраціонального характеру та обсягів американської каральної держави (яка дійсно обходиться державі занадто дорого, та й взагалі слід, мабуть, таки бути сліпим, щоб не бачити, що відсутність інтеграційних програм для колишніх

ув'язнених та – беручи ширше – відсутність реальних умов для їхньої повноцінної інтеграції, в довготерміновій перспективі призводитиме лише до подальшого зростання популяції в'язниць). Більше того, навіть на законодавчому рівні вже намітились окремі позитивні зміни (скасування рестрикційних елементів виборчого законодавства в окремих штатах, скасування смертної кари для підлітків у 2005 році, спроби відродження освітніх програм для ув'язнених і реабілітаційних програм для випущених на волю, спроби пом'якшити/скасувати *three-strike-laws*, деякі кроки в напрямі скасування серйозних термінів ув'язнення за незначні злочини тощо; зрештою, беручи ширше – впровадження універсального медичного страхування тощо). Але навіть і до кризи спроби утримати легітимність держави (на тлі ліквідації соціальної держави) шляхом підготованих істеричними пропагандистськими кампаніями воєн проти таких втілень абсолютного зла як «злочинці», «соціальні паразити» (вдома), або ж «злочинний іракський режим», «терористи» (за кордоном), попри успішність у короткотерміновій перспективі виявлялися (та виявляються) далеко не завжди настільки ж вдалими в довготерміновій перспективі. Вже в дев'яності роки опитування американців засвідчували, що в порівнянні, скажімо, з 60-ми та 70-ми роками легітимність влади в очах громадськості значною мірою зазнала ерозії (так, суттєво змінилося ставлення до ЦРУ та ФБР: американці більше не вірять так незаперечно в законність та доцільність діяльності цих державних агенцій). Також слід зазначити, що дії американського уряду, попри те, що його обирають громадяни, далеко не завжди виражають інтереси громадськості (що й засвідчують опитування американців – це стосується як видатків на озброєння після падіння комуністичних режимів, так і воєн за кордоном, навіть домашня «війна зі злочинністю», попри рідкісну успішність супровідної пропаганди, далеко не завжди користувалася такою незаперечною підтримкою громадськості, як це видавали борці за *Law-and-Order*). Мабуть, найяскравішим свідченням дефіциту легітимності влади була безпрецедентно низька явка виборців упродовж дев'яностих років та на початку нашого століття, коли обидві партії були «обоє рябоє» та однаково успішно провадили неоліберальну політику (а «демократи» подоколи навіть успішніше за «республіканців»). Тенденцію щодо рівня неявки виборців різко збили вибори Барака Обами, коли багато людей дійсно повірили, що з його обранням на президентську посаду щось може змінитися. Втім, попри окремі безумовно позитивні здобутки, все ще не можна стверджувати, що його перебування на посаді президента щось-таки суттєво змінює.

61. Тут же можна згадати про ту роль, яку відіграє протиставлення буцімто неефективної Європи успішно дерегульованій американській економіці. Головні козири зводяться тут до посилань на ВВП на душу населення, на рівень безробіття та на кращу спроможність американської економіки створювати нові робочі місця. Так, бронебійним аргументом «ВВП на душу населення» в українському контексті нещодавно скористалася захисниця неоліберального курсу Катерина Ющенко (Ющенко, 2010). Дійсно, США мають тут одні з найвищих показників серед країн першого світу. Але річ у тім, що все залежить від того, як рахувати цей ВВП. Бо якщо рахувати його за кількістю відпрацьованих годин на душу населення, то американські показники одразу ж постануть у менш привабливому світлі. І тут же виявиться, що «ВВП на душу населення» в порівнянні з іншими країнами першого світу в США є вищим тільки тому, що американці більше працюють (і вже навіть обігнали за цими показниками Японію). За даними OECD в період з 1990 по 2000 рік кількість відпрацьованих годин на робітника зросла в США в середньому на 58 годин

на рік. Але висновувати, що всі американці впродовж останніх десятиліть стали більш роботящими, не випадає – більше стали працювати не всі. Так, з 1979 по 2000 рік кількість годин, відпрацьованих за рік, серед найбіднішої п'ятої частини населення зросла на 15,8%, тоді як серед найбагатших 20% американців – навіть трошки зменшилась (- 0,6%) (Pontusson, 2005, р. 54). Особливо ж пікантною на тлі цих даних виглядає пропаганда консерваторів, згідно з якою багатії багаті тому, що вони... більше працюють. (Крім того, вони ще й «розумніші» за інших, та «відповідальніші», незаперечним свідченням чого, буцімто, і є розміри їхніх банківських рахунків). Але для чого найбідніші американці мають працювати більше за їхніх європейських колег зрозуміти важко – американська економіка внаслідок цього звичайно ж «зростає» (щоправда такими ж темпами, як і в період кейнсіанської держави добробуту), але попри те, що в жодній іншій країні першого світу найбагатші 10% населення не заробляють так багато як 10% найбагатших американців (яким належить 71% власності в США), так само й найбідніші 10% американців заробляють у середньому на 20% менше за відповідний прошарок населення країн першого світу (OECD, 2008). Те саме стосується даних по безробіттю. Все залежить від того, як рахувати. Критикуючи дані американських статистик по безробіттю, дослідники не раз вказували на те, що до них узагалі не потрапляють безробітні, які, з тих чи інших причин, перестали шукати роботу через державні служби зайнятості. З іншого боку, в категорію «не безробітних» потрапляють люди, які працюють лише кілька годин на місяць. На жаль, мені невідомо, з яких даних виходять порівняльні таблиці по безробіттю OECD, від яких я головним чином відштовхувався в цій розвідці. Але точно відомо, що до категорії «безробітних» у них не потрапляють ув'язнені. Ось що в зв'язку з цим пише Джонас Понтуссон: «Втім, як продемонстрували Брюс Вестерн та Кетрін Беккет, якщо враховувати ув'язнених, то американський досвід постає у менш вигідному світлі. Для 13 європейських країн врахування середнього рівня ув'язнення за 1995 рік підвищує середній рівень безробіття серед чоловіків з 8,3% до 8,5% (тобто, якщо ми зараховуємо ув'язнених до безробітних). Натомість для Сполучених Штатів таке врахування підвищує рівень безробіття серед чоловіків за 1995 рік з 5,5% до 7,5%. Найважливішим же є те, що аналіз Вестерна та Беккет засвідчує, що зростання популяції в'язниць у Сполучених Штатах є головним чинником у скороченні безробіття в США відносно до Західної Європи. Годі наголошувати, що, ймовірно, витрати на американську пенітенціарну систему є значно вищими за ті кошти, які витрачають європейські держави добробуту на підтримку прибутків безробітних» (Pontusson, 2005, р. 76). На сьогодні ж такий аналіз видав би ще сумнішу картину, адже з 1995 року популяція в'язнів у США стабільно продовжувала зростати стрімкіше, ніж кількість населення. Однак, цим «позитивні» наслідки тюремного буму в стосунку до подолання безробіття, та й узагалі в стосунку до сукупного «американського економічного дива», що при прискіпливішому погляді виявляється аж настільки залежним від інституту в'язниці, не обмежуються. Адже тюрма не лише «прибирає» безробітних із відповідних статистик, але й створює величезну кількість нових робочих місць – і йдеться тут не лише про тюремних наглядачів, а про нові робочі місця в галузі будівництва, транспорту, харчової промисловості, зв'язку тощо. Недаремно нові тюрми в Америці намагалися будувати передусім саме в тих, населених переважно білими, регіонах, що особливо сильно потерпали від деіндустріалізації, занепаду сільського господарства та спричиненого ними безробіття. Під час економічного підйому американська економіка дійсно швидше створює робочі місця, ніж «соціальні ринкові економіки» західноєвропейських країн. Але ж йдеться головним

чином про низькооплачувані робочі місця у сфері послуг, ті самі, які під час наступних після періодів економічного поживлення рецесій так само швидко скорочуються. Навряд чи можна стверджувати, що законодавчий захист робітників у Західній Європі, який перешкоджає скороченню робочих місць у період рецесій, є чимось гіршим у порівнянні зі здатністю американської економіки ефективно експлуатувати низькооплачувану робочу силу в період економічних бумів: «Якщо вимірювати валовими показниками, то створення нових робочих місць [у США] можна розцінювати як успіх. Втім, відбувається це коштом некваліфікованих робітників: сьогодні вони заробляють на 44% менше, ніж їхні європейські колеги, та в основній масі не мають ані медичної страховки (дві третини), ані пенсійної страховки (чотири п'ятих), хоча на рік у середньому працюють на чотири тижні довше [ніж їхні європейські колеги]» (Wasquant, 2000, р. 67). Консервативний же міф про те, що найбільший рівень поляризованості американського суспільства в порівнянні з іншими західними країнами з лихвою покривається буцімто неймовірним рівнем соціальної мобільності, просто розминається з емпіричною реальністю: «В дійсності ж, як засвідчує цьогорічне дослідження *Brookings Institution* та *Pew Charitable Trusts*, США перебувають на одній з найнижчих сходинок за рівнем економічної мобільності серед розвинених країн» (Chait, 2009; Чейт, 2010). Як показують дослідження OECD, у дев'ястих роках шанси незаможної сім'ї в США досягнути висхідної мобільності були майже вдвічі меншими ніж в середньому по Європі (дані OECD, цитується за: Schmitt & Zipperer, 2006, pp. 13-14, 30). Про те, що неоліберальний курс має своїм наслідком аж ніяк не шалений рівень соціальної мобільності, а навпаки – соціальну сегрегацію, можна висновувати й з непрямих даних, скажімо, на підставі відсотку шлюбів між бідними та багатими (від загальної кількості шлюбів), що дійсно значно зменшився в США протягом останніх кількох десятиліть. Те саме стосується й усіх інших елементів неоліберальної міфології, яка, задля маскування свого справжнього обличчя, любить помахлювати вихопленими з контексту цифрами. Найцікавішим же в консервативних дискусіях на тему «ефективна Америка vs. лінива Європа» є те, що вони взагалі ніяк не здатні пояснити, чому впродовж 1960-1970-х рр. «соціальні ринкові економіки» на загал були економічно ефективнішими за американську ліберальну економіку. Ще навіть у 80-х роках в американських дебатах ніхто не ставив під сумнів економічну ефективність європейських «держав добробуту», і закиди соціальним ринковим економікам формувалися радше в моральних термінах (дистрибутивні схеми в Європі буцімто утискають свободу [підприємливого] індивіда, не стимулюють належним чином робітників тощо).

62. Всупереч консервативним нападкам на «економічно неефективну» кейнсіанську державу та, відповідно, вихваляння суперефективного сучасного неоліберального режиму, слід також зазначити, що в середньому в період за 1980-2000 рр. рівень зростання внутрішнього валового продукту на душу населення в США був точнісінько таким самим, як і в період за 1960-1980 рр. – 2,1% на рік (OECD, 2000; OECD 2001, р. 48).
63. NB: йдеться про номінальні показники, тобто «зростання на 10,3%» аж ніяк не означає, що реальні прибутки найбільш бідних 20% населення зросли: «... враховуючи інфляцію, з 1979 по 1997 рік прибутки сімей з першого квінтилію насправді зменшилися, а прибутки сімей в другому квінтилі в загальному не змінилися» (Pontusson, 2005, р. 35). Найбільшою ж між суміжними квінтилями за цей період виявилася

дистанція в зростанні прибутків між четвертим квінтилем (вищим прошарком середнього класу) та п'ятим квінтилем (багатіями) – 33,6% vs. 61,6%.

64. В 1973 році як кількість в'язнів так і кількість американців «за межею бідності» сягнула найнижчого рівня, і саме після 1973 року обидві категорії почали зростати (U.S. Census Bureau, (a)).
65. Нарікаючи на те, як страшно потерпають багатії під непосильним податковим тиском, консервативні коментатори полюбляють посилатися на податок на прибуток (*individual income tax*), який є прогресивним, замовчуючи при цьому інші види податків, серед яких є й *регресивні* (абсурд, але правда). «В підсумку, у відсотковому вираженні, оподаткування багатіїв є вищим лише мінімально. Решта 99% населення сплачує 29,4% від своїх прибутків у формі місцевих, штаткових та федеральних податків. В той час як найвищий 1% в середньому сплачує 30,9% – звичайно ж, це трохи більше, але не настільки, щоб видавати це за свого роду покарання багатіїв» (Чейт, 2010). З іншого боку навіть на податок на прибуток багатіям насправді нарікати не випадає – лише за період за 2001-2007 рр. для найбагатшого 0,1% американців він зменшився з 28,20% до 21,46% (Prante, 2009).
66. «Плоди економічного зростання останніх двадцяти років потрапили до рук невеличкої привілейованої касты: 95% тих 1,1 трильйона доларів, які становлять економічний прибуток у період з 1979 по 1996 рік потрапили на банківські рахунки 5% американців, що належать до найбагатших представників суспільства» (Wacquant, 2000, p. 67).
67. Разом із тим, у тому ж 1973 році різко піднялися ціни на нафту, що в підсумку призвело до подорожчання всіх товарів (див. зокрема, Валлерстайн, 2003, ст. 58-62). Але самими тільки економічними процесами «неоконсервативну (контр)революцію» не пояснити. Адже загалом з того часу американська економіка стабільно зростала. Звичайно, соціальна держава потребує фінансування. Але важливо зазначити, що в США, як і в інших західних країнах, рівень розвитку соціальної держави напряду від багатства країни чи рівня економічного розвитку не залежав. За доби кейнсіанської «держави добробуту» американська економіка розвивалася не гірше, ніж після її демонтажу. Франція чи Німеччина не були багатшими за США, проте мали сильнішу соціальну державу, яка так само не перешкоджала економічному розвитку цих країн. Те, що в скандинавських країнах держава вирішувала соціальні проблеми ще ефективніше ніж у Франції або Німеччині, не означає, що вони мали більше ресурсів для цього, або біднішали внаслідок цього, чи то перешкоджали таким чином розвитку своїх економік (звісно ж, якщо не мати під цим на увазі доведення рівня прибутків найвужчого, й без того супербагатого, прошарку суспільства, до ще астрономічніших висот). Інакше кажучи, якогось каузального зв'язку між обсягом соціальної держави та економічним зростанням не існує – соціальна держава цьому зростанню не перешкоджає. Одно слово – неолібералізм є в першу чергу обсесивною ідеєю – надзвичайно потужною, заразною та деструктивною.
68. Напередодні кризи фінансовий ринок за обсягами був у 50 разів більшим за реальне виробництво.

69. Зважаючи на поширеність ужитку цієї категорії, годилося б з'ясувати такі елементарні запитання. Хто це взагалі, український середній клас? Де та межа, яка відділяє його від «нижчого класу»? Який відсоток населення він насправді складає? (див. Ищенко, 2009).

UNCLE SAM'S CURSE

Те, що ми сказали про антиномію насилля в справі Абу-Джамала, стосується й усієї діяльності *Black Panther Party*, риторика якої подеколи дійсно справляла войовниче враження. Американській громадськості партія запам'яталася головним чином сутичками з поліцією, зокрема, й зі застосуванням вогнепальної зброї, та квазі-мілітаристським іміджем. У США ця партія досі вважається чимось на кшталт терористичної організації, [1] що, скажімо, засвідчила чергова нещодавня (2007) спроба засудити «сан-франциську вісімку» (колишніх Чорних Пантер) за злочин, який вони не вчинили аж сорок років тому. Так само під час організованої консерваторами кампанії проти Вена Джонса, внаслідок якої він змушений був піти з посади радника Барака Обами з питань захисту довкілля, один з головних закидів зводився до того, що Джонс свого часу був симпатиком «Чорної Пантери». [2]

Насправді ж діяльність «Чорної Пантери» виявлялася головним чином у таких речах як видання газети; «сніданкових програмах», коли діти з бідних родин, перед тим як іти до школи, отримували безкоштовні сніданки; в програмах із забезпечення мешканців гетто безкоштовними медикаментами та одягом; у встановленні дорожніх знаків на небезпечних перехрестях тощо. Складена в 1966 році програма партії просто-таки просякнута духом легальності та містить прямі цитати з американської конституції та декларації незалежності (її головний співавтор, Бобі Сіл у той час якраз старанно вивчав закони). На відміну від багатьох інших афроамериканських націоналістичних організацій, «Чорна Пантера» не сповідувала сепаратизм та активно співпрацювала з білими, індіанськими та пуерто-ріканськими радикальними організаціями. Після вбивства Мартіна Лютера Кінга в 1968 році, коли американськими гетто прокотилася серія потужних повстань, саме в Окланді, колисці «Чорної Пантери», та саме завдяки її сприянню, повстання вдалось уникнути. Підбурювачами до насильницьких дій, а також їхніми виконавцями зазвичай були якраз федеральні агенти, що ними дуже швидко інфільтрували «Чорну Пантеру» (Abu-Jamal, 2004, pp. 136-151; Churchill & Wall, 1988, pp. 47-48, 64-99). А на окреслений ФБР шлях вийшла крихітна *Black Liberation Army*, що спробувала займатися справжнім тероризмом уже після розгрому самої партії. [3] Чому ж

тоді федеральна влада була так занепокоєна діяльністю цієї, якщо не зважати на її риторику, нібито цілком легальної організації? [4]

Уявлення про неконтрольованого та схильного до насильства чорношкірого в США таке ж давнє, як і інститут рабства. За доби рабовласництва південні штати жили під постійним страхом перед повстаннями рабів. [5] [6] Фантом «нігера з рушницею» (*nigger with a gun*), судячи з усього, є невід'ємною та обов'язковою складовою американського расизму впродовж усієї його історії. Але нехай навіть яким грізним є цей фантом, як ми побачимо згодом, гармонійне існування расистського суспільства поряд із цією лиховісною тінню цілком можливе. Питання полягає в тому, яким чином цей фантом втілюється. Звернувши силу расистських уявлень проти самого расизму, «Чорний Пантері» вдалося втілити його в найдеструктивніший для політичної системи спосіб. Першою програмою, реалізацією якої «Чорна Пантера» голосно заявила про своє існування, була програма контролювання поліції (*Police-alert Patrols*), що, зважаючи на обсяги поліцейського насилля в тодішніх чорних районах Окланда, дійсно була на часі. Все відбувалося за законом: патрулі Чорних Пантер – (легально) озброєні, в одностроях, з законами штату Каліфорнія та фотокамерами в руках – супроводжували поліцейські авто. Коли ж поліцейські заарештовували когось, Пантери виходили з машини, та спостерігали арешт. Як самих поліцейських, так і мешканців гетто такі речі вразили, як грім серед ясного неба. Під час таких контролів шоковані поліцейські подеколи без слів завертали до своїх машин та хутко полишали місце пригоди. Поліцейських, як згодом і всю американську владу, найбільше фруструвало те, що «нігери з рушницями» цього разу були згуртованими, дисциплінованими та діяли за законом у такий спосіб, що їм вдавалося стверджувати політичну автономію чорного гетто, організовувати місцеву громаду довкола чітких завдань, зрештою, повертати мешканцям гетто елементарне почуття людської гідності. Чи не найбільший страх расистської системи в США полягає не так у самому насиллі з боку чорношкірих, як у перспективі його політизації. Підтримка балансу расистського суспільного устрою безумовно вимагає великих затрат (як у психоаналітичному, так і в прямому економічному сенсі), але інтегрувати великі обсяги «ірраціонального» насилля в межах цього устрою значно легше, ніж допустити хоча б натяк на перспективу його політизації.

*You can only be destroyed by believing that you really
are what the white world considers as a 'nigger'*

James Baldwin

В цьому додатку до основного корпусу нашої розвідки ми насамперед хотіли б розглянути, наскільки злочинність в американських гетто та такий культурний феномен, як гангста-реп, є симптомами американського капіталістичного суспільства.

Вживаючи поняття «симптом», ми загалом притримуємося психоаналітичної традиції. В психоаналізі під симптомом розуміють те, що утворилося на підставі певного травматичного досвіду. Він є «компромісним утворенням» – тим, що, наслідуючи травматичний досвід, водночас відтворює та заперечує його. Він є символічним подоланням цього досвіду.

У випадку гангста-репу цей травматичний досвід є *перманентною колективною травмою*. Цю травму можна, зокрема, означити як дію стигми, накладеної американським суспільством на маргіналізовані прошарки постіндустріального пролетаріату. [7] Але її дію не слід обмежувати лише символічним виміром, адже разом з тим вона має цілком конкретні матеріальні прояви: безробіття, недоїдання, недоступність медичних послуг, злочинність тощо.

Чому ми говоримо про *колективну* травму? Тому, що стигма слідує тут за неіндивідуальними ознаками – кольором шкіри, класовою позицією, територіальною належністю, – та виокремлює тим самим певну групу. Ця травма є колективною, оскільки, навіть маючи в кожному конкретному випадку чітку індивідуальну історію виявлення, її дія, проте, сягає за межі історії даного індивіда та є анонімною, наперед заданою, такою, що стигматизує шляхом соціальної класифікації, навіязування певної колективної ідентичності.

Чому ми говоримо про *перманентну* травму? Тому, що травматичний досвід тут не обмежується лише певними подіями в минулому, а має неперервну тяглість і не втрачає своєї актуальності. Можна навіть вести мову про *відкриту* травму – зокрема й у тому сенсі, що однією з найхарактерніших її особливостей є сприйняття тяглості травматичного досвіду як незнищеного.

Джерелом цієї травми є суспільні стосунки в США, а її дію можна схарактеризувати як *структурне насилля*. [8] У випадку мешканців гетто це насилля концентрується максимально та набуває кумулятивного характеру.

Дія цієї перманентної колективної травми включає й суб'єктивне насилля – сконцентровану в чорних гетто злочинність. [9] В економії насилля, жертвами якого є мешканці гетто, злочинність є завершальною та сполучною ланкою: самий елемент травматичного досвіду тут інтегровано в схему його символічного подолання. Вона є елементом двох відмінних порядків – травми та симптому. Така реакція на структурне насилля є санкціонованою: тут простежується чіткий взаємозв'язок між інтерналізацією та інтенсифікацією структурного насилля. [10] Найпомітнішим вираженням злочинності в сфері культури є гангста-реп.

В той час, як поняття «травма» ми вживаємо в одному значенні – як колективну травму мешканців гетто, ми просимо бути уважними до (неуникних) семантичних тонкощів пов'язаних з уживанням поняття «симптом». По-перше, слід зважати на те, що коли ми ведемо мову про злочинність в американському гетто та культуру гангста-репу як симптоми, ми говоримо про цілком відмінні речі (між справжнім пограбуванням та піснею про пограбування є суттєві відмінності). По-друге, застосовуючи поняття «симптом» у стосунку до соціальних та культурних явищ, слід не забувати про різницю між носієм симптому та

тим, виразником чого є симптом (тобто, між хворим та хворобою, між самим суспільством та капіталістичними відносинами). І по-третє, як злочинність в гетто в її символічному стосунку до системного насилля, так і гангста-реп є симптомами не лише самого гетто, але й усього американського суспільства. Звичайно, злочинність в американському гетто має цілком конкретні економічні причини та піддається раціональному поясненню. Участь у нелегальній економіці, зокрема в злочинній діяльності, подеколи є єдиною економічною альтернативою. [11] Але передусім ми хотіли б простежити саме символічний зв'язок суб'єктивного насилля зі структурним. На цьому рівні його можна означити як *наслідування*. Суб'єктивне насилля в даному разі виступає як *міметичне насилля*. Інакше кажучи, воно є не лише продуктом структурного насилля та реакцією на нього, але й маніфестує себе як його ре-продукція. Однією з найхарактерніших ознак злочинів, учинених в гетто є те, що його жертвами є самі ж його мешканці. Феномен *black on black crime* – коли жертвами злочинів бідних стають самі бідні – можна, звичайно, пояснити цілком раціонально, скажімо, так, як це робить Ерик Олін Райт у «Політиці покарань». [12] Не відкидаючи таких пояснень, слід вказати на символічну схему, в яку інтегровано цей феномен. Показування реальності «чорного насилля» *black on black crime* як підтверджує расистські уявлення про злочинну сутність чорношкірих, так і спрямоване проти них. Для расизму він є найоптимальнішим компромісним утворенням, що надає подвійну насолоду (з безпечної дистанції) – як від підтвердження упереджень, так і від зловтіхи з приводу страждань жертв. Іншим елементом цього компромісного утворення є його алібі – наявність чорношкірого середнього класу за межами гетто. [13] Вчиняючи в стосунку до своїх товаришів по нещастю те саме, що й система суспільних відносин у стосунку до них, чорношкірі злочинці реалізують симптом усього американського суспільства й виразнюють його індивідуалістські цінності. В американських медіа-дебатах з приводу гангста-репу побутує уявлення, мовляв, культура гангста-репу є відхиленням від традиційних цінностей американського суспільства. Ми ж спробуємо показати, що він просто просякнутий визнанням домінантних цінностей американського капіталізму. На нашу думку, гангста-реп насамперед є вираженням не так заперечення, як акцептації панівних цінностей. Домінантні цінності трансформовано тут лише частково.

Ідеологія гангста-репу кристалізована в його найпопулярніших мотивах. Одним із них є ствердження незмінності (життя в гетто, людей, світу): [14] *Життя було, є та буде тяжким, жорстоким та несправедливим*. [15] *Альтернатива проста: або, зіцівши зуби, жити за правилами цього світу, або, виявивши слабкість, чи то піддавшись м'якосердям ілюзіям, пропасти*. [16] *Потрапивши до цього світу, забудь про надію: ти можеш бути лише злочинцем, або жертвою – tertium non datur*. [17] *Покладатися слід лише на самого себе*. [18] *Врешті решт, єдиною цінністю на цьому світі є гроші*. [19] *Не мати грошей (being broke) – означає належати до жертв, лузерів, hatas. Як би там не*

було, справжньою провиною є бідність, а не злочин, здатний відкрити шлях до успіху. Зрештою, матеріальний успіх та вдала злочинна діяльність – це одне й те саме. Розбагатіти можна лише коштом страждань інших людей. [20] Провина бідних лежить на них самих. [21] Це вони винуваті – жодним чином не слід їх жаліти, інакше ти ризикуєш опинитися серед них. [22]

Дивовижним чином гангста-реп водночас – одним і тим самим словом – як підтверджує найгірші упередження щодо маргіналізованих прошарків суб-пролетаріату, так і, окреслюючи суспільні стосунки в їх найогидніших проявах, цілковито акцентує уявлення про їхню вічність і незмінність. Адже в підсумку йдеться-таки про віру в незмінність та вічність наявного суспільного устрою, непорушність якої і є головною опорою *status quo*. Відтворюючи віру в незмінність суспільства, ці асиметричні тавтології сигналізують як згоду прийняти накинута правила гри, так і готовність проявити їхній деструктивний потенціал максимально.

Цей мотив тісно переплетений з іншим наскрізним мотивом – мотивом ультраіндивідуалізму, що подиву гідним чином сполучає як віру у відповідальність за ситуацію, в якій ти опинився, [23] так і ствердження власної цілковитої безвідповідальності в стосунку до інших, [24] зокрема, й тієї миті, коли ти завдаєш їм страждань. Так, в одному й тому ж альбомі Проджект Пет, з одного боку, каже: «*And don't blame me // 'Cause the dope sells itself, nigga*». З іншого боку, свій фінансовий успіх він схильний приписувати винятково індивідуальній відповідальності: «*The cars, the clothes, the life, I chose // I been gettin money, I been gettin money*» (Project Pat, 2006).

Так само й фінансовий успіх, скажімо, Джорджа Сороса ми схильні приписувати його індивідуальній наполегливості, тоді як спричинену нею кризу 1997 року (невідомо, чи знайдеться наркоторговець, що зміг би похвалитися такою кількістю жертв за такий короткий період) ми схильні пояснювати чим завгодно, але аж ніяк не індивідуальними заслугами видатного фінансиста. Можливо, читач(ка) обуриться такими порівняннями, адже Сорос, як відомо, активно займається благодійницькою діяльністю, а в деяких стосунках він таки зробив для розвитку української культури більше, ніж український уряд. Але ж так само й «вільний підприємець» та голова місцевого відділу *Black Kings* Джей Ті з чиказького гетто *South Side* не забував про громаду (ту саму, яку його банда щодня тероризувала та труїла наркотиками) та опікувався її культурним життям, влаштовуючи баскетбольні турніри, вечірки з безкоштовним пивом, опікуючись тим, щоб молоді гангстери закінчували школу, та беручи участь у кампаніях з реєстрації виборців (під час яких Чорні Королі ходили від квартири до квартири та пояснювали мешканцям, за кого саме слід голосувати) (Venkatesh, 2008). [25]

Дійсно, в багатьох стосунках злочинність в гетто виглядає як пародія на суспільні відносини в США, [26] в той час як гангста-реп – його цінностей. Соціолог Судхір Венкатеш, що протягом десяти років мав змогу безпосередньо спостерігати Чорних Королів, таким чином описує своє здивування від ближ-

чого знайомства зі структурою злочинної організації: «Я навіть і не уявляв, наскільки структура вуличної банди відображає структуру першої-ліпшої американської фірми». А найвищий ешелон в ієрархії Чорних Королів так і називався «рада директорів» (*Board of Directors*) (Venkatesh, 2008, p. 48).

Так само й гангста-реп оперує аналогіями між організованою злочинною діяльністю та бізнесом або (щоправда, рідше) американською політикою. [27] Але менша кількість випадків аналогій між злочинною діяльністю та політикою в межах гангста-нарративу свідчить аж ніяк не про короткозорість, а про символічне ототожнення бізнесу та політики, разом із цілком справедливим відведенням останній підпорядкованої ролі. «Політика» ж, як буцімто доступний і для нижчого класу в межах наявної політичної системи інструмент боротьби за власні інтереси для гангста-репу є дискредитованою. Про неї гангста-репери згадують рідко, подеколи відверто зневажливо. [28] Гангста-реп з'явився наприкінці 80-х – не лише на завершення руйнівної для інфраструктури гетто епохи «рейгономіки», наслідком якої було тотальне зuboжіння його населення [29] та в той же час, коли офіційна риторика індивідуалізму сягнула небачених висот – але й у період занепаду традиційних чорних політичних організацій, які продемонстрували свою цілковиту неzdатність впливати на поточну ситуацію. Інакше кажучи, в очах молоді з гетто легітимність втратила не лише держава, але й традиційні форми опозиційної політики та політичні ідеали старшого покоління. [30] Дійсно, об'єктом провокативних меседжей гангста-репу від самого початку був також і чорношкірий середній клас. [31] Маючи неймовірний політичний потенціал та будучи наскрізь просякнутим рефлексією структурного насилля, гангста-реп разом із тим максимально дистанційований від «політики». [32] Гостре усвідомлення несправедливості суспільного устрою в гангста-нарративі є перманентно та систематично витісненим. Властивий для гангста-нарративу ультраіндивідуалізм слід, зокрема, брати як ерзац цього усвідомлення.

Мабуть, жоден інший жанр поп-музики не є настільки рефлексивним у відношенні до фінансового боку музичної індустрії та настільки провокативно відвертим у цьому стосунку. [33] Від самого початку гангста-реп добре розумів, чим є той товар, що він його виносить на продаж: «*Why do I call myself 'nigga', you ask me? // Because my mouth is so mutherfucking nasty // Bitch this, bitch that // Nigga this, nigga that // In the meanwhile my pockets are getting fat // Getting paid to say this shit here // Makin more in a week than a doctor makes in a year*» (NWA, 1991) (вже на початку 90-х більша частина покупців реп-музики в США були білими). Хизування своїми фінансовими успіхами на цій нелегкій ниві вже давно стало чи не найзатертішим топосом гангста-нарративу. В своїх піснях репери залюбки розповідають, скільки та як вони заробляють. [34] Головною фігурою гангста-нарративу зазвичай є сам оповідач, події він показує як їхній учасник та зі своєї власної перспективи. Оповідач, як головна фігура гангста-оповіді, дуже часто балансує на межі фіктивного та реального світів (як пояснив в одному зі своїх інтерв'ю учасник *Geto Boys* Бушвік Біл,

«замість 'я бачив' ми кажемо 'я зробив'»). Але, здавалося б, уже настільки за-яложене обігрування топосу «з грязі в князі» (*from rags to riches*), що входить до обов'язкового репертуару гангста-репера, належить проте до найбільш достеменних елементів оповіді. Відвертість та щирість у даному разі подеколи гармонійно поєднані з відвертим цинізмом та зневагою до «лузерів». [35]

Навряд чи десь за межами жанру гангста-реп ви знайдете на обкладинках компакт-дисків такі маси стодоларових купюр, [36] таку кількість товстих і позбавлених смаку виробів із золота, стільки шикарних автомобілів і под. Підтверджуючи в найвідвертіших формах стереотипи американського суспільства щодо гетто та його мешканців, гангста-репери успішно реалізують ходовий товар, продають саме ту «автентичність», що її від них і очікують. Як тут не згадати, що гангста-реп постав у розпал істерії «війни проти злочинності», що завершилася безпрецедентним пожорстокішанням кримінального законодавства; якраз тоді, коли на американському телебаченні, одразу побиваючи всі рейтинги, одна за одною з'являлися такі реаліті-шоу, як *American Detective*, *America's Most Wanted*, *COPS*, *Rescue 911*, що в них на тлі нелегких, але героїчних буднів охоронців громадського спокою найжаскішими фарбами живописали гетто та його мешканців; [37] якраз тоді, коли Буш-старший переміг на виборах, експлуатуючи страх виборців перед «андеркласом», [38] а фірма Найк у ході масштабних рекламних воєн із конкурентами затверджувала за собою образ автентичної чорної марки, заробляючи на цьому (та гіперексплуатації робітників і Південній Азії) шалені гроші [39] тощо [40] – тобто в той час, коли на гангста-реп, і то, з дуже різних поглядів, був попит. Саме гангста-репери насолоджуються своєрідним привілеєм – публічно стверджувати про мешканців гетто такі речі, що їх, зважаючи на рівень політкоректної цензури в США, не може дозволити собі в аналогічній ситуації найпошліший консерватор. [41] У жодному іншому з американських поп-жанрів у піснях не вбивають, та ще й так брутально, таку кількість чорношкірих, як у гангста-репі. Навіть куклукскланівець місцями аж залюбки ідентифікуватиме себе з оповідачем гангста-нарративу. [42] Зрештою, в якій ще сфері американської публічної культури дозволено, та ще й так активно, вживати настільки обтяжене історичною семантикою та вкрай «політнекоректне» слово «nigger»? Як тут не згадати, що притаманна гангста-репу відверта мізогінія, була та залишається ідеальною ширмою для расистського консервативного дискурсу, що в даному разі навіть примудряється прибратися в шати борця за права жінок. [43] [44]

Неважко побачити, що фігура успішного репера в межах гангста-нарративу є лише черговою варіацією американського міфу про *self-made man*. Ясна річ, завдяки репу чимало кому вдалося вибитися в люди й навіть розбагатіти. [45] З іншого боку, мільйонерів-реперів не так уже й багато. В усякому разі вони є лише краплиною в морі реп-виконавців у Сполучених Штатах. [46] Можливо, у символічному вимірі, актуалізований біографією успішного гангста-репера міф про *self-made man* є його найадекватнішим вираженням. Ось що ми має-

мо на увазі. Єдиним товаром гангста-репера є «автентичність гетто». Якщо ж йому вдається досягти хоч якогось фінансового успіху, він зазвичай звідти тікає (що цілком нормально). Можна навіть вивести своєрідну закономірність: чим успішніше (фінансово) експлуатує гангста-репер «реальність гетто», тим більше він віддаляється від реальності гетто – того, чого він в дійсності уникає як смертельної зарази, затуляючи її ходовим товаром екзотичних картинок. [47] Серед реперів шикарне життя насправді доступне одиницям, натомість оспівують його майже всі. [48] Відтворення міфу про *self-made man* просто-таки належить до законів жанру. Та й узагалі, який би шалений успіх не мали ті чи інші реп-альбоми на ринку збуту, прибутки від їх продажу йдуть головним чином у кишеню продюсерів та власників фірм звукозапису. Не один, колись успішний, репер завершив свою кар'єру повторивши шлях «із грязі в князі» у зворотному напрямі. [49]

Так само, як і Проджект Пет із зацитованих вище пісень, торговці креком зі Східного Гарлему (Нью-Йорк), що їх протягом п'яти років вивчав соціолог Філіп Бурґуа, цілком акцептували уявлення про «власну відповідальність» та «вибір» тієї ситуації, в якій вони опинилися. [50] Втім, прискіпливіше з'ясування обставин, за яких людина втратила легальну роботу, показувало, що йшлося аж ніяк не про «вільний вибір». [51] За підрахунками Бурґуа, заробіток вуличного торговця креком був трішечки вищим за мінімальну зарплату, в той час як умови праці були набагато жакливішими, ніж при легальній зайнятості (не згадуючи про ризик бути заарештованим, пограбованим, покаліченим, убитим). За всією бравадою наркоторговців щодо «красивого життя», яке вони буцімто ведуть, Бурґуа лише згодом зміг з'ясувати, як мало насправді вони заробляли. Один із наркоторговців навіть знітився, коли Бурґуа випадково побачив у його гаманці талони на харчування. Втім, наркоторговці, здавалося, щиро вірили, що насправді вони заробляють багато, і від реальності буднів, коли «збут товару» відбувався аж надто повільно, вони відгороджувалися спогадами про (насправді дуже рідкісні) свята, коли впродовж коротких годин їм вдавалося заробляти сотні доларів. За підрахунками ж Майка Девіса, вуличні наркоторговці з Лос-Анджелесу заробляли приблизно 700 доларів на місяць (Davis, 2006) – для Лос-Анджелеса це просто мізер. Так само й Судхір Венкатеш, що досліджував нелегальну економіку в Чикаго, лише тоді зрозумів, чому вуличні дилери паралельно до своєї основної зайнятості не цураються таких речей, як перебиватися підробітками в Макдональдсі тощо, коли йому вдалося з'ясувати, скільки ж вони заробляли насправді. Проте свою бідність і маргінальне становище у суспільстві вони прикривали модним одягом (*fly clothes*), золотими прикрасами (*bling-bling*), розмовами про розкішні авто тощо, а дехто навіть щиро вірив у можливість зробити карколомну кар'єру в сфері наркобізнесу. І це при тому, що зазвичай серйозні спроби зробити таку кар'єру приводять або на цвинтар, або до в'язниці, в той час як хоч які там фінансові чи кар'єрні успіхи виявляються вкрай нетривкими. Шанси ж розбагатіти всерйоз та надовго зводяться тут до статистичної похибки. [52] Навіть

високопоставлені учасники вуличних злочинних угруповань під кінець своїх славетних кар'єр нерідко повертаються в обійми жаскої бідності, з яких, як колись хотілося вірити, їм вдалося виборсатися назавжди. [53]

Та й узагалі, *участь молоді з бідних районів у вуличних бандах в підсумку зводиться лише до відстрочення неunikного – до невдалої спроби досягти соціальної мобільності та врятуватися від долі батьків, зловлених в пастку безперспективної низькооплачуваної праці.* [54] Більш того, в підсумку для переважного числа колишніх учасників вуличних банд їхнє кримінальне минуле якраз і стає одним з найрелевантніших негативних факторів у плані досягнення соціальної мобільності протягом усього подальшого життя, й тим надійніше прив'язує їх до маргіналізованих районів та низькооплачуваної некваліфікованої праці – адже у зв'язку зі злочинною діяльністю підлітки дуже часто не здобувають навіть середньої освіти та потрапляють за ґрати, що практично зводить нанівець будь-які шанси на отримання більш-менш пристойної роботи в майбутньому. Вже на початку нового тисячоліття в доступні для загального користування бази даних у США були включені 35 мільйонів американців, [55] притягнених до кримінальної відповідальності – практика ж перевірки *criminal record* претендентів на робоче місце американськими роботодавцями є дуже поширеною. Масштабнішими *негативними наслідками участі молоді з бідних районів у вуличних бандах є такі:* по-перше, *подальша маргіналізація та сегрегація бідних районів,* [56] по-друге, *посилення «ефекту скупчення» в секторі низькооплачуваної праці* (утримання зарплат на низькому рівні та підтримка прекаризованих умов праці в цьому секторі [57]), і по-третє, *зменшення політичної ваги маргіналізованих прошарків американського суспільства* (вже наприкінці 90-х років 13% чоловіків-афроамериканців були позбавлені виборчих прав у зв'язку з притягненням до кримінальної відповідальності, а в штатах із найбільш агресивним законодавством у стосунку до колишніх ув'язнених до 40% чоловіків-афроамериканців були позбавлені права голосу; [58] [59] Justice Policy Institute, 2000) – усе це в підсумку призводить лише до цементування соціальних ієрархій, інтенсифікації експлуатації та збільшення прірви між багатіями та бідними.

Так само симптоматичними є функції поняття «хаслер» (*hustler, hustla*). Одним словом передати його семантичну палітру важко. Його можна звести до двох основних значень: воно означає як людину, що їй в той чи інший, зазвичай нелегальний, спосіб вдається «заробити свою копійчину» на вулиці, так і носія позитивних цінностей – трикстера, спритну та веселу людину, красеня, людину з грошима, успішного коханця тощо. В цьому понятті обидва значення з'єднані в одне. Втім, усупереч гангста-оповідам, реальність гетто значно прозаїчніша. Хаслери є нічим іншим, як людськими відходами деіндустріалізації, дерегуляції ринку та демонтажу соціальної держави. Вже з підліткового віку мешканцям маргіналізованих районів постіндустріальних американських міст так чи інакше доводиться брати участь у напівлегальній/нелегальній економіці. [60] Йдеться про людей, відтиснутих на наймаргінальніші позиції

дерегульованого ринку праці. Основна маса хаслерів – це люди, що перебиваються підробітками, здаючи себе в найм на поденну (найбруднішу) працю через агентства зайнятості, збирачі консервних бляшанок, нелегальні таксисты та авторемонтувальники, дрібні наркаторговці, проститутки, тимчасові няньки та прибиральники/ці, вуличні торговці дрібним крамом, мийники машин тощо. В гангста-репi, звісно ж, домінує другий полюс цього поняття. Годі наголошувати, що, скажімо, у випадку мільйонера Джусі Джея, який обіцяє «*Ah'm'a hustle till I die*» (Juicy J, 2009), йдеться про дещо інший вид «індивідуального вибору», ніж у випадку переважної маси (справжніх) хаслерів. [61] Аналогічне зауваження робить Роні Саріг щодо іншого, такого поширеного в гангста-нарративі, ідеального образу – фігури сутенера: «Насправді не завжди йдеться про справжнє сутенерство – нищу експлуатацію жінки з корисливою метою. Йдеться скоріше про більш загальний сенс сутенерства, про патетичну ілюзію життя на широку ногу, всупереч кричущим фактам, що засвідчують протилежне. Фігура сутенера уособлює раба, що тішиться екстрено заробленому кусню хліба» (Sarig, 2007, p. 64).

Найважливішою ж для нашого аналізу є фігура, що в межах гангста-нарративу займає найнижчу позицію – з цим представником касты недоторканих не стане ідентифікувати себе жоден реп-виконавець, і разом із тим у межах жанру фігура ця є просто-таки неунікною – йдеться про завидника (*player-hater, hata* – заздрісник, завидько). Це – типовий «лузер», слабка та нікчемна істота, здатна лише на те, щоби безмежно заздрити успішному гангста-реперу та дихати на нього ненавистю. Хоча насправді найпалкіше мріє-то завидник лише про те, щоби опинитися на місці об'єкта своїх украй невірноважених почуттів. Одно слово, в межах гангста-нарративу, персонаж цей годиться лиш на те, щоби бути висміяним та зневаженим.

Людина, що знається на реп-музиці, могла би звинуватити наш виклад у надмірній тенденційності. Звичайно ж, треба зазначити, що весь реп до гангста-репу не зводиться. В Америці вистачає й абсолютно негангстерського хіп-хопу. Особливо слід було б виокремити політичний реп (*conscious rap*). До того ж, відповідні класифікації аж ніяк не можуть бути застосовані універсально. [62] Навіть у класичних гангста-реперів можна натрапити на окремі пасажі, а то й цілі пісні соціально-критичного, антивоєнного, антисексистського спрямування, пісні, присвячені політичним в'язням тощо. [63] Зрештою, тими мотивами та образами, на яких ми зосередили наш аналіз, гангста-нарратив не вичерпується. [64] Також не можна заперечувати політичний потенціал таких хітів, як «*Fuck tha Police*» групи *NWA* (*NWA*, 1988), – пісні, що стала символом лос-анджелеського повстання 1992 року, яка доводила поліцейських до сказу та змусила ФБР до недолугих маневрів, що мали на меті заборонити публічне виконання пісні. Було би неправдою стверджувати, що реп не зіграв жодної ролі у зверненні уваги громадськості до проблем маргіналізованих районів, поліцейської жорстокості та расизму. Так само неправильно було б розуміти нас так, ніби ми намагалися зобразити якусь таємну змову між консерватив-

ними політиками та реп-виконавцями – насправді обурення та лють політиків у зв'язку з гангста-репом, як і вітиха реперів із приводу вдалої (та прибуткової) провокації, були цілком щирими. Взагалі на захист гангста-репу можна навести чимало аргументів. Скажімо, попри женоненависницьку лірику, саме завдяки йому в американській музичній індустрії на початку 90-х вперше з'явилися жінки-продюсери (які, до того ж, були ще й афроамериканками). Важко погодитися з досить поширеним серед чорної інтелігенції уявленням, що гангста-репери є всього лише «сучасними рабами, що гарують на ниві женоненависництва та расової ненависті», лиш збагачуючи білих продюсерів та завжди пошиваючись у дурні – адже саме завдяки гангста-репу й вдалося розширити таку омріяну чорношкірим середнім класом сферу *black capitalism* – підприємств, що перебувають у власності афроамериканців. Та й узагалі, уявлення про «несвідомість» та «примітивність» гангста-репу при прискіпчивішому погляді виявляються аж на рідкість наївними. Сподіваємося, наш попередній виклад зміг продемонструвати, наскільки складною, а подеколи ретельно прорахованою та продуманою, є його провокативна «аполітичність». [65] Навіть у невід'ємному від гангста-репу вживанні політнекоректного слова «nigga» можна, зокрема, вбачати ефективний захисний механізм, що допоміг уберегти увесь жанр хіп-хопу від апропріації білими – а така доля, як ми знаємо, спіткала вже не один напрям чорної музики та дійсно становила для хіп-хопу реальну загрозу на початку дев'яностих. [66] [67] Так само в гангста-репі не бракує й цілком неекзотичних зображень життя в гетто, та розвінчування як романтичних, так і абсолютно ірраціональних (неоконсерваторських) уявлень про сутність злочинності в його межах:

People think hustlin is cool, all hustlin is live
They don't understand hustlers only hustlin to survive
They wished they lived in the 'burbs, wished they didn't have to hang
Out on corners in low-income house in projects and slang
They wish their daddy was home, mama wasn't on drugs
And they didn't have to grow up to be dealers and thugs
Po' children got aspirations and dreams just like the wealthy
But it's hard when that environment you live in ain't healthy
You ain't givin no hope, nobody showin you pride
And you live with all this anger and frustration inside (UGK, 2007)

Зрештою, чи не видає Снуп секрет полішинеля стосовно суті злочинності в гетто коли він співає: «*They tryin' to get that paper [гроші] just like Uncle Sam // And just like Sam niggaz just don't give a damn*» (Snoop Dogg, 2006). [68] Навіть серед успішних реперів можна знайти таких, що й після досягнення фінансового успіху не полишили гетто, або ж пишаються тим, що, незважаючи на свою евентуально без проблем конвертовану в товсті пачки стодоларових банкнот андерграундну славу (*субкультурний капітал*), вони «ніколи не закладали свою душу в банк». Так само й не всі гангста-репери відмовилися від

антиполіцейської лірики, ризикуючи при цьому не лише комерційним успіхом. [69] Тощо.

Проте наш аналіз аж ніяк не є притягнутим за вуха, а наведені у виносках цитати не висмикнуто з контексту. Для ілюстрації трьох китів, що на них стоїть ідеологія гангста-репу, – віри в незмінність світу, ультраіндивідуалізму та культу грошей – їх можна наводити сотнями. Злочинці ж дійсно є його центральними фігурами. Та й нашу спробу апології з попереднього абзацу не слід брати як бездоганну: на кожен з її аргументів можна навести переконливі контраргументи. [70]

Як би цього не хотілось окремим авторам, реп *per se* не є революційним медіумом. Скажімо, те, що Тупак Шакур присвячував пісні політичним в'язням та невтомним критикам американського імперіалізму Джероніму Прату та Мумії Абу-Джамалу, аж ніяк не перешкодило йому бути одним з найулюбленіших виконавців серед американських солдатів в Іраці (реп, поряд із металом, американські воїни люблять найбільше [71]). Навіть немолодий уже адмірал Кітон ознаменував початок американської агресії в 2003 році, бадьористо зачитувавши ЕмСі Хамера: «*It's Hammer time!*»...

Ми не заперчуємо, що гангста-репу притаманні субверсивні елементи, що він, серед усього іншого, є також і вираженням протесту. Але тим не менше – якщо не брати до уваги окремі конкретні випадки успішних кар'єр – він є всього лиш однією з численних субкультур, що «розв'язують» протест у уявний спосіб (*in an imaginary way*), проблеми, які на конкретному матеріальному рівні залишаються нерозв'язаними» (Hall & Jefferson (eds.), 1993, pp. 46-47). (Симптом і є нічим іншим як символічним вирішенням реальних проблем.) «Саботаж» у даному разі є лише своєрідною формою співпраці. Так само й злочинність у гетто, попри її абсолютно дезорієнтоване й авто-деструктивне вираження, містить, зокрема, й протестну складову. У даному разі цілком реальні проблеми на рівні суспільних стосунків так само мають абсолютно уявне розв'язання. Реальними ж наслідками такого нонконформістського (але зрештою, санкціонованого системою) «героїзму», супроводжуваного патетичними заявами на кшталт «краще загинути чи потрапити за ґрати, ніж погодитися на ці умови існування» [72] є в кінцевому підсумку лиш обернення цих же умов на ще більш нестерпні. [73]

Звичайно, можна було б нагадати, що «поряд із семантичним аспектом наслідування чогось уже існуючого [...] змістом мімезису є не копіювання, а *вираження*, вираження чогось ще неіснуючого, того, що постає в самому акті мімезису» (Schmid, 2005, p. 33). Тож, удавшись до запропонованого Джеймсом Скоттом розрізнення між офіційними та прихованими ідеологічними репрезентаціями (Scott, 1990), [74] можна було б поспекулювати з приводу того, що раз одним із перформативних змістів гангста-репу є представлення

вивороту панівних цінностей, представлення їх у їхній найсокровеннішій суті, то йому вдається якимось чином підточувати ідеологічні підвалини наявної системи суспільних відносин, мовляв, експлікація *hidden transcript* у тій формі, як це робить гангста-реп, призводить до надання прихованим, найнеапетитнішим, аспектам суспільного знання відкритих буттєвих форм, до їх соціальної онтологізації, і виявляється, таким чином, ефективним чинником ерозії домінантних вірувань. Проте якесь емпіричне обґрунтування таких спекулятивних гіпотез видається малоімовірним. Зрештою, шалений успіх гангста-репу, очевидно, не в останню чергу якраз і зобов'язаний саме тій обставині, що офіційною ідеологією тут можна насолоджуватися в її найчистіших формах. Адже трансльована гангста-репом ідеологія – це не ідеологія якихось далеких та загадкових чужинців. Аж ніяк! *De te fabula narratur*: Чим чистішими є консистенція взірців консумованого *pure gangsta shit*, тим більшу змогу має слухач(ка) насолодитись етикою капіталістичного суспільства (до якої, власне кажучи, ці елементи анальної еротики й належать). Адже остаточним об'єктом фасцинацій виступає тут аж ніяк не загнаний в гетто «чужинець», а відчужене від самого себе суспільство з його обожненням «конкуренції, тобто війни всіх проти кожного» та структурною насолодою від страждань жертв (расистським *perpetuum mobile* капіталізму [75]). [76]

Трансльовану гангста-репом ідеологію слід брати як вияв інтерналізації status quo на найнижчому рівні соціальної ієрархії.

В цьому контексті (і на завершення нашого дослідження) доречно навести цитату з Філіпа Бурґуа, в якій він підбиває підсумки своїх польових досліджень:

Вони [наркоторговці] не є «екзотичними Іншими», які живуть в ірраціональному підземному світі. Навпаки, їх «виготовлено в Америці» (*made in America*). Протягом 80-х та 90-х швидко зростаюча багатомільйонна наркоекономіка приваблювала надзвичайно мотивовану й амбіційну молодь із центральних міських районів саме тому, що вони вірили [...] в «американську мрію».

Як і більшість американців, наркоторговці та вуличні злочинці прагнуть за будь-яку ціну та якомога швидше відхопити свій «шматок пирога». В дійсності у своєму прагненні до успіху вони до найдрібнішої деталі наслідують класичну американську модель висхідної мобільності. Вони вкладають усю свою енергію, будуючи кар'єру приватного підприємця: вони ризикують, тяжко працюють і моляться за успіх. Вони є довершеними та радикальними індивідуалістами, які наважуються кидатися в стихію, що в ній успіх, слава, чи смерть чатують за рогом; що в ній прийнято полювати на ворогів та забивати їх на смерть без краплини жалю чи докорів сумління (Bourgois, 1995, p. 326).

Найгірше ж було б, якби хтось узявся вичитувати з нашої праці виправдання злочинності, чи то навіть приймати її за одне з тих «тисяч літературних дзер-

кал», що романтизують її, «повторюючи фальшивий полиск стекляруса, що видає себе за діамант». Йдеться аж ніяк не про виправдання чи романтизацію, а саме про засудження того злочину, що лежить в основі наших суспільних стосунків і породжує стільки зла. [77] [78]

Примітки

1. «Брутальні урядові атаки спочатку спровокували широку громадську підтримку цієї нової, радикальної та дуже помітної національної організації та її популярної соціалістичної програми політичного самовизначення чорношкірих. Але репресивні заходи ФБР надзвичайно послабили партію, зробивши її здобиччю складної психологічної війни, яка настільки дискредитувала та розколола її, що небагато людей сьогодні мають хоча б приблизне уявлення про ту силу та потенціал, які колись представляли Пантери» (Lee, 1995).
2. Такі уявлення про «Чорну Пантеру» значною мірою інтоксикували й академічні кола. Серед історичної літератури про 1968 рік у США можна натрапити на праці, в яких «Чорну Пантеру» просто обминають мовчанням. У той час як у дійсності саме ця організація гальванізувала політичну атмосферу в США 1968 року, спричинила до перших «веселкових коаліцій» (*rainbow-coalition*) та була головною ціллю репресивних заходів влади. Показовою є фундаментальна праця Вольфганга Краушгара (Kraushaar, 1998), в якій копітко, день за днем, описані події 68-го року, а особлива увага зосереджена на репресіях проти протестних рухів. Незважаючи на те, що саме на цей рік припадає апогей державного терору проти «Чорної Пантери», організація згадується в книзі лише один раз, уривком – у зв'язку з незначною збройною сутичкою з поліцією. Абревіатури ж «COINTELPRO» взагалі не знайти на жодній сторінці цієї, в багатьох стосунках видатної, праці. Мабуть, не буде перебільшенням стверджувати, що ситуація довкола замовчування ролі та значення «Чорної Пантери» почала змінюватися саме завдяки кампаніям на підтримку політичних в'язнів у США.
3. «Чорні Пантери стали об'єктом урядових атак тоді, коли їхня робота зосереджувалася довкола програм безкоштовного харчування та медичного догляду, довкола програм громадського контролю над школами та поліцією; тоді, коли вони носили зброю як пересторогу та з символічною метою. Тероризм з боку ФБР та поліції був тим, що спровокувало їх до збройних акцій у відповідь, на які згодом посилалися задля виправдання репресій проти них» (Glick, n. d.).
4. У 1968 році директор ФБР Гувер назвав «Чорну Пантеру» «головною загрозою внутрішній безпеці».
5. Повстання відбувалися вже на кораблях, що доправляли полонених африканців в Америку. Вже найперша група рабів, завезена на територію сучасних США в 1526 році іспанським конкістадором Васкесом де Альйоном, провела успішне повстання та втекла до індіанців. У своєму класичному дослідженні Герберт Аптекер нарахував понад 250 повстань рабів (із більш ніж десятима учасниками) на території США (Aptheker, 1969, p. 162). Те, що повстання в США не були настільки успішними, як на

Санто-Домінго, в Голландській Гвінеї або Бразилії, де повстанцям вдавалося засновувати незалежні республіки та протягом десятиліть успішно захищати їх від колонізаторів, пояснюється, зокрема, тим, що, на відміну від згаданих територій на півдні США чорношкірі завжди становили меншість, а також відсутністю джунглів, великих лісових або гірських масивів. Виняток становить Флорида: саме там втікачам-чорношкірим разом з індіанцями-семінолами вдалося впродовж часу стримувати агресію американської армії (йдеться про 'семінольські війни' 1817-1818, 1835-1842 та 1855-1858 рр.).

6. Уявлення про «неконтрольованість» і «свавільність» «варвара» є як відповіддю на самий факт, так і передумовою для обернення людини на раба. «Варвар» буцімто перебуває за межами закону та дисципліни, саме тому й (1) дозволено та (2) слід їх йому накинути (змусивши його до рабської праці). Мовляв, він не відає, що таке свобода, тому ми його їй і позбавляємо. Звісно ж, рука в руку з такими уявленнями працює й колоніалізм – приміром, як аргумент на користь загарбання земель у індіанців у Північній Америці фігурувало посилення на цілковиту відсутність у останніх уявлення про приватну власність на неї; а «впокорювач» Північного Кавказу генерал Єрмолов вдавався до пояснень на кшталт «вся беда Чечни – от безначалия» тощо. Згідно з цією логікою, завдавати страшної кривди означає встановлювати справедливість, а то й навіть виявляти милосердя. Так, на тлі його вчинку, симптоматичними є слова Ясона в Евріпіда, що, полишаючи свою дружину (варварку) Медею заради молодості та багатой нареченої, по суті, пояснює Медеї, що шлюб із нею насправді є недійсним, стверджуючи, нібито вона мала б задовольнитися вже тим, що їй пощастило опинитися в цивілізованій країні: «По-перше, ти в Елладі, а не в варварських // Краях живеш, користуєшся захистом // Законів, а не силі підкоряєшся» (Евріпід, 1993, ст. 79). З іншого боку, уявлення про те, що «варвар» є жорстокою та небезпечною (недо)людиною, що проявлятиметься в його схильності до непослуху та несамовитого бунту, виправдовує як утримання покорених у нелюдських умовах, так і жорстокість розправ над ними в разі дійсної непокорності. Безперечно, такі уявлення є проєкціями страхів рабовласників, але разом із тим їх слід брати як кристалізацію самих передумов рабовласницького суспільного устрою.
7. Як стигма, так і травма є наслідками суспільної дії, спрямованої на певні групи суспільства. Але бачити в стигмі причину, а в травмі – наслідок, означало б вдаватися до не зовсім адекватного розрізнення. Адже травма не зводиться лише до наслідків дії стигматизації. Так само неадекватним було б розрізнення знак/референт, адже навіть якщо й вбачати в стигмі нав'язане суспільством позначення травми, то воно є таким, що належить до системи її виробництва, завжди-неадекватним позначенням травми, асиметричною дією. Зрештою, стигма є знаком не так травми, як суспільної дії, що породжує її. Навіть якщо розуміти під травмою не суб'єктивний досвід, а самі суспільні відносини, що спричиняють до нього – а таке розуміння до певної міри виправдане – то в такому разі розрізнення знак/референт буде ще більш некоректним, адже означено в такому разі буде ще менший сегмент «травми». В той же час стигму слід розуміти саме як знак. Так, визначення стигми з класичної праці Гоффмана цілком узгоджується з сосюрівською моделлю знака: «Таким чином, стигма в дійсності є специфічним видом відношення між атрибутом та стереотипом» (Goffman, 1990, р. 14).
8. Поняття *структурне насилля* не є «евристично іррелевантною метафорою». В цьому неважко пересвідчитися, звернувшись до історії чорного гетто в Америці. Адже умо-

ви, в яких опинилися мешканці маргіналізованих районів американських міст є, зокрема, наслідками конкретних політичних рішень, прийнятих як на національному, так і на місцевих рівнях. Скажімо, безробіття, відсутність соціального забезпечення чи загального медичного страхування є наслідками таких рішень. Адже такі речі перебувають у межах компетенції суспільства та цілком піддаються політичному врегулюванню. Скажімо, за часів Рузвельта держава створила понад шість мільйонів робочих місць, подолавши тим самим безробіття. В той час як за Рейгана держава не лише не намагалася обмежити спричинене деіндустріалізацією безробіття, але й сприяла перенесенню робочих місць до країн із дешевою робочою силою (американська економіка внаслідок цього, ясна річ, «зросла», але по суті це означало лише помноження прибутків корпорацій, тобто – дуже вузького, найвищого, прошарку американського суспільства). Тож, відсутність або наявність робочих місць пояснюється не лише економічними процесами, але й політичними рішеннями. Внаслідок таких рішень люди й опиняються в тих або інших умовах. У випадку чорного гетто ці умови є дійсно нестерпними. Схарактеризовувати їх як (організоване в межах конкретної політичної системи) «насилья», означає не вдаватися до метафор, а називати речі своїми іменами.

9. На нашу думку, не просто визначити, де проходить межа між системним та суб'єктивним насильям. Принаймні за певних умов і саме суб'єктивне насилья слід розуміти як складову системного насилья – тією мірою, якою воно (1) утворює певну стабільну систему, тобто стає константним, і (2) його виконавцями та жертвами є представники нижчого класу. Інакше кажучи, система структурного насилья цілком здатна інтегрувати реактивне насилья своїх жертв – спрямовуючи його проти них самих. Зокрема, саме завдяки каналізуванню реактивного насилья в такий спосіб, структурне насилья остаточно набуває властивостей замкненої та довершеної системи. Адже в такому разі реактивне насилья лише підтверджує його, стає його власною рефлексією на найнижчому рівні соціальної ієрархії.
10. «Колишній високопоставлений учасник [вуличної банди] *Black Gangster Disciples*, який тепер здає себе щодня внайма через агентства поденної праці, вказує на це, коментуючи трагічну, звернену на себе й автодеструктивну, природу злочинності в рінгетто: 'Cause, see, the Man downtown who pullin' the string, they cain't get to him. So they take they frustrations on the guy next door to them, the guy across the street from them. Instead of bein' wise and goin' to see Mayor Daley or Governor Edwards or somethin'. Go take out your frustration on them: go see Bush [the father], go see Ronald Reagan! Don't bother me, 'cuz I ain't did nuttin' to you. A lotta guys, it's the frustration: they frustrated, man, with they lives'» (Wacquant, 2008b, p. 225, виділення в оригіналі).
11. Так, за оцінками Вільяма Адлера, розбудована в (колишніх) робітничих кварталах постіндустріального Детройту наркоімперія братів Чемберз наприкінці 80-х була найбільшим роботодавцем у місті (Adler, 1995). На підставі майже десятирічного вивчення бідних районів Лос-Анджелеса та Нью-Йорка до аналогічних висновків у стосунку до 90-х років приходять і Санчес-Янковський: «У п'яти бідних районах, представлених у цьому дослідженні, найбільший приріст робочих місць відбувався в галузі наркоіндустрії» (Sánchez-Jankowski, 2008, p. 278).
12. Звертаючись до статистики злочинів, Райт вказує, що дрібні пограбування на вулиці, що приносять невеликий прибуток злочинцеві, відбуваються значно частіше, ніж

пограбування банків, що обіцяють злочинцеві набагато більший зиск (Wright, 1973; Райт, 2010, ст. 145-147). Пояснити це неважко – пограбування банку пов'язане з набагато більшим ризиком. Те, що жертвами злочинів бідних найчастіше є самі бідні, пояснюється не тим, що вони нібито не знають, де можна більше дістати, а значно вищим рівнем ризику, пов'язаним зі спробами провадити злочинну діяльність у кварталах, де мешкає середній, а тим більше – вищий клас.

13. Наявність чорношкірого середнього класу не лише виконує функцію алібі, але є й подальшим чинником стигматизації маргіналізованих прошарків субпролетаріату. З 1978 року до кінця 80-х кількість чорношкірих, що жили в районах, у яких майже всі мешканці були бідними, зросла на 20%. Приблизно за той самий період кількість домогосподарств, прибуток яких перевищував 50 000 доларів на рік, зросла серед афроамериканців від 8% до 12% (Quinn, 2005, р. 44). За підрахунками Брюса Вестерна ризик чоловіків-афроамериканців без закінченої середньої освіти (що переважно представлені населенням гетто) протягом 1978-1998 рр. потрапити впродовж свого життя за ґрати потроївся, склавши неймовірні 59%, і в той же час відповідний ризик чоловіків-афроамериканців з вищою освітою навіть дещо знизився – від 6% до 5% (Western, 2006, р. 27). Показовим у даному разі є випадок Лос-Анджелеса, колиски гангста-репу, який на початку 90-х мав як найбільшу громаду заможних чорношкірих у США, так і найбільші гетто, які потерпали від злочинності та безробіття (лише за 1978-1982 рр. в південній Каліфорнії закрили 10 з 12 найбільших заводів за межами аерокосмічної галузі (Davis, 2006, р. 304)). (Першим канонічним гангста-репером вважається нью-йоркський репер Скулі Ді (Scholly D, 1986), що походив із Філадельфії, але класичний період гангста-репу – від першого альбому NWA (1988) до смерті Тупака Шакура (1996) – минув під знаком незаперечної гегемонії Лос-Анджелесу та, беручи ширше, західного, тихоокеанського, узбережжя Сполучених Штатів.)
14. «Life ain't change, nigga» (Young Bleed, 2007); «Ain't shit change» (Three 6 Mafia, 2005); «Ain't shit changing» (Warren G, 1994); «Ain't a Damn Thing Changed» -так називається альбом WC and The Maad Circle 1991-го року; «It's still the same // And shit really changed» (Devin the Dude, 2002); «They [поліція] gon stil treat ya like an O!» (WC, 2007); «Black on black crime will never end» (Celly Cel, 1996); «Some say you can change the ghetto // But you can't» (Master P, 1996); «Calm me down. It ain't gon' change. We won't change» (Bone, Thugs-N-Harmony, 1997); «Things will never change» (Above the Law, 1994)тощо.
15. «Life will stress you» (Above the Law, 2007); «Life's a bitch and then you die» (Nas, 1994); «Life is much more pressures, than you think» (Eastsidaz, 2001); «And life ain't fair» (Master P, 1996); «From the cradle to the grave life will never be easy» (Thug Life, 1994); «Living this life is a constant struggle each and every day» (UGK, 2007); «This world can't be trusted» (C-Loc, in: *I'm bout it*, 1996); «Who can you trust in the world that's oh so cold?» (Eightball & MJG, 1995); «It's a cold, cold, cold world» (Wu-Tang Clan, 2008) тощо.
16. Мантри на кшталт «Only the strong survives», «It's survival of the fittest», «Do or die» тощо можна зустріти в багатьох піснях і навіть у назвах альбомів та груп.
17. Наприклад, чи не найвідоміша пісня з першого альбому Снуп Дог (1993) так і називалася «*Doggy Dog World*» (читай: «dog eat dog»).

18. «It's every man for himself in this world», – як висловився в одному зі своїх інтерв'ю учасник *Geto Boys* Скапфейс; «Don't trust no niggaz, don't trust no bitches» (Celly Cel, 1994); «I trust no man // Cuz men will let you down every time» (Big Mike, in: Eightball & MJG, 1995) тощо.
19. «Cash rulls everything around me» (Wu-Tang Clan, 1993); «The word for the day is paper [рпoші]. If you ain't have none, you better get some // And if you don't know how you get it // You better learn» (Above the Law, 1994), «Get your scrilla [рпoші] anyway you can» (MC Eight, 1997); «Money is the thang // Money is the thang» (Celly Cel, 1994) тощо.
20. «I gots to get mine, so I'm a take yours» (Mc Eight, 1994); «Gotta get, gotta get money, more money ... // Ready to bust on anything // Killa me killa, killa» (Bone, Thugs-N-Harmony, 1997); «Crime pays» (Above the Law, 2007); «Crime do really pays» (11/5, 1995); «Get money // Make paper // Fuck all» (Young Bleed, 2007); «Ghetty green, ghetty green I got to get the green // Ghetty green, ghetty green, and that's by any means» (Project Pat, 1998); «Getting money is the must» (11/5, 1995); «Get that cheese [рпoші] // We gotta get that cheese // ... // Just get that cheese» (Too Short, 2002); «Go get that paper [рпoші]» (Raekwon, 2009) тощо.
21. «And those who sittin' around waitin' on a handout, nigga, keep waitin'» (Project Pat, 2006), «Im knowin ya broke, but *no excuses* for actin *like a kid*» (Three 6 Mafia, 2001).
22. «Ain't no love, ain't no losses» (Project Pat, 2006); «I spent my money like I wanna spent my money // Get the fuck about my face... It ain't your money» (DJ Paul, 2009).
23. «And I don't ask nobody to feel sorry for me // Because the shit that I've done I've brought upon myself, homey [друзе]» (Above the Law, 2007).
24. «I got homies that went to the pen [тюрма] // And they prob'ly'll never see me again // And it's not my fault that they've got caught» (Doggystyle All Stars, 2002).
25. З іншого боку, на цьому прикладі можна добре простежити, до чого призводять неоліберальні експерименти в їх найчистіших формах – тобто, коли держава повністю полишає певну територію сам-на-сам зі стихіями «вільного ринку» (див. праці Лоїка Вакана, який аналізував відповідні процеси саме на прикладі чиказьких гетто того ж періоду, коли Венкатеш проводив там свої польові дослідження).
26. Так, на рідкість цинічна та безпринципна фірма Найк у ході рекламних воєн за експропріацію образу «автентичної чорної марки», цілком у дусі Джей Ті, демонструвала свою «небайдужість», роблячи подачки на кшталт будівництва баскетбольних майданчиків у гетто тощо. І це при тому, що вона так само, як і інші «сильні світу цього», несе повну відповідальність за його деградацію. (Дійсно, якщо «нігери» знахабніли вже аж настільки, що не погоджуються працювати менше ніж за 2 долари за годину, то, крім перенесення робочих місць до Південно-Східної Азії, нічого не залишається.) Так само й виробник дешевої міцної бурди (*malt liquor* «*St. Ides*») фірма *McKenzie River* «пиклувалася» гетто, даючи подачку у вигляді сміховинних 100 000 доларів на рік «на розвиток культури». І це при тому, що на споюванні

безробітних пролетарів – а підняття рівня безробіття та загострення алкоголізму, як відомо, йдуть рука в руку – фірма заробляла мільйони. (До речі, широка громадськість познаймилася з гангста-репом саме завдяки рекламним роликам, що їх робив наприкінці 80-х Діджей Пу. Участь численних реперів у рекламних кампаніях *McKenzie River* була одним із найважливіших чинників зі ствердження іміджу автодеструктивної та орієнтованої на прибуток за будь-яку ціну культури гангста-репу. Зрештою, в 1998 році, під шаленим тиском громадськості, *McKenzie River* змушена була таки відмовитися від експлуатації «автентичного чорного бренда» та припинити виробництво «*St. Ides*».) NB: йдеться лише про приклади. Так, в тому ж Чикаго лише за період з 1954 по 1982 рік кількість робочих місць в індустрії (*blue-collar-jobs*) скоротилася з 616 000 до 277 000 (Wasquant, 2006, p. 38).

27. «You [президент США] got the White House protected by the government killers // We got the crackhouse protected by them neighbourhood dealers ...// Terrorist wantin to blow you away // I got niggas in the ghetto wantin to take my place» (Master P, 1998); «They tryin' to get that paper just like Uncle Sam // And just like Sam niggaz just don't give a damn» (Snoop Dog, 2006); або підпис «president mack» під зображенням Буша-старшого на одному з відео Айс К'юба (на тому ж відео на американському прапорі замість зірочок намальовані черепи зі схрещеними кістками: http://www.youtube.com/watch?v=_eiKTp3VdE0) тощо.
28. Показовою є відповідь Ейтбола політичному активісту, який намагається заагітувати його: «Here's this other fool with dreads growing from his head // He's trying to tell me 'bout some shit Farrakhan said // I tried to listen cause Eightball ain't the one to knock it // But I can't hear over the echo from my empty pocket // Instead of sweating me, fool, sweat Chuck D» (йдеться про афроамериканського політика та організатора «маршу мільйонів» 1995 року Льюїса Фарракана та Чака Ді з політично ангажованої (не-гангста)реп-групи *Public Enemy*; Eightball & MJG, 1995). А в іншій реп-оповіді, відповідь молодого гангстера «політично свідомому» опоненту повторюється протягом усієї пісні рефреном: «No matter what you say, fool, I'm gon do the shit my way // Fuck what you say, nigga // Fuck what you say» (Menace Clan, 1995).
29. «В 1979 році 13,8% афроамериканців отримували зарплати, що в сукупності за рік становили прибуток, який ставив їхні сім'ї нижче межі бідності; в 1989 році ... ця категорія збільшилася до 36,7%» (Quinn, 2005, p. 43). Така ж доля спіткала й білих – відповідні показники становлять 8,1% (1979) та 23,3% (1989) (там само, p. 210).
30. Розбіжність у політичних поглядах батьків та дітей зафіксували й соціологічні дослідження: «... серед афроамериканців колективістське та інтервенціоністське мислення зазнавало стрімкої ерозії, коли молодь значно більшою мірою, ніж їхні батьки, віддавала перевагу філософії 'вільної діяльності' (*free agency*), що швидко поширювалася в той час. Проведене на початку 90-х років опитування встановило, що 56% афроамериканців у віці шістдесяті п'яти років та старше 'цілковито' погодилися з тим, що практики позитивної дискримінації є необхідними; в той час як серед чорношкірих у віці молодше тридцяти років – що не бажали виглядати так, ніби вони 'потребували соціальної допомоги' – ствердно на це запитання відповіли менше третини респондентів» (Quinn, 2005, p. 168). Зважаючи на цю розбіжність, та

й узагалі більш цинічні установки покоління афроамериканців, які зросли за доби Рейгана, просто-таки пророчими видаються опубліковані ще в 1970 році спостереження та міркування Лайонза: «... серед афроамериканської молоді вже в ранньому віці продовжують формуватися політичні установки, згідно з якими 'нічого суттєво не змінюється'. Якщо спроектувати в майбутнє цей тип політичної поведінки, врахувавши при цьому низьку ефективність та високий рівень цинізму, характерний для установок чорношкірої молоді, то мимоволі переконуєшся в тому, що наступне покоління дорослих афроамериканців діятиме на політичній арені набагато нижче за свій політичний потенціал» (цитуються за: Wilhelms, 1976, p. 183).

31. Так, в одному зі своїх інтро *NWA* дотепно імітує реакцію «добропорядних [чорношкірих] громадян» на їхню музику: «'Why you brothas and sistas using the word 'nigga'? 'Don't you know it's bringin' down the black race?' 'Nigga, nigga, nigga' – that's all I hear you muthafuckas talkin' bout.' 'Personally, I think the lyrics are a bit too harsh.' 'I ain't no 'nigga', fuck that shit.' 'The way you talk about women is bullshit, plain bullshit.' 'What you muthafuckas doing for the black community anyway?' 'Muthafucka, I've got kids. I don't want them listening to that bullshit.' 'How can you call yourself a 'nigga' and be proud of it?'» (*NWA*, 1991). Випадом проти чорношкірого середнього класу та пародіюванням офіційної моралізаторської пропаганди є вже сама назва групи: «*NWA*» розшифровується як «*Niggas with Attitudes*» (ярлик «*bad attitude*» в той час активно вживався в офіційній пропаганді – чіпляли ж його головним чином на представників субпролетаріату, мовляв, їхнє маргінальне становище в суспільстві пояснюється нічим іншим як їхніми «*bad attitudes*»). Від кінця вісімдесятих гангста-реп залишається постійним предметом, подеколи палких, дискусій серед афроамериканської інтелігенції.
32. Так, симптоматичними є слова ЕмСі Ейта, що не лише констатують відсутність політичної інфраструктури в гетто, але й засвідчують недовіру до «політики», як чогось, насправді недоступного нижчому класу (на відміну від середнього класу, який полишив гетто): «I ain't no political muthafucka. I ain't talkin' about muthafuckin' stop the violence. I ain't talkin' about the Black movement 'cause that shit ain't goin' on in the hood. Ain't no muthafucka comin' up with no bean pies standin' on my corner» (інтерв'ю, цитується за: Quinn, 2005, p. 30).
33. Наприклад, альбом репера Айс-Ті 1987 року так і називався «*Rhyme Pays*»; один нью-йоркський дует звався «*EPMD*» («*Erick and Parish Make Dollars*»); одна з найуспішніших реп-студій кінця 90-х називалася «*Cash Money Records*»; в одній зі своїх пісень Снуп Дог співає: «If I ain't gettin paid // I can't drop no rhymes» (Snoop Dogg, 2000); а Мак Тен, оспівуючи свої кар'єрні успіхи, стверджує: «I'm like a leprechaun, I want nuttin BUT green [долари]» (Mack 10, 2002); в одному зі своїх інтерв'ю Мастер Пі пояснює: «I don't want to be the best rapper. I want to be the best hustler in the game. If it don't make dollars, it don't make sense.» (цитуються за: Sarig 2007, p. 86) тощо.
34. «I'm raping Def Jam [студія звукозапису] til I'm the hundred million dollar man » (Jay Z, 2001); «I've just made a million» (Juicy J, 2009) тощо.
35. «Can you see me hoe? Picture me rollin'» (2Pac, 1996a); «Feelin' mean on the scene wit pocket full of green [гроші]» (Three 6 Mafia, 2005); «I'm a hustla, getting cash like

crazy ... // It's me you wanna be indeed and I still can see the hate in yo eyes // I can see the hate in yo eyes» (Mack 10, 2002) тощо.

36. Про роль грошей в межах генста-нарративу можна судити вже хоча б на підставі незліченної кількості синонімів, уживаних для їх позначення. Це не лише *money* або *cash*, але й *change, green, chips, cheese, stack, loot, paper, mail, dead presidents, c-notes* (стодолораві банкноти) тощо. Дійсно, жодне інше поняття не наділене в гангста-репі такою кількістю синонімів і не демонструє таке багатство семантичної палітри – в основі стилістичних варіантів на позначення інших понять не лежить стільки метафор та метонімій, як тут.
37. Такі квазі-документальні телепередачі є не лише нагодою полоскотати собі нерви та насолодитися усвідомленням своєї (далеко не завжди значно вищої) позиції в соціальній ієрархії, але й – якщо брати до уваги те, як обходяться з заарештованими та як їх зображують – є різновидом колективної забави, серцевину якої становить санкціоноване всім суспільством страждання жертви (на кшталт публічних страт минулих епох).
38. Расово кодоване поняття, вживане не лише політиками та журналістами, але й подибуване в академічній літературі.
39. Як зазначає Наомі Кляйн, такі фірми як *Nike, Tommy Hilfiger, Kangol, Lacoste* експлуатують «відчуження, що лежить у самому серці американських расових стосунків – продаючи [дорогий одяг] білій молоді, користуючись з її фетишизації чорного стилю, та чорній молоді, користуючись з її фетишизації заможності білих» (Klein, 2000, р. 76). У цьому контексті слід також згадати такий характерний для білої Америки (від початку 90-х) феномен, як *wigga* («white-wanna-be-nigga»), – цілком щире бажання якого хоч якось бути причетним до чорного гетто, чи то навіть солідаризуватися з ним, зрештою, парадоксальним же чином, зводиться головню до скуповування (дорогого) одягу відповідних фірм: «Утім, за іронією долі, цей етнічний зміст [білого підлітка, що наслідує мову та стиль чорношкірих] дуже часто виявляється нічим іншим як нагромадженням брендів та продукції цілої низки американських корпорацій-мультимільйонерів – тих самих фірм, що явно належать до ринку збуту престижного одягу, орієнтованого на білих споживачів» (Wilson, 2008, р. 81).
40. Як вважає Пол Ґормлі, афективна сила (та комерційний успіх) голлівудських фільмів у дусі Квентіна Тарантіно, що він їх називає *new brutality films*, пояснюється тим, що (зазвичай білі) герої та сцени цих фільмів є «імітаціями» уявлень білих про «тіло чорношкірого»: «... фільми в стилі *нової жорстокості* намагаються створити афективний шок, імітуючи безпосередню тілесну відповідь, спровоковану в білих глядачах зображеннями тіл чорношкірих»; «... образи тіл чорних чоловіків здатні викликати реакцію, що полягає в негайному переляку, фрустрованості та параної довкола уявлюваних примітивізму, насилля й автентичності чорних маскулічних тіл. В 90-х роках зображення тіл чорних чоловіків спровокували безпосередню тілесну реакцію серед білих глядачів» (Gormley, 2005, pp. 13, 28). Йдучи слідом за блискучим аналізом Тоні Морісон, можна стверджувати, що уявлення про сутність чорношкірого, як те «невиголошуване», довкола якого, на її думку, сконструйована (в негативних термінах) американська культурна ідентичність, на початку 90-х зне-

нацька стала об'єктом пристрасних та не менш фантастичних за «невиголошуване» артикуляцій (Morrison, 1993).

41. Приміром, в одній зі своїх пісень Мастер Пі не лише в унісон із консервативним дискурсом стверджує «Some say you can change the ghetto // But you can't», так само ж пояснюючи це індивідуальними вадами його мешканців («I mean you can't change the people in there if they don't want to change»), але й видає про його мешканців такі речі, які (публічно) дозволити собі консерватор не може («I mean the people [мешканці гетто] live like rats» тощо). Альбом, про який іде мова, свого часу моментально став мультиплатиновим (Master P, 1996).
42. Скажімо, в таких пасажах, як: «I'm gon' whoop this nigga // I'm gon' whoop this nigga // I'm gon take it outside klick klick (Boom!) with the trigger» (Three 6 Mafia, 2003); «Crack a nigga head!» (Project Pat, 2006); «Rat-tat-tat-tat tat tat like that, and I... // Never hesitate to put a nigga on his back» (Dr. Dre, 1992) тощо.
43. «На жаль, окремі випадки застосування аргументу 'мови ненависті' (*hate speech*) релятивізують ефекти образливих випадів за расовою ознакою, розширяючи можливе поле образливих випадів за статевою ознакою. Видається, що в консервативній офензиві проти репу з феміністичними аргументами проти принизливих репрезентацій мовчазно погоджуються. Нові вимоги 'коректності' забороняють репрезентації певних умов міського насилля. І водночас засудження принизливих репрезентацій жінки сформульоване тут за допомогою расистських тропів: честь жінки загрожена буцімто не так обмеженнями прав на репродуктивну свободу або загальною втратою соціальної допомоги, як афроамериканськими чоловіками, що співають» (Butler, 1997, p. 23).
44. Як вказують численні дослідники, расизм та сексизм імплікують один одного. Це можна простежити хоча б вже за таким характерним для расизму уявленням, нібито «варвар» становить загрозу для цивілізованої жінки (а знайти його можна вже в давньогрецькій літературі, скажімо, в образах Паріса чи Вакха). Неважко додати, що цей постулат расизму імплікує уявлення про надзвичайну сексуальну потенцію «варвара» та є проекцією сексуальних страхів пана. Якщо ж прискіпівіше придивитися до ролі жінки в цьому постулаті, то виявиться, що він із рівним правом належить і до царини сексистської догматики. Жінка відіграє тут роль «слабкої ланки» білого суспільства, ненадійної та схильної до зради істоти. А побоювану «зраду» слід брати не лише в сексуальному, але й у політичному сенсі. Зрештою, в цій обсесивній фантазії жінка виявляється поєднаною таємними узами із самим «варваром».
45. Так, оприлюднений у 2006 році журналом *Forbes* список 20 найбагатших реперів починався з Джей Зи (34 млн. доларів) та завершувався Янг'ом Джоком (10 млн. доларів) (цитуються за: Lakdar, 2008, p. 52).
46. Як засвідчив уже в першій половині 90-х ЕмСі Пен: «Every street got their own rap artist» (MC Ren, 1995).
47. «... shoot ... video in Compton [гетто в Лос-Анджелесі] and disappear for a year», – нарікає на своїх фінансово успішніших колег колишній учасник NWA ЕмСі Пен (MC Ren, 1995).

48. На тлі пізніших інтерв'ю репера БіДжи, в яких він зізнавався, що від своїх продюсерів, які заробляли на ньому добрі гроші, він, окрім блискучих прикрас та щедро запропонованих наркотиків, по суті нічого більше й не отримував, симптоматичною є лицьова фотографія на його альбомі з вище схарактеризованого періоду, на якій усміхнене обличчя БіДжи спирається підборіддям на його ж обидві руки – з двома парами золотих годинників на кожній (картинка тут: <http://d.yimg.com/ec/image/v1/release/107232%3Bencoding=jpg%3Bsize=300%3Bfallback=defaultImage>). Зрештою, складається враження, що надурювання виконавців продюсерами – стара добра традиція гангста-репу. Так, уже учасник найуспішнішої та найвпливовішої з перших гангста-реп виконавців групи *NWA Айс К'юб*, після виходу в світ її дебютного альбому, полишив її, стверджуючи, що це він був автором доброї половини пісень, у той час як усі гроші йшли в кишеню продюсера (та учасника) групи – *Izi I* (а після виходу другого альбому групу полишили й інші виконавці, теж незадоволені тим, як *Izi I* перерозподіляв прибутки). З найсвіжіших прикладів слід згадати Кранчі Блека – учасника *Three 6 Mafia*, першої та єдиної реп-групи, що здобула премію Оскар, з якої його витурили, коли він спробував домогтися своєї частки від прибутків. Судячи з його останніх, абсолютно непрофесійних відео на Ю-тубі, грошей у нього небагато. Показана на одному з цих відео його власна студія звукозапису, яку він «заснував» після того, як його витурили з групи, є нічим іншим, як пошарпаною кімнаткою. Рефрен однієї з останніх пісень Кранчі Блека звучить так: «You say you from the hood // But I don't see you over there // I don't see you over there» – на відео він супроводжує ці слова красномовними вказівними жестами, показуючи рідні вулиці. Ясна річ, тим самим він стверджує власну автентичність та звинувачує опонентів у «несправжності», але водночас вказана відсутність цілком тотожна відсутності успіху самого Кранчі Блека. Одно слово, наразі Кранчі Блек презентує «реальність» гетто, в якому він, можливо, застряг на все подальше життя, таким чином, що конвертувати ці презентації в успіх, славу та гроші видається абсолютно неможливим.
49. Показовим є випадок чи не найвідомішого репера Тупака Шакура, що заповів своїй матері 5 млн. доларів боргів. І це при тому, що на момент його смерті його альбоми продавалися мільйонними накладами.
50. «Я обговорював це складне теоретичне питання щодо стосунків між структурою [суспільства] та діяльністю [індивідуума] з більшістю торговців креком, із якими я заприятелював. Вони, як і більшість людей у Сполучених Штатах, твердо вірять в індивідуальну відповідальність. Головним чином вони пояснюють свої маргінальні умови існування власними психологічними чи моральними вадами. Вони рідко звинувачують суспільство; відповідальними завжди є індивідууми» (Bourgois, 1995, р. 54). В інтерв'ю (на цій же сторінці) з Бургуа наркоторговець Примо каже: «Якщо я маю якусь проблему, то це тільки тому, що я її сам створив. Ніхто не повинен мною перейматися; я розв'яжу її. Це моя проблема».
51. «Зазвичай їх звільняли з цих робіт, але вони подавали своє повернення у світ вуличного дилерства як тріумф свободи волі й особистого спротиву» (Bourgois, 1995, р. 115).
52. Дійсно, деяким вихідцям із гетто вдалося навіть розбудувати цілі наркоімперії та збити мільйонні статки. Так, в американській пресі стверджували, що каліфорнійський наркобарон Рікі Рос у період найбільшого розквіту його бізнесу заробляв по

мільйону доларів щодня. А розбудована в Детройті наркоімперія братів Чемберз за оцінками поліції, продавала наркотики на 55 мільйонів доларів щороку (Adler, 1995). Але слід зазначити, що й ці карколомні кар'єри завершилися тюрмою.

53. Чи дійсно у велетенській галузі наркобізнесу в США ніхто нічого не заробляє? Звичайно ж, заробляють, але, як і загалом у США – не робітники (рядові учасники вуличних угруповань), а боси – нехай навіть ці прибутки й не є такими казковими, як їх зображують в американській пресі. Наскільки ми можемо висновувати з усіх доступних нам джерел, і насамперед з фундаментальної праці Санчеса-Янковського (Sánchez-Jankowski, 1991), який упродовж 1978-1989 рр. досліджував 37 вуличних банд у Лос-Анджелесі, Нью-Йорку та Бостоні, для всіх них, попри символічні схеми, через які, подеколи в абсолютно фальшивий та деструктивний спосіб, каналізується протестний потенціал, та іноді яскраво виражену колективістську ідеологію, невід'ємними є дві такі характеристики: по-перше, економічна діяльність, до якої належать сформовані усі практики банди, і по-друге, більшою чи меншою мірою виражена класова структура, в межах якої ця діяльність провадиться. Саме класовою структурою банди й увінчується віддзеркалення нею суспільних реалій США. Найбільш виразно класовий аналіз банди представлений у праці Фелікса Паділли «*The Gang as an American Enterprise*». Паділла показує, яким саме чином позірно колективістська ідеологія банди слугувала інтересам верхівки, та встановлювалася нею. Саме позиція босів – не ілюзія, а уособлення успіху з крові та плоті – відіграла вирішальну роль у наборі нових членів банди, що вірили таким чином у можливість колись потрапити на той же рівень. Так, ця ідеологія ускладнювала вихід із банди тим її рядовим учасникам, які з плином часу усвідомлювали, що можливості «кар'єрного росту» для них є закритими, що вся їхня праця збагачує лише верхівку, що в тому ж МакДональдсі можна заробляти ті ж гроші, що й на вулиці, але не ризикуючи при цьому стати жертвою «розборок» або потрапити за ґрати. Згідно з цією ідеологією, вихід із банди подеколи міг інтерпретуватися як «зрада» й обов'язково передбачав ритуал побиття дезертира іншими учасниками банди (*violation*). Крім того, Паділла показує, що низький рівень зарплат вуличним торговцям, зокрема, слугував як захисний механізм, покликаний перешкоджати їхній економічній мобільності: маючи обмаль грошей, рядові учасники були позбавлені шансів стати «поставниками» (*suppliers*), тобто самостійно робити оптові закупки наркотики та продавати їх від себе, обходячи посередницьку ланку «босів». Інші механізми, такі як внесення босами застав за заарештованих вуличних торговців, були покликані на те, щоб останні «боргували» босам, та розплачувалися за це неоплаченою працею (так, заарештований вуличний торговець мав відпрацювати суму вдвічі більшу, ніж внесена за його звільнення застава).
54. «Що стається з учасниками вуличної банди після того, як вони її полишають? Дехто з них буває настільки успішним у своїх підприємницьких оборудках, що їм вдається заощадити достатньо грошей, щоб жити в своє задоволення впродовж тривалого часу. Дехто з них переходить до серйозніших організацій, які займаються нелегальним бізнесом, та заробляє при цьому добрі гроші. Дехто потрапляє за ґрати, інші гинуть у молодому віці внаслідок нещасливого випадку, скажімо, від передозування, або насильницькою смертю, або в результаті певної медичної проблеми. Проте більшість із часом просто втрачають волю до спротиву тому тискові, який примушує їх прийняти соціоекономічну позицію їхніх батьків: зрештою вони погоджуються на ті роботи, від яких вони так довго намагалися відкараскатися. За

іронією долі, їхня воля втомлюється від труднощів та щоденного страху смерті, що супроводжують життя банди, і в підсумку вони погоджуються жити під перманентним страхом 'соціальної смерті', що супроводжує працю на безперспективних робочих місцях (dead-end occupations), до пастки яких потрапили їхні батьки та майже всі їхні сусіди в їхніх бідних районах» (Sánchez-Jankowski, 1991, pp. 314-15).

55. [sic!] «35 мільйонів американців» – це третина дорослого чоловічого населення країни.
56. На початку нового тисячоліття більша частина чоловічого населення багатьох маргіналізованих районів мала судимості. Це означає, що не лише окремі індивідууми практично позбавлені шансів висхідної соціальної мобільності, але в сукупності вони прирікають тим самим і свої рідні райони до маргінальних позицій у майбутньому. В підсумку це справляє потужний негативний вплив і на майбутнє покоління мешканців маргіналізованих районів. Зокрема, згідно з одним дослідженням, шанси дітей, хоча б один з батьків яких був засудженим до тюремного ув'язнення, потрапити в майбутньому за ґрати в середньому є в п'ять разів вищими ніж відповідні шанси дітей, батьки яких ніколи не потрапляли до в'язниці.
57. Зокрема, колишні в'язні втрачають право доступу до більшості програм соціальної допомоги (welfare payments, food stamps, Medicaid, veterans benefits, public housing, Section 8 vouchers тощо), що в підсумку робить їх ще більш беззахисними перед роботодавцем.
58. Станом на 2000 рік з п'ятидесяти штатів 10 штатів позбавляли колишніх ув'язнених виборчих прав на все життя, 46 штатів забороняли (актуально) ув'язненим брати участь у голосуванні, 32 штати позбавляли права голосу засуджених умовно та 29 штатів не допускали до участі в голосуванні випущених на випробний термін (Street, 2001). Тут слід згадати, що інститут позбавлення колишніх в'язнів права голосу вперше впровадили (разом із майновим цензом тестом на писемність і впровадженням примусової праці для в'язнів) саме в південних штатах після епохи Реконструкції, коли переможець-Північ після десятирічної окупації Півдня погодився на історичний компроміс. Причому на меті в законодавчих заходах з обмеження виборчих прав малося недопущення [політичного] «домінування нігерів». Аналізуючи політичні наслідки американської пенітенціарної політики, Мішель Александер характеризує встановлену за її допомогою систему як «*The New Jim Crow*», тобто відродження системи сегрегації та політичного безправності чорношкірих, що була характерна для американського Півдня та була (формально) скасована після перемоги руху за громадянські права в 50-х та 60-х роках 20 століття. Навіть риторика захисників рестрикційного виборчого законодавства для колишніх ув'язнених своїми (імплицитними) расистськими метафорами подеколи до болю нагадує риторику консерваторів періоду боротьби за громадянські права для чорношкірих (скажімо, апелювання до «*the purity of the ballot box*» тощо). Так само є очевидними аналогії між примусовою працею в'язнів та рабством, нібито скасованим на американському Півдні вже 150 років тому. Зокрема, в межах «тюремно-індустріального комплексу» фірми активно купують та перепродують одна одній в'язнів із метою отримати бариші, при чому закони, що регулюють транспортування худоби в США є жорсткішими за закони, які регулюють міжштатове транспортування в'язнів приватними фірмами (принаймні були такими станом на кінець

дев'яностих років). Сьогодні нові (каральні) засоби забезпечують функціонування аналогічної системи, з тією лише відмінністю, що закріплених на законодавчому рівні дискримінаційних норм нібито більше не існує (Alexander, 2010). Для прикладу: практика позбавлення колишніх ув'язнених права голосу на сьогодні невідома жодній європейській країні.

59. Саме обмеження виборчих прав колишніх засуджених забезпечило перемогу Джорджа Буша-молодшого на президентських виборах 2000 року: «Під час історичних виборів 2000 року у Флориді, коли перемога була здобута перевагою лише в 537 голосів, приблизно 600 000 колишніх ув'язнених були позбавлені права голосу на підставі рестрикційного законодавства цього штату» (Mauer, 2006b); «Опубліковане в 2002 році в *American Sociological Review* дослідження засвідчує, що надання права голосу колишнім засудженим у Флориді на момент президентських виборів 2000 року зробило б Гора незаперечним переможцем у цьому штаті (а відтак і в усій країні)» (Kuras, 2005).
60. Цим, зокрема, пояснюється такий великий відсоток людей без закінченої середньої освіти (*high school dropouts*) серед мешканців гетто.
61. Втім, наскільки нам відомо, свої мільйони Джусі Джей заробив цілком легальним шляхом – через шоу-бізнес.
62. Проте, тенденція окреслюється цілком виразно: чим сильніше у того чи того гангста-репера представлені мотиви індивідуалізму, тим вищий буде й рівень безпринципності, цинізму та зневаги до «лузерів» – тим менше шансів зустріти альтруїстичні мотиви, або хоч якийсь натяк на політичну ангажованість. Різних траєкторій зазнають у цьому стосунку також і кар'єри окремих реперів. Так, навіть творчість першого канонічного гангста-репера Скулі Ді з часом стала значно ближчою до *conscious rap*, ніж до гангста-репу. Неоднозначну траєкторію має й кар'єра нью-йоркського репера Наса: почавши з некомерційного, але класичного андерграундного альбому *Illmatic* (Nas, 1994), що справив потужний вплив на подальший розвиток репу, він майже одразу пішов на поступки «вимогам ринку», та, підписавши контракт з *Columbia Records*, виступав навіть деякий час в амплу мафіозі, називаючи себе Насом-Ескабаром (прізвище відомого колумбійського нарко-барона), і лише в 2008 році, поховавши цей образ у комерційному минулому, вдався до відвертого політичного репу. Навіть серед поціновувачів чи не найяскравішої реп-зірки Тупака Шакура – сина однієї з найвидатніших нью-йоркських «Чорних Пантер» Афені Шакур, якого вона народила у в'язниці – не всі знають, що у витоках його кар'єри лежить політично ангажована музика. «Від революціонера до бандита, – регресія до протилежного, протягом лише одного покоління», – так прокоментував смерть видатного репера Мумія Абу-Джамал (цитуються за: Quinn, 2005, p. 178).
63. Так, у *KRS One* та Снуп Дог є пісні, присвячені Абу-Джамалу (*KRS One*, 1995; *Snoop Dogg vs Massive Attack*, 2008). З підтримкою політв'язнів виступає й у своєму останньому прижиттєвому альбомі Тупак Шакур (2Pac, 1996b) тощо. В гангста-репі іноді дійсно можна натрапити й на оригінальні взірці антивоєнної лірики: «They put niggas on the front line // But when it comes to gettin' ahead, they put us way behind // I ain't gettin' my leg shot off // While Bush's old ass on T.V. playin' golf // ... I ain't fightin' behind no goddamn oil // Against motherfuckas I don't know // Yo Bush! I ain't

your damn hoe // The enemy is right here, G, them foreigners never did shit to me», – співає Бушвік Біл в пісні *Geto Boys* «Fuck a war» (Geto Boys, 1991). А в одній зі своїх пісень Айс К'юб каже так: «The army is the only way for a young black teenager ... [but] I wanna kill Sam because he ain't my muthafucking Uncle».

64. Слід зазначити, що навіть у тих самих альбомах цілком уживаються пісні різної, навіть протилежної, спрямованості. Так, у зацитованих у нашій розвідці альбомах можна знайти й колективістські мотиви: «It's the hood I die for, lie for, cry for, ride for // The only reason I come outside for» (Menace Clan, 1995); «West Side, East Side, [чорні райони Лос-Анджелесу] I got yo back» (MC Eight, 2006); «No Evil! Get's in me apart from my people» (Bone, Thugs-N-Harmony, 1997); «It's fame I want and I know I might get some // But I won't forget where I come from // Fool, I can't leave my homeboys strugglin» (Sinister, 1994) тощо. Таких «хрестоматійних» прикладів як в ЕмСі Ейта, що в різних піснях одного й того ж альбому співає «I do it all for gangsta niggas and bitches» та «I do it all for the money» (MC Eight, 2006), в гангста-репi можна знайти чимало. Гангста-реперів можна ловити на «суперечностях» навіть у межах однієї пісні. Хтось може вбачати в цьому нелогічність гангста-нарративу чи вираження «розірваної свідомості» – і в якомусь сенсі це навіть може бути виправданим. Не так давно стався навіть курйозний випадок, коли поліція, перевірюючи правдивість змісту пісні одного реп-виконавця, успішно провела численні арешти. Але незалежно від того, наскільки достеменними в стосунку до реального світу є окремі пісні (вдаючись до технічного жаргону наратологів – наскільки вони є «фактуальними»), слід зважати на те, що фігура оповідача, яка в гангста-нарративі зазвичай збігається з головною діючою особою, засадниче є фіктивною, тобто належить до світу оповіді, внаслідок чого мова оповідача «більше не претендує на безпосередню референційність, тобто на вкорінення в емпірично-дійсному світі» (Martines & Scheffel, 1999, p. 13). Дивуватися нелогічності реп-виконавця – це по суті те саме, що дивуватися чому в одного й того ж письменника оповідач-головна діюча особа («ситуація оповіді в модусі Я» Франца Штанцеля або ж «екстрадієгетично-гомодієгетичний оповідач» Жерара Женета) наприкінці однієї оповіді гине страшною смертю, а на початку іншої – живий і здоровий та під зовсім іншим іменем відправляється на кораблі до Америки. Ми вдаємося до цієї, лише в загальних рисах валідної, аналогії тільки заради наочності та стислості. Ще більшою мірою такий аналіз (і вже не аналогія) буде валідним, якщо замість прози ми візьмемо лірику (порівн. «Я в Риме родился» з лірики народженого у Варшаві Осипа Мандельштама) – втім, заради стислості, на цьому місці ми маємо втриматися від детальнішого аналізу. Слід зазначити, що у відповідності до мотиву незмінності (та очікувань споживачів), кардинальні чесноти гангста-репера втілюються в імперативі «залишатися тим самим» (*to be the same*) – автентичним представником гетто та носієм його цінностей, що він їх зобов'язаний стверджувати з пісні в пісню, постійно звинувачуючи в «несправжності» реперів-конкурентів, погрожуючи їм та под. Але насправді несхибно визначити, чим саме обумовлені ті чи інші елементи гангста-нарративу – тверезим комерційним розрахунком, фактологічною достеменністю чи елементарною (проте не завжди впізнаваною) іронією, не випадає. Зрештою, як зазначає Лоїк Вакан: «До цього слід додати, що винайдені в гетто засоби культурного вираження просочуються за його межі та поширюються в масштабах усього суспільствi, що в ньому вони нерідко виконують роль зовнішніх атрибутів непокори та соціальної іншості – йдеться, скажімо, про поширене на цілий світ захоплення тінейджерів із середнього класу... гангста-репом. Внаслідок

цього важко розрізнати культурні форми, які дійсно мають вагу для мешканців гетто від пересічних уявлень про них, поширених в усьому суспільстві (зокрема й за посередництва академічних публікацій)» (Wacquant, 2006, p. 141). І стосується це не лише самої лірики, але й біографій тих чи інших реперів. Приміром, сторонньому спостерігачеві на тлі жорстокої лірики Доктора Дрея його поведінка (зламана щелепа незговірливого продюсера, напад на недоброзичливу журналістку тощо), могла б видатися такою, що засвідчує, нібито йдеться про справжнього гангстера. В той час як насправді Доктор Дрей не тільки ніколи не був учасником (*affiliated*) вуличних злочинних угруповань, але навіть не «зависав» із ними (*down with*), й походив з (нижчого) середнього класу. (Нам не йдеться про те, щоб звинуватити його в «неавтентичності»: зрештою, Доктор Дрей походить із гетто, і достеменність його лірики цілком зумовлена відповідною перспективою). З іншого боку, лірика реперів, що є справжніми учасниками вуличних банд, може бути значно м'якшою за лірику тих реп-виконавців, які жодним чином із ними не пов'язані. Так само слід скептично ставитися до інтерв'ю гангста-реперів, у яких вони можуть або приховувати своє злочинне минуле, або навпаки – вигадувати його. З цілком зрозумілих причин верифікувати такі твердження непросто (за винятком тих випадків, коли ми точно знаємо, що людина відбула тюремне покарання за той чи інший злочин). Можна навести й інший типовий випадок – Мастера Пі, який, докладаючи всіх зусиль для того, щоб видертися з гетто, співав вуличну злочинність та називав себе торговцем наркотиками (його альбом 1996 року зветься «*Ice Cream Man*» – на аргумент означає «вуличний торговець наркотиками»). Хоча насправді, на відміну від свого загиблого старшого брата, Мастер Пі ним ніколи не був. Коли ж постало питання про укладення контракту з репером (та вуличним бандитом) Соуджа Слімом, Мастер Пі занервував не в жарт. Контракт-то було вкладено («Look here, KL, you can bring the nigga up here, but I'm not gona be having all this bullshit up in here», – зрештою піддався та пояснив Мастер Пі людині, яка просила за Соуджа Сліма), але побоювання Мастера Пі виявилися небезпідставними – регулярно потрапляючи за ґрати, Соуджа Слім перешкоджав нормальному функціонуванню студії Мастера Пі – *No Limit Records*. Тощо. Зрештою, праця, спрямована на здобуття кар'єрних чи фінансових успіхів вимагає дисципліни, передумовою якої є хоча б якийсь мінімум соціальної стабільності, недоступної «найнижчим низам». Звертаючись до історії американського боксу, аналогічне зауваження робить і Лоїк Вакан (Wacquant, 2003). В 30-ті та 40-ві рр. 20 століття найвидатніші американські боксери були ірландського, єврейського та італійського походження, тобто вихідцями з етнічних груп, що знаходилися внизу, але не на найнижчому рівні соціальної ієрархії. Те, що наразі в США поряд із чорношкірими боксерами з'явилося чимало видатних боксерів мексиканського походження, є свідченням про місце цієї етнічної групи в соціальній ієрархії. «They have it tougher [as blacks]», – прокоментував успіхи боксерів мексиканського походження тренер Вакана Ді-Ді, що викладав в одному з чорних боксерських клубів у Чикаго в період, коли молодий соціолог проводив там свої польові дослідження.

65. Якщо ж хтось хоче детальніше ознайомитися, скажімо, з тим, наскільки складною виявляється «аполітичність» Снуп Дога та його позиція у стосунку до ідеалів старшого покоління та чорношкірого середнього класу, звертайтеся до блискучого аналізу Ейтні Квін (Quinn, 1999, pp. 187-213; Quinn, 2008, pp. 141-172). З іншого боку, висновування з самих лише фактів на кшталт того, що у становленні хіп-хопу помітну роль відіграли нью-йоркські вечірки кінця 70-х, на яких молодь міксувала

на ді-джейських пультах платівки батьків (з політично ангажованою соул- та фанк-музикою), того, що в ідеологічному вимірі хіп-хоп є не просто складним, але й навіть, виявляється, «найбільш постмодерністським» напрямом сучасної поп-музики, як це роблять деякі дослідники, видаються нам дещо притягнутими за волосся.

66. Йдеться головним чином про успіхи білого репера Ваніла Айс, що лише завдяки щасливій випадковості не став новим Елвісом Преслі, – в ті часи, коли (для загалу) прив'язка хіп-хопу до чорного кольору шкіри ще не була настільки однозначною, як у наші дні. Сьогодні ж ситуація виглядає так: «... декотрі з білих хіп-хоперів, з якими я проводив час, рішуче заявляли, що взагалі не може бути жодного істинного розуміння хіп-хопу, яке не виходило б з визнання його сутнісної чорношкірості» (Harrison, 2009, p. 135). З тим, щоб хоч якось ствердити свій зв'язок з «автентичністю», досліджувані Гаррісоном білі репери з Сан-Франциско подеколи навіть вдавалися до розлогих генеалогій, що в них хоча б на якійсь віддаленій гілці та й виринали небілі прасури.
67. Звичайно ж, це явище значно складніше. Як справедливо зазначає Джудит Батлер, «Such a redoubling of injurious speech takes place not only in rap» (Butler, 1997, p. 14). Так, «ґези» – ім'я, яке нідерландські повстанці носили з гордістю, мало пейоративне походження. З сучасних явищ із цього класу слід згадати вживання терміну «терористи» чеченськими повстанцями. Так, симптоматичним є останнє «вітання» росіян із новим роком лідера повстанців Докки Умарова. (В тому самому зверненні він каже «так що не називайте нас терористами» і водночас погрожує росіянам терактами.) Лише нагадаємо, яку роль відіграли в ісламізації чеченського руху опору організовані ФСБ підриви будинків у Москві напередодні Другої Чеченської Війни (див., зокрема, Anderson, 2009). Не менш визначну роль в ісламізації руху відіграла позиція «Великого Іншого», що його відмова у визнанні була цілковитою. Захід, ясна річ, можна зрозуміти, – мовляв, краще вже акцептувати «невеличке» зло в Чечні, ніж йти на конфронтацію з Росією (яка ще невідомо до чого могла призвести). Нагадаємо, що перший президент незалежної республіки Ічкерія взагалі не був ісламістом (а до того був цілком нормальним радянським генералом і навіть скидав бомби на афганських моджахедів). Так само й Аслан Масхадов був свого часу цілком нормальним радянським полковником, і лише в останні роки життя всерйоз почав практикувати іслам (нагадаємо тільки, що легітимність виборів, на яких його було обрано президентом незалежної Чечні, була підтверджена шанованими організаціями на кшталт ОБСЄ, тоді як поступовий дрейф у напрямі до ісламізації руху опору в останні роки його життя відбувався на тлі мовчазної згоди Заходу з окупацією Чечні). Так само й чинний лідер повстанців Докку Умаров колись був цілком нормальним російським рекетиром, а свого часу, в 1994 році, приїхав до Чечні брати участь аж ніяк не в «джихаді», а в національно-визвольній війні. Але, за прийнятою не без допомоги Заходу та Росії схемою ретроактивної ідентифікації, тепер навіть для вцілілих (з числа ісламізованих) учасників Першої Чеченської Війни (зокрема й для Умарова) вона, звісно ж, є нічим іншим як «джихадом». Нагадаємо, що Джохара Дудаєва росіяни знищили за допомогою американських спецслужб, а Аслана Масхадова, швидше за все, – за допомогою західноєвропейських. Перший випадок – загальновідомий. Щодо другого випадку – то йдеться про версію, поширювану самими повстанцями. Чи дійсно західні європейці зробили це свідомо, чи просто дали себе використати – нам не відомо. Фактом залишається те, що саме завдяки приманці «переговорів про мир» (за посередництва європейців)

росіянам вдалося вийти на схрон, у якому переховувався Масхадов. З іншого боку, зважаючи на рівень корупції в тогочасних стосунках між найвищим керівництвом Росії та Німеччини, якихось підстав відкидати версію повстанців як «цілковито абсурдну» ми не бачимо. Тепер же «маємо, те що маємо»: «абсолютно ірраціональне» насилля з боку терористів (які лише сміятимуться над нашою інтерпретацією, додаючи, мовляв, очікувати хоч якогось розуміння ісламських справ від «кафіра» – це те саме, що чекати коли на вербі груші вродять).

68. А в своїй книзі Снуп пояснює, що саме «вулиця» найкраще здатна навчити вас тому, чим насправді є капіталізм (Snoop Dogg, Seay, 1999, p. 55). Не менш влучно схарактеризована сутність *black on black crime* в одній з пісень групи *Above the Law*: «And if you're walkin' in the mall and you're wearin' blue // And there's a nigger wearin' red starin' at you // That's Uncle Sam's Curse» (*Above the Law*, 1994), червоний та синій – кольори двох ворожих банд з Лос-Анджелеса – *Bloods* та *Crips*, організацій, що початково мали абсолютно інше призначення, і лише поступово деградували до того, чим вони є сьогодні. Аббревіатура «BLOOD» спочатку означала аж ніяк не «*Be Loyal Or Otherwise Die*» – пояснення, подеколи ретрансльоване й легковірними етнографами (Lakdar, 2008, p. 15), – а «*Brotherly Love Overrides Oppression Daily*», в той час як акронім «CRIP» початково означав «*Community Resource Independent Project*» (Abu-Jamal, 2004, p. 238). За цією ж схемою можна інтерпретувати й слова, з якими звертається до гангстерів-безбожників (насправді такий же самий гангстер і лише в цій пісні) набожний Селі Сел: «You are killa anyway // Though you can't even tell // When you lounging with the devil in the depths of hell // Is there life after death? // Is heaven and hell true? // Will I have wings? // Is the devil's eyes blue?» (Celly Cel, 1998; як встановили вже середньовічні вчені – очі у диявола дійсно блакитного кольору). В іншій пісні гангста-репера Сіністера викриває облудність офіційної пропаганди доби «Війни проти Злочинності»: «White mothafuckas complain about robberies // But they never complain about poverty» (Sinister, 1994). Та й узагалі, в гангста-пені аж ніяк не бракує посилань на економічні причини злочинності. Скажімо, в одній зі своїх пісень Проджект Пет каже: «It was once said I'll be dead in the street // But the street is the only thang I see paying me» (Project Pat, 2009); в іншій пісні Селі Сел схарактеризовує вуличний нарко-гешефт у стосунку до мешканців гетто таким чином: «The only way to put some mail [growi] in your pocket» (Celly Cel, 1994) тощо.
69. Так, за однією з версій, гангста-репера Сіністера, що за своє життя встиг випустити лише один, втім видатний, альбом, що містить взірці жорстокої анти-поліцейської лірики (Sinister, 1994), було вбито саме поліцейськими. Проте верифікувати цю гіпотезу, з цілком зрозумілих причин, не так-то й просто. Але навіть якщо його вбили поліцейські (2007), то навряд чи за лірику більш ніж десятирічної давності.
70. З тим, щоб не втомлювати читачок та читачів, наводити розлогу та вичерпну контраргументацію по кожному пункту ми не будемо. Обмежимося лише кількома заувагами. Так, не через такий уже довгий час після виходу в світ пісні «Fuck tha Police», Ізі-І – учасник та продюсер групи – брав участь у виборчій кампанії Буша-старшого. «It was a publicity stunt. I paid \$2,500 for a million dollars worth of press. Thank you. I ain't no goddamn Republican», – без вивертів одразу ж пояснив Ізі-І, лише підтвердивши, про що йому насправді йдеться. Інший колишній учасник *NWA* Доктор Дрей, працюючи над альбомом, що справив, мабуть, найпотужніший вплив на подальше становлення гангста-репу (*The Chronic*, 1992), як і багато інших реперів, що за зако-

нами жанру просто не могли зректися комерційного успіху, піддався зовнішньому політичному тиску та не взяв до альбому пісні з антиполіцейською лірикою («Mr. officer, I want to see you layin' in the coffin, sir,» та под.), натомість стерилізований у такий спосіб альбом містив цілу купу лірики в дусі *black on black crime* (а така лірика, як ми бачимо, менше турбувала політичне лобі, що в той час чинило шалений тиск на студії звукозапису). Пояснення ж міметичної природи злочинності в гетто в зацитованій пісні Снуп Доґа є всього лиш констатацією й без проблем вписується в текст, що оспівує насилля. Так само й зацитована пісня групи *UGK* завершується ось таким от рефреном-лише-констатацією: «Some peoples win, some peoples loose // Some always've been misused». (Конструкції типу: «Я знаю, що X (злочинність в гетто спричинена ...; продавати наркотики – погано; справжні вороги – це не представники ворожої вуличної банди, а чуваки на капітолійському пагорбі та на Волстріт тощо), але Y (я маю бути крутим бандитом, продати побільше наркотиків, пристрелити того чи того сучого сина [такого ж бідняка-афроамериканця] тощо)» – взагалі дуже типові для гангста-репу. Зазвичай же перший елемент цієї конструкції взагалі опускається. В основі гангста-висловлювання, як ми вже вказали, лежить еліптична структура.)

71. Відповідне опитування провів журнал *Rolling Stone*: «Під час опитування на тему 'що слухають солдати в Іраку, коли вони вирушають в бій', реп- та метал-виконавці посіли 9 з 10-ти місць найпопулярніших виконавців, включаючи Тупака, Емінема, *System of a Down*, *Linkin Park*, *Haterbreed* та *Nickelback*» (Wilson, 2008, p. 13).
72. «Fuck flippin' burgers!» (NWA, 1991); «I'm not goin' back I'm gon' make them kill me» (UGK, 2007); «I'd rather die a soldier // Than nigga live a coward» (Hypnotize Camp Posse, 2000); «And I'm not a coward so I'll never ever tell // Rather kill a coppa – then to put me in a cell» (Layzie Bone & Young Noble, 2006) тощо.
73. «Вони [вуличні злочинці] спрямовують своє насилля проти самих себе та проти свого безпосереднього оточення, а не проти своїх структурних гнобителів» (Bourgois, 1995, p. 326). «На жаль, дошкульна реальність полягає в тому, що подеколи такі випадки приниження та страждань лише посилюються внаслідок механізмів, створених для подолання несправедливих умов існування. Інакше кажучи, іноді стратегії та способи дії, розроблені індивідуумами та групами, слугують відтворенню, а не подоланню умов соціальної несправедливості» (Padilla, 1992, p. 162).
74. Скот веде мову про відмінності між *hidden transcript* та *overt transcript*. Йдеться про те, що ті чи інші форми інтерпретації соціальної дійсності, вживані, так би мовити, при більш «офіційних нагодах», тобто у спілкуванні з представниками іншого класу, відрізняються від таких інтерпретацій, що вживаються «приватно», тобто фігурують у спілкуванні з представниками власного класу, вжиток яких у попередньому випадку (за нормальних обставин) табуований. Скот ілюструє це головним чином на прикладі історичного матеріалу. У релевантності запропонованої дихотомії автор цих рядків зміг переконатися на власному досвіді. Йдеться про певну консалтингову фірму, що в ній як цілком невинний жарт (виключно для внутрішнього користування) фігурувало зображення черепа з перехрещеними кістками з супровідним підписом «We care only about money». (Хоча, можливо, це скоріше на підтвердження тези про «непристойний бік влади», в усякому разі, *hidden transcript* – це не лише «невинні» жарти, але й цілком серйозні переконання.)

75. «Damn it what these hatas say // Damn it what these hatas thought // ... // Everyshit I do I do it just to make these suckers mad» (Three 6 Mafia, 2007); «I'm motivated by the haters» (Project Pat, 2008). Як зазначила одна (біла) американка в своєм блозі: «but ultimately, "we" enjoy thinking about brown people dying, being tortured, killing each other, killing them...this country is built on that pervasive lust. I wonder at times if, even more than love of money, the love of knowing brown people suffer drives "us"».
76. NB: в нашому дослідженні ми взагалі не беремо до уваги, умовно кажучи, «естетичний компонент» репу, – аналіз обмежується виключно рівнем ідеології.
77. Зрештою, українські читачки та читачі – незалежно від того, наскільки негативним чи позитивним буде їх ставлення до СРСР – навряд чи заперечуватимуть ту роль, яку відіграли в сплеску злочинності в нашій країні імперативи економічного індивідуалізму на тлі тотального зубожіння населення в період після розпаду Радянського Союзу. Хоча... Не виключено, знайдуться й такі, що й у негативних наслідках капіталістичних перетворень вбачатимуть саму лише «тоталітарну спадщину» – пояснення, універсальність якого подеколи просто не може не дивувати (наше зауваження аж ніяк не значить, що взята в лапки категорія є абсолютно іррелевантною: наші сумніви викликає лиш та, іноді дійсно нічим не обмежена універсальність, із якою цю категорію так часто застосовують у вітчизняних політичних дебатах).
78. Насамкінець мені хотілося б висловити глибоку подяку всім тим людям, які допомогли мені під час праці над цим дослідженням своїми відгуками, порадами, критикою, рекомендованою літературою, редагуванням тексту тощо: Данієлю Алътхаузу, Еммі Андіївській, Володимирі Артюхові, Євгенії Білорусець, Андреї Борч, Ользі Брюховецькій, Олексію Вєдрову, Денисові Горбачу, Володимирові Іщенку, Катерині Максименко, Крістіанові Мартіну, Штефанові Пакарду, Анастасії Рябчук, Ігорю Самохіну, Філіпові Ткаченку, Дагу Хєнвуду, Джон-Полу Химці, Міхаєлю Шифману, Артему Чапаю та, ясна річ, анонімному коментатору під заявою *Rote Hilfe* на нашому сайті, з відповіддю якому я забарився майже на цілий рік.

Бібліографія:

- Abu-Jamal, Mumia, 1997. *Death Blossoms*. Farmington: Plough Publ. House.
- Abu-Jamal, Mumia, 1995. *Live from death row*. [USA]: Addison-Wesley Publishing Company.
- Abu-Jamal, Mumia; BinWahad, Dhoruba; Shakur, Assata, 1999. *Still Black – Still Strong: Überlebende des US-Kriegs gegen schwarze Revolutionäre*. Bonn: Pahl-Rugenstein.
- Abu-Jamal, Mumia, 2004. *We Want Freedom: A Life in the Black Panther Party*. Cambridge, MA: South End Press.
- Adler, William, 1995. *Land of Opportunity: One Family's Quest for the American Dream in the Age of Crack*. New York: Atlantic Monthly Pr.
- Alexander, Michelle, 2010. *The New Jim Crow: Mass Incarceration in the Age of Colorblindness*. [USA]: New Press.
- American Foundation for Suicide Prevention, 2010. *Latest Suicide Data: An Analysis*. доступ за: http://www.afsp.org/index.cfm?fuseaction=home.viewPage&page_ID=EDB3A112-7E90-9BD4-CBA4191341C21A90
- Amnesty International, 2000. *A Life in the Balance: The Case of Mumia Abu-Jamal*. доступ за: http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/001/2000_
- Amnesty International, 2010. *Todesstrafe gegen Jugendliche*. доступ за: http://www.amnesty-todesstrafe.de/files/reader_todesstrafe-gegen-minderjaehrige.pdf
- Amnesty International, 1998. *United States of America: Rights for All*. доступ за: <http://www.amnesty.org/en/library/info/AMR51/035/1998>
- Anderson, Scott, 2009. *Putin: The dark rise to power*. доступ за: <http://www.kavkazcenter.com/eng/content/2009/09/06/10979.shtml>
- Aptheker, Herbert, 1969. *American Negro Slave Revolts*. New York: Columbia University Press.
- Beck, Glenn, 2009. *Arguing with Idiots: How to Stop Small Minds and Big Government*. New York: Threshold Editions.
- Bernstein, Dennis; Knight, Robert, n. d. *The CIA, the Contras and Crack Cocaine*. доступ за: <http://www.albionmonitor.com/9612a/ciacontra.html>
- Bosworth, Andrew, 2008. *Incarceration Nation: The Rise of the Prison-Industrial Complex*. доступ за: <http://dissidentvoice.org/2008/11/incarceration-nation-the-rise-of-a-prison-industrial-complex/>
- Bourgois, Philippe, 1995. *In Search of Respect: Selling Crack in El Barrio*. New York: Cambridge University Press.

Bureau of Justice Statistics, 2010a. *Assault Rates 1973-2008*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/glance/aslt.cfm>

Bureau of Justice Statistics, 2010b. *Burglary Rates 1973-2008*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/glance/burg.cfm>

Bureau of Justice Statistics, 2006. *Expenditures and Employment Data Collections*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/index.cfm?ty=tp&tid=5>

Bureau of Justice Statistics, 2010c. *Homicide Rate 1900-2006*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/glance/hmrt.cfm>

Bureau of Justice Statistics, 2008. *Local jail deaths, 2000-2006. Table 3. Mortality rate per 100.000 local jail inmates, by cause of death, 2000-2006*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/index.cfm?ty=pbdetail&iid=1126>

Bureau of Justice Statistics, 2009a. *Deaths in Custody Statistical Tables: Methodology*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/dcrp/dcst.pdf>

Bureau of Justice Statistics, 2010d. *Motor Vehicle Theft Rates 1973-2008*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/glance/mvt.cfm>

Bureau of Justice Statistics, 2010e. *Rape Rates 1973-2008*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/glance/rape.cfm>

Bureau of Justice Statistics, 2010f. *Robbery Rates 1973-2008*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/glance/rob.cfm>

Bureau of Justice Statistics, 2009b. *State and local law enforcement arrest-related deaths, 2003-2006. Table 1. Number of arrest-related deaths, by cause of death, 2003-2006*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/dcrp/dcst.pdf>

Bureau of Justice Statistics, 2009c. *State and local law enforcement arrest-related deaths, 2003-2006. Table 2. Percent of arrest-related deaths, by cause of death, 2003-2006*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/dcrp/dcst.pdf>

Bureau of Justice Statistics, 2009d. *State and local law enforcement arrest-related deaths, 2003-2006. Table 3. Number of arrest-related deaths, by selected characteristics, 2003-2006*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/dcrp/dcst.pdf>

Bureau of Justice Statistics, 2009e. *State and local law enforcement arrest-related deaths, 2003-2006. Table 10. Arrest-related deaths, by most serious offense, 2003-2006*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/dcrp/dcst.pdf>

Bureau of Justice Statistics, 2010g. *Theft Rates 1973-2008*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/glance/theft.cfm>

Bureau of Justice Statistics, 2010h. *Violent Crime Rates 1973-2008*. доступ за: <http://bjs.ojp.usdoj.gov/content/glance/viort.cfm>

Butler, Judith, 1997. *Excitable Speech: A Politics of the Performative*. New York & London: Routledge.

Celan, Paul, 1975. *Gedichte*. V. 1. Frankfurt am Main: Suhrkamp.

Chait, Jonathan, 2009. *Wealthcare: The Cult of Ayn Rand*. доступ за: <http://www.tnr.com/article/books-and-arts/wealthcare-0?page=0,0>

Chomsky, Noam, 1994. *World Orders, Old and New*. London: Routledge.

Churchill, Ward & Wall, Jim Vander, 1988. *Agents of Repression: The FBI's Secret Wars Against the Black Panther Party and the American Indian Movement*. Boston: South End Press.

Churchill, Ward & Wall, Jim Vander, 1990: *The COINTELPRO Papers: Documents from the FBI's Secret War Against Domestic Dissent*. Boulder: South End Press.

Combesque, Marie-Agnès, 2005. *Imprisoned Black Nationalist in the United States*. доступ за: <http://www.mindfully.org/Reform/2005/Black-Nationalists-Imprisoned11oct05.htm>

- COINTELPRO. доступ за: <http://www.icdc.com/~paulwolf/cointelpro/cointel.htm>
- Corrections Corporation of America, 2010. *Partnership Prisons: The Best of Both Worlds (2009 Annual Report)*. доступ за: <http://phx.corporate-ir.net/External.File?item=UGFyZW50SUQ9Mzc2OTUzFENoaWxkSUQ9Mzc1NjUwFR5cGU9MQ==&t=1>
- Davis, Angela, 1998. *Masked Racism: Reflection on the Prison Industrial Complex*. ColorLines, Fall 1998.
- Davis, Mike, 2006. *City of Quartz: Excavating the Future of Los Angeles*. London: Verso.
- Death Penalty Information Center. доступ за: www.deathpenaltyinfo.org
- DuBois, W. E. B., 1996. *The Philadelphia Negro*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Eurostat, 2010. *Table 10: Prison Population*. доступ за: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/crime/documents/prison.pdf>
- Eurostat Newsrelease, 2009. *EU Crime Statistics 2005-2007: Around 600 000 Prisoners in the EU27*. доступ за: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_PUBLIC/3-19062009-AP/EN/3-19062009-AP-EN.PDF
- FBI. *File on Mumia Abu-Jamal*. доступ за: http://freemumia.com/mumia_file.zip
- Fusfeld, Daniel R. & Bates, Timothy, 1984. *The Political Economy of the Urban Ghetto*. [USA]: Southern Illinois University.
- Gaspar, Phil, 2007. *Prisoners of Ideology: America's Draconian Approach to Criminal Justice is Beginning to Unravel*. International Socialist Review, April 2007.
- Glick, Brian, n. d. *COINTELPRO Revisited – Spying & Disruption*. доступ за: <http://whatreallyhappened.com/RANCHO/POLITICS/COINTELPRO/cointelpro-methods.html>
- Goffman, Erwing, 1990. *Stigma: Notes on the Management of Spoiled Identity*. London: Penguin.
- Gormley, Paul, 2005. *The New Brutality Film: Race and Affect in Contemporary Hollywood Cinema*. Bristol & Portland: Intellect.
- Grell, Britta; Sambale, Jens; Eick Volker, 2002. *Workfare zwischen Arbeitsmarkt- und Lebensstilregulierung*. доступ за: <http://www.linksnet.de/de/artikel/18293>
- Hall, Stuart & Jefferson, Tony (eds.), 1993. *Resistance through Rituals: Youth Subcultures in Post-War Britain*. London: Routledge.
- Harrison, Anthony Kwame, 2009. *Hip Hop Underground: The Integrity and Ethics of Racial Identification*. Philadelphia: Temple University Press.
- Human Rights Watch, 2002. *Race and Incarceration in the United States*. доступ за: <http://www.hrw.org/en/news/2009/06/19/race-drugs-and-law-enforcement-united-states>
- Human Rights Watch, 2009. *Race, Drugs and Law Enforcement*. доступ за: <http://www.hrw.org/en/news/2009/06/19/race-drugs-and-law-enforcement-united-states>
- Human Rights Watch, 1998. *Shielded from Justice: Police Brutality and Accountability in the United States*. доступ за: <http://www.hrw.org/en/reports/1998/07/01/shielded-justice/>
- Justice Policy Institute, 2002. *Cellblocks or Classrooms?: The Funding of Higher Education and Corrections and Its Impact on African American Men*. доступ за: http://www.justicepolicy.org/images/upload/02-09_REP_CellblocksClassrooms_BB-AC.pdf
- Justice Policy Institute, 2000. *The Punishing Decade: Prison and Jail Estimates at the Millenium*. доступ за: http://www.justicepolicy.org/images/upload/00-05_REP_PunishingDecade_AC.pdf
- Karraker, Nanneen, 2000. *Celling Prisoners for Private Profit*. In: Resist Newsletter, January 2000.
- Klein, Naomi, 2000. *No Logo*. London: Flamingo.

- Kraushaar, Wolfgang, 1998. *1968: Das Jahr, das Alles geändert hat*. München: Piper.
- Kuras, Eva, 2005. *Unworthy Citizens: Ex-Felons Denied the Vote*. Z magazine, May 2005.
- Lakdar, Sandy, 2008. *Looking for Gangstaz: Carnets de route d'une Parisienne dans les ghettos*, Paris: Scali.
- Law Enforcement Officers Memorial Fund, 2010. *Causes of Law Enforcement Deaths (1999-2008)*. доступ за: <http://www.nleomf.org/facts/officer-fatalities-data/causes.html>
- Lee, Gary, 1995. *US Domestic Covert Operations*. доступ за: <http://mediafilter.org/mff/usdomcovops1.html>
- National Lawyers Guild, 1999. *Stolen Lives: Killed by Law Enforcement*. [USA]: October Twenty-Second Coalition
- Martines, Matias; Scheffel, Michael, 1999. *Einführung in die Erzähltheorie*. München: Beck.
- Mauer, Marc, 2006a. *America Has Become Incarceration Nation*. доступ за: http://www.tompaine.com/articles/2006/12/11/incarceration_nation.php
- Mauer, Marc, 2006b. *Don't Throw Away the Key: Lessons from the «Get Tough On Crime» Initiatives*. Resist Newsletter March/April 2006.
- Maurer-Carter, Terri, 2001. *Affidavit*. доступ за: <http://www.refuseandresist.org/mumia/2001/082901maurer-carter.html>
- Messerschmidt, James W., 1997. *Crime as Structured Action: Gender, Race, Class, and Crime in the Making*. Thousand Oaks: SAGE Publications.
- Mishel, Lawrence; Bernstein, Jared; Boushey, Heather, 2003. *The State of Working America 2002/2003*. Ithaca: Cornell University Press.
- Morrison, Toni, 1993. *Playing in the Dark: Whiteness and the Literary Imagination*. London: Vintage.
- Myths about Mumia, Myth#4* доступ за: <http://danielfaulkner.com/original/indexmyth4.html>
- OECD, 1999. *Employment Outlook*. Paris: OECD Publications Service.
- OECD, 2004. *Employment Outlook*. Paris: OECD Publications Service.
- OECD, 2008. *Growing Unequal? Income Distribution and Poverty in OECD Countries*. доступ за: <http://www.oecd.org/dataoecd/47/2/41528678.pdf>
- OECD, 2001. *Historical Statistics*. Paris: OECD Publications Service.
- OECD, 2000. *National Accounts*. Vol. 1. Paris: OECD Publications Service.
- Padilla, Felix M., 1992. *The Gang as an American Enterprise*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Palaez, Vicky, 2010. *The Prison Industry in the United States: Big Business or a New Form of Slavery?* Centre for Research on Globalisation. доступ за: <http://www.globalresearch.ca/index.php?context=va&aid=8289>
- Petersilia, Joan & Tonry, Michael (eds.), 2000. *Prisons*. Chicago: University of Chicago Press.
- Pontusson, Jonas, 2005. *Inequality and Prosperity: Social Europe vs. Liberal America*. Ithaca and London: Cornell University Press.
- Prante, Gerald, 2009. *Summary of Latest Federal Individual Income Tax Data*. The Tax Foundation. доступ за: <http://www.taxfoundation.org/news/show/250.html>
- Quinn, Eithne, 1999. 'It's a Doggy-Dog World': Black Cultural Politics, Gansta Rap, and the 'Post-Soul Man'. In: Peter Ling & Sharon Monteith, eds. *Gender in the Civil Rights Movement*. New York: Garland Publishing Inc.
- Quinn, Eithne, 2005. *Nuthin' but a «G» Thang: The Culture and Commerce of Gansta Rap*. New York: Columbia University Press.

Reintsma, Mary, 2007. *The Political Economy of Welfare Reform in the United States*. Cheltenham, UK, Northampton, MA: Edward Elgar.

Rousseas, Stephen, 1982. *The Political Economy of Reaganomics: A Critique*. Armonk: M. E. Sharpe.

Sánchez-Jankowski, Martín, 2008. *Cracks in the Pavement: Social Change and Resilience in Poor Neighborhoods*. Berkley and Los Angeles: University of California Press.

Sánchez-Jankowski, Martín, 1991. *Islands in the Street: Gangs and American Urban Society*. Berkley and Los Angeles: University of California Press.

Sarig, Roni, 2007. *Third Coast: OutKast, Timbaland, & How Hip-Hop Became A Southern Thing*. Cambridge, MA: Da Capo Press.

Schiffman, Michael, 2006. *Wettlauf gegen den Tod*. Wien: Promedia.

Schlosser, Eric, 1998. *The Prison-Industrial Complex*. The Atlantic, December 1998.

Schmid, Wolf, 2005. *Elemente der Narratologie*. Berlin: De Gruyter.

Schmitt, John & Zipperer, Ben, 2006. *Is the U.S. a Good Model for Reducing «Social Exclusion» in Europe?* Center for Economic and Policy Research. доступ 3а: http://www.cepr.net/documents/social_exclusion_2006_08.pdf

Scott, James C., 1990. *Domination and the Arts of Resistance: Hidden Transcripts*. New Haven & London: Yale University Press.

Snoop Dogg with Davin Seay, 1999. *Tha Doggfather: The Times, Trials, and Hardcore Truths of Snoop Dogg*. New York: Morrow.

Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2006a. *Adults on Probation, in Jail or Prison and on Parole*. доступ 3а: <http://www.albany.edu/sourcebook/pdf/t612006.pdf>

Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2006b. *Direct expenditures for correctional activities of State governments and percent distribution, by type of activity, United States, fiscal years 1980-2006*. доступ 3а: <http://www.albany.edu/sourcebook/pdf/t192006.pdf>

Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2003. Washington: Government Printing Office.

Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2008a. *Jail Inmates by Sex, Race, Hispanic Origin, and Conviction Status, United States 1990-2008*. доступ 3а: <http://www.albany.edu/sourcebook/pdf/t6172008.pdf>

Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2007a. *Number and Rate (per 100.000 U.S. resident population in each group) of sentenced prisoners under jurisdiction of State and Federal authorities on December 31*. доступ 3а: http://www.albany.edu/sourcebook/tost_6.html#6_o

Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2008b. *Number and Rate (per 100.000 U.S. Residents) of Persons in State and Federal Prisons local Jails*. доступ 3а: http://www.albany.edu/sourcebook/tost_6.html#6_o

Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2007b. *Number of murders and nonnegligent manslaughters, prisoners under sentence of death, executions, and other death sentence dispositions*. доступ 3а: http://www.albany.edu/sourcebook/tost_1.html

Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2008c. *Prisoners Executed under Civil Authority*. доступ 3а: http://www.albany.edu/sourcebook/tost_6.html#6_o

Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2009. *Prisoners under sentence of death, by race, ethnicity and jurisdiction. On Jan. 1. 2009*. доступ 3а: http://www.albany.edu/sourcebook/tost_6.html#6_o

Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2003. *Race, ethnicity and sex of full-time sworn personnel in local police departments*. доступ 3а: http://www.albany.edu/sourcebook/tost_1.html

Sourcebook of Criminal Justice Statistics, 2007c. *State and Federal prisoners housed in*

private facilities, by region and jurisdiction. доступ за: http://www.albany.edu/sourcebook/tost_6.html#6_o

Street, Paul, 2001. *Race, Prison and Poverty: The Race to Incarcerate in the Age of Correctional Keynesianism*. Z Magazine, May 2001.

Tergeist, Peter, 1982. *Schwarze Bewegung und Gettoaufstände*. Frankfurt am Main: Fischer.

The GEO Group Inc., 2010. *2009 Annual Report*. доступ за: http://www.thegeogroupinc.com/AR_2009_ClientDL/HTML1/default.htm

The Sentencing Project, n. d. *Crack Cocaine Sentencing Policy: Unjustified and Unreasonable*. доступ за: <http://www.prisonpolicy.org/scans/sp/1003.pdf>

The Sentencing Project, 2009. *No Exit: The Expanding Use of Life Sentences in America*. доступ за: http://sentencingproject.org/doc/publications/publications/inc_noexitseptember2009.pdf

Tonry, Michael, 1999. *Why Are U.S. Incarceration Rate So High?* In: Crime & Delinquency, Vol. 45, №4, October 1999, p. 419-437

U.S. Census Bureau, (a). *Distribution of the Poor by Race and Hispanic Origin: 1966 to 2008*. доступ за: <http://www.census.gov/hhes/www/poverty/histpov/histpovtb.html>

U.S. Census Bureau, (b). *People in Families by Family Structure, Age and Sex Iterated by Income-to-Poverty Ratio and Race: 2007*. доступ за: http://pubdb3.census.gov/macro/032008/pov/new02_100_01.htm
http://pubdb3.census.gov/macro/032008/pov/new02_100_01.htm

U.S. Census Bureau, (c). *People Without Health Insurance for the Entire Year by Selected Characteristics: 2006 and 2007*. доступ за: <http://www.census.gov/compendia/statab/>

U.S. Census Bureau, (d). *Temporary Assistance for Needy Families (TANF)—Families and Recipients: 1980 to 2007*. доступ за: <http://www.census.gov/compendia/statab/2010/tables/10s0553.pdf>

U.S. Census Bureau News, 2010. *Census Bureau Reports on Residential Vacancies and Homeownership*. Washington D. C.: U.S. Department of Commerce. доступ за: <http://www.census.gov/hhes/www/housing/hvs/qtr409/files/q409press.pdf>

U.S. Congress, Senate, 1976. *Final Report of the Select Committee to Study Governmental Operations with Respect to Intelligence Agencies*. доступ за: <http://www.icdc.com/~paulwolf/cointelpro/cointel.htm>

Venkatesh, Sudhir, 2008. *Underground Economy: Was Gangs und Unternehmen gemeinsam haben*. Berlin: Econ.

Wacquant, Loïc, 2009. *Bestrafen der Armen*, Opladen: Budrich.

Wacquant, Loïc, 2006. *Das Janusgesicht des Ghettos und andere Essays*. Berlin: Bauverlag.

Wacquant, Loïc, 2000. *Elend hinter Gittern*. Konstanz: Universitätsverlag Konstanz GmbH.

Wacquant, Loïc, 2003. *Leben für den Ring*. Konstanz: UVK Verl.-Ges.

Wacquant, Loïc, 1994. *Le Gang comme prédateur collectif*. In: Actes de la recherche en sciences sociales. Vol. 101-102.

Wacquant, Loïc, 2008a. *Racial Stigma in the Making of America's Punitive State*. доступ за: http://sociology.berkeley.edu/faculty/wacquant/wacquant_pdf/RACIALSTIGMAINMAKINGPUNITIVESTATE.pdf

Wacquant, Loïc, 2008b. *Urban Outcasts: A Comparative Sociology of Advanced Marginality*. Cambridge: Polity Press.

Washington, Linn, 2010. *For Biased Judges Even White Doesn't Make Right*. доступ за: <http://www.thiscantbehappening.net/node/61>

- Weinglass, Leonard, 1995. *Race for Justice*. Monroe: Common Courage Press.
- Western, Bruce, 2006. *Imprisonment and Inequality in America*. New York: Russel Sage Foundation.
- Wilhelms, Simone, 1976. *Ghetto und Staat: Der politische Faktor sozialwissenschaftlicher Perspektiven und praktisch-administrativer Lösungsstrategien in der Behandlung gesellschaftlicher Probleme, dargestellt am Beispiel der schwarzen Ghettos in den U.S.A.* München: tuduv Studien.
- Wilson, Scott, 2008. *Great Satan's Rage: American Negativity and Rap/Metal in the Age of Supercapitalism*. Manchester & New York: Manchester University Press.
- Wright, Erik Olin, 1973. *The Politics of Punishment: A Critical Analysis of Prisons in America*. New York: Harper and Row and Harper Colophon Books.
- Zinn, Howard, 2003. *A People's History of the United States 1492-Present*. New York: Harper Collins.
- Žižek, Slavoj, 2008. *Violence*. London: Profile Books.
- Бауман, Зигмунт, 2004. *Глобализация: Последствия для человека и общества*. Москва: Весь Мир.
- Бодрийяр, Жан, 2000. *Америка*. Санкт-Петербург: Владимир Даль.
- Вакан, Лоїк, 2010. *Тюрми для бідних (уривки)*. Міститься в: Спільне. Журнал соціальної критики. Випуск 1, 2010, ст. 127-137.
- Валлерстайн, Иммануэль 2003. *После Либерализма*. Москва: УРСС.
- Евріпід, 1993. *Трагедії*. Київ: Основи.
- Ищенко, Владимир, 2009. *Класс, которого нет*. доступ за: <http://commons.com.ua/archives/6604>
- Закирова, Лилия; Мигранян, Андраник; Пахомов, Николай, 2010. *Тюрьмы свободно-го мира*. доступ за: <http://commons.com.ua/archives/8736>
- Майєр, Марґіт, 2010. *Труднощі при написанні теорії неоліберальної держави*. Міститься в: Спільне. Журнал соціальної критики. Випуск 1, 2010, ст. 18-23.
- Програма партії «Чорна Пантера», 2010. доступ за: <http://commons.com.ua/archives/7981>
- Райт, Ерік Олін, 2010. *Політика покарання (уривки)*. Міститься в: Спільне. Журнал соціальної критики. Випуск 1, 2010, ст. 143-151.
- Фуко, Мішель, 1998. *Наглядати й карати*. Київ: Основи.
- Чейт, Джонатан, 2010. *На сторожі достатку*. доступ за: <http://commons.com.ua/archives/8365>
- Ющенко, Катерина, 2010. *Капіталізм в Україні: альтернативи немає*. доступ за: <http://www.epravda.com.ua/publications/2010/07/2/240314/>

Дискографія:

- Above the Law, 2007. *Sex, Money & Music*.
- Above the Law, 1994. *Uncle Sam's Curse*.
- Big Mike, 1994. *Somethin' Serious*.
- Bone, Thugs-N-Harmony, 1997. *The Art of War*.
- Celly Cel, 1994. *Heat 4 yo Azz*.
- Celly Cel, 1996. *Killa Kali*.
- Celly Cel, 1998. *The G Filez*.
- Devin the Dude, 2002. *Just Tryin' to Live*.
- DJ Paul, 2009. *Scale-A-Ton*.

Doggystyle All Stars, 2002. *Welcome to tha House vol. 1*.
 Dr. Dre, 1992. *The Chronic*.
 Eastsidaz, 2001. *Onces'N Trayz – The Old Fashioned Way*.
 Eightball & MIG, 1995. *On Top of the World*.
 11/5, 1995. *A-1 Yola*.
 Geto Boys, 1991. *We Can't Be Stopped*.
Hypnotize Camp Posse, 2000.
 Ice Cube, 1991. *Death Certificate*.
I'm bout it [soundtrack], 1996.
 Jay Z, 2001. *The Blueprint*.
 Juicy J, 2009. *Hustle Till I Die*.
 KRS One, 1995. *KRS One*.
 Layzie Bone & Young Noble, 2006. *Thug Brothers*.
 Mack 10, 2002. *Bang or Ball*.
 Master P, 1998. *Da Last Don*.
 Master P, 1996. *Ice Scream Man*.
 MC Eight, 2006. *Affiliated*.
 MC Eight, 1997. *Last Man Standing*.
 MC Eight, 1994. *We Come Strapped*.
 MC Ren, 1995. *The Villain in Black*.
 Menace Clan, 1995. *Da Hood*.
 Nas, 1994. *Illmatic*.
 NWA, 1991. *Niggaz 4 Life*.
 NWA, 1988. *Straight Outta Compton*.
 Project Pat, 2006. *Crook by da Book: The Fed Story*.
 Project Pat, 1998. *Ghetty Green*.
 Project Pat, 2009. *Real Recognize Real*.
 Project Pat, 2008. *Walking Bank Roll*.
 Raekwon, 2009. *Only Built 4 Cuban Linx. Part II*.
 Scholly D, 1986. *Scholly D*.
 Sinister, 1994. *Mobbin 4 Life*.
 Snoop Dogg, 2006. *Tha Blue Carpet Treatment*.
 Snoop Dogg, 2000. *Tha Last Meal*.
 Three 6 Mafia, 2001. *Choices*.
 Three 6 Mafia, 2003. *Da Unbreakables*.
 Three 6 Mafia, 2007. *Last 2 Walk (Bootleg)*.
 Three 6 Mafia, 2005. *Most Known Unknowns*.
 Thug Life, 1994. *Volume 1*.
 Too \$hort, 2002. *What's My Favorite Word?*
 2Pac, 1996a. *All Eyes on Me*.
 2Pac, 1996b. *The Don Killuminati: The 7 Day Theory*.
 UGK, 2007. *Underground Kingz*.
 Warren G, 1994. *Regulate... G Funk Era*.
 WC, 2007. *Guilty by Affiliation*.
 WC & The Maad Circle, 1991. *Ain't a Damn Thing Changed*.
 Wu-Tang Clan, 2008. *8 Diagrams*.
 Wu-Tang Clan, 1993. *Enter the Wu-Tang 36 Chamber*.
 Young Bleed, 2007. *Once Upon a Time in Amedica*.

Радіопередачі:

Prisonradio.

доступ за: www.prisonradio.com

La-bas, 2010. *On ne fera pas un monde différent avec des gens indifférents.*

доступ за: http://www.la-bas.org/article.php3?id_article=1838

Відео:

Ice Cube, 1990. *Who's the Mack.*

доступ за: http://www.youtube.com/watch?v=_eiKTp3VdEO

Crunchy Black, 2010. *U Say U from the Hood.*

доступ за: <http://www.youtube.com/watch?v=JqVGLherHtw>

Snoop Dogg vs Massive Attack, 2008. *Calling Mumia.*

доступ за: <http://www.youtube.com/watch?v=0Tv78kaTGP4>

McMahon Philadelphia DA Training Video (excerpts).

доступ за: http://www.youtube.com/watch?v=rv9SJPa_dF8

Капіталізм – це расизм

Расизм у США – що може бути більш затасканою і малоцікавою темою для мешканця Східної Європи? В нашому регіоні світу *«лінчування негрів»* давно стало іронічним мемом, що позначає якусь надуману, неіснуючу або неважливу і нерелевантну проблему, якою намагаються підмінити «справжню суть». Нарочитий інтернаціоналізм офіційного радянського дискурсу обернувся своєю протилежністю: громадяни, звикши не довіряти владі та розуміти її повідомлення з точністю до навпаки, свято переконані, що переслідування чорношкірих у США давно зникли, а якщо колись і були; то тепер найбільш пригнобленою соціальною категорією є білі чоловіки, які потерпають від жажі «політкоректності»; що за слово «ніггер» там саджають до в'язниці, і взагалі, що головна загроза суспільству – це саме чорношкіре населення. Американські чорношкірі, мовляв, ведуть виключно кримінальний і паразитичний спосіб життя, зловживаючи плодами «соціалізму», від якого тікали радянські емігранти та який вони, на свій жах, побачили на новій батьківщині.

Цікаво, що переважна більшість «російських» (у широкому сенсі слова) американців є прямими конкурентами чорношкірих співгромадян у боротьбі за «велфер», займаючи такі ж низькі щаблі в соціальній ієрархії та цілковито залежачи від державної соціальної допомоги. Але саме вони є найбільш благодатним ґрунтом для розповсюдження найреакційніших правоконсервативних ідей у США (паралельно слугуючи головним джерелом знань про американське суспільство для своїх колишніх співвітчизників). Вони, вкрай далекі від образу ідеального «васпа» чи самодостатнього «економічного агента», ретранслюють найбільш расистські та соціал-дарвіністські перли з усього діапазону американської політичної думки – про «тупих і лінивих чорних», генетично схильних до агресії та злочинів і нездатних «вибитися в люди».

Опоненти правих із «ліберального» (в американському розумінні) табору не втомно нагадують про століття рабства, які не минаються так просто: мовляв, саме через тяжке минуле зберігається структурна соціальна нерівність, але суспільство поступово позбувається неприємної спадщини – аж до обрання чорношкірого президента США – і цей суспільний поступ є незворотнім.

Насправді, помиляються як перші, так і другі. В картину світу, яку малюють ліві ліберали, не вписується, наприклад, високий відсоток бездомних серед темношкірих, непропорційно «чорне» населення в'язниць та інші факти, які вказують на пригноблене становище чорношкірих – усе це не пережиток давніх темних часів, а новинка, надбання останніх чотирьох десятиліть нео-лібералізму. Про те, як пов'язана структурна расова нерівність із неоліберальним поворотом, коли «ліва рука» держави слабшала одночасно з посиленням «правої», багато пише Лоїк Вакан. Кирило Ткаченко, посилаючись на нього, підкріплює ці спостереження статистичними даними та свіжою інформацією, що виплила на поверхню вже після початку світової економічної кризи.

Та цікавіше з'ясувати, що передувало цим подіям: навіщо потрібно було посилювати, а деє і наново впроваджувати расистські соціальні патерни? Ця сторінка американської історії – одна з найменш відомих не лише у нашому суспільстві, а, мабуть, і в усьому світі. Навіть в американських школах про 1960-1970-ті рр. розповідають не зовсім так, як усе було насправді. Зазвичай розказують про мирних хіпі, які вставляли квітки в автомати солдатів (незрозуміло тільки, звідки взагалі взялися солдати), і про такий же мирний рух «громадянської непокори» чорношкірого населення. Очолював його священик на ім'я Мартін Лютер Кінг, якого врешті-решт убили, але згодом усе стало добре, запанував мир, а культ М.Л. Кінга сьогодні є одним із невід'ємних елементів американської «світської релігії», націоналізму.

Насправді в цей період у США тривала справжня громадянська війна, зі справжніми боями, комендантськими годинами, надзвичайними станами, пораненими та загиблими. Це брутальне і криваве протистояння не було схоже на офіційну картинку, згідно з якою найбільшим гріхом американського уряду був моральний тиск на деяких голлівудських акторів у 1950-х рр. У рамках «контррозвідувальної діяльності» держава вела війну на винищення з «підіривними елементами». У цій війні перемогли реакційні сили: праві, державний істеблішмент, велика буржуазія. Переможеними виявились ліві соціальні рухи, пролетаріат, національні меншини. Їхня поразка була настільки масштабною, що панівним класам вдалося майже повністю стерти з пам'яті підкорених навіть спогади про цю війну. Втім, деякі елементи соціального ландшафту нагадують нам про неї й сьогодні: наприклад, політичні в'язні в «колисці демократії». Серед них є відносно відомі «ікони спротиву», такі як Мумія Абу-Джамал, головний герой цієї книжки; є й малопримітні випадкові жертви, такі як Гері Тайлер, який четвертий десяток років сидить у в'язниці за сфабрикованими звинуваченнями в убивстві білого хлопчика. Всі звернення правозахисників домоглися лише заміни смертної кари на довічне ув'язнення, яке він відбуває й тепер, при «чорному президенті».

Для остаточного замирення, щоправда, переможцям довелося піти на поступки: по-перше, було офіційно засуджено застарілі практики «класичного»

расизму (сегрегацію, відверту інституційну дискримінацію тощо). Вони були архаїчними й неефективними, їх підтримували найбільш одіозні й маргінальні верстви, які можна було «здати», зміцнивши водночас позиції держави та великого капіталу. Приблизно так само діяло, наприклад, ізраїльське керівництво, проводячи демонстративно силове виселення нелегальних поселенців із сектора Газа в 2006 році; сьогодні зрозуміло, що це зіграло на руку якраз правому істеблішменту. Ще одна паралель – ФРН у 1960-х рр.: фашизоїдне суспільство, яке викривала в своїх публікаціях Ульріке Майнхоф, існувало й без одіозних фюрерів і свастик.

По-друге, правлячі кола милостиво прийняли вимоги нового покоління активістів, яке усвідомлювало свою поразку на фронті соціально-економічної боротьби та переключилося на «культурний» фронт. Наомі Кляйн в останній частині “No Logo” описує цей процес, коли в 1980-1990-х рр. було очевидно, що несправедливості стало більше, ніж раніше, але старі інструменти боротьби проти неї себе не виправдали. Було вирішено вдатися до нових форм: ідеться про «політику ідентичності», позитивну дискримінацію та політичну коректність. В результаті соціальна нерівність продовжує зростати, але на кіноекранах, у телевізорі та в радах директорів корпорацій з'являються представники меншин (чорношкірі, жінки), а правим ідеологам і російськомовним американцям стає незручно вимовляти слово «ніггер».

Пригнобленим від цього стало тільки гірше: нова неоліберальна етика, нав'язана соціальним низам, переконувала їх в індивідуальній відповідальності кожного за свій добробут: у всіх своїх негараздах винен ти сам, а «суспільство» тут ні до чого (згідно з відомим висловом Маргарет Тетчер, суспільства для неолібералів узагалі не існує). «Якщо ти такий розумний, то де твої гроші?» – таке питання складно уявити собі в Америці 1910-х рр., коли робітники-синдикалісти будували «один великий союз», а в дітей змалку виховували презирство до штрейкбрехерів.

Ліві втратили культурну гегемонію серед пролетаріату, і на їх місце прийшли інші сили. Сучасну культуру «кольорових» соціальних низів у США добре описує Кирило Ткаченко: головна, визначальна її риса – це відданість капіталістичним ідеалам. Тексти пісень, характеристики фольклорних типажів гангста-репу, незважаючи на декорації «соціального протесту», є цілком просякнуті неоліберальною етикою – аж до інтерналізації логіки, згідно з якою «успішна людина» завдячує своїм успіхом лише собі, а відповідальність за негативні наслідки її «успіхів» повинно нести суспільство («наркотики завжди будуть купувати, і неважливо, хто саме їх продав»). На свого дослідника чекає тема структурних паралелей між гангста-репом та «шансоном» і «зеківським» етосом як суто капіталістичних культур для нижчих класів, відповідно, в США та в Україні.

Представники російськомовної меншини у США були б здивовані, якби дізналися, що їхні чорношкірі товариші по класу в масі своїй поділяють їхні неоліберальні переконання, які більше личили б яким-небудь карикатурним товстосумам. Найбільш депривовані верстви населення, за іронією долі, сприймають близько до серця біди мільярдерів на кшталт О.Дж. Симпсона чи Михайла Ходорковського, проте не цікавляться долею «своїх»: того ж Мумії Абу-Джамала чи репресованих страйкарів Полтавського ГЗК.

Навіть активісти й інтелектуали, які усвідомлюють фальш настанов, накинутих їм згори, не є цілковито вільними від них. Характерно, що «чорні пантери», всупереч популярним міфам, були не радикалами, а благонаміреними законслухняними громадянами, які «всього лише» наполягали на виконанні норм конституції США. Сьогодні багатьом афроамериканським активістам досі заважають побачити повну картину націоналістичні або, навпаки, патріотичні ілюзії, а також примара «мирної соціальної еволюції». Показовими в цьому сенсі є останні президентські вибори у США: переміг стереотипний *«self-made man»*, який уособлює собою ліберальну «американську мрію». Кольору шкіри нового президента (насправді він син білої представниці *«середнього класу»*) та соціал-демократичних передвиборчих гасел (від яких він відмовився, щойно заступив на посаду) вистачило для того, щоб вибори оголосили тріумфом *« нової Америки »*, перемогою добра над злом тощо. Навіть серед американських анархістів ті, хто скептично ставився до Барака Обами та виборів як таких, становили меншість.

Ульріке Майнхоф та інші ліві активісти у ФРН також спочатку вірили, що достатньо лише виконувати *«антифашистське»* законодавство нової республіки. Зрозумівши наївність таких поглядів, вони перейшли до не менш наївної та неефективної практики – тероризму. Неначе щось зміниться після підпалення універсаму чи вбивства банкіра!

Коли трудящі розгромлені та роз'єднані, в умовах тріумфу великого капіталу (як сьогодні, коли йому ніщо не загрожує, навіть незважаючи на руйнівну кризу), як безумовний легалізм, так і «радикальний» іллегалізм самі по собі є помилковими та шкідливими стратегіями. На часі реалізація програми, накресленої Антоніо Грамші: завоювання культурної гегемонії прогресивними силами. Пригноблені маси повинні усвідомити себе пригнобленими, зрозуміти, з ким і проти чого потрібно боротися – лише внаслідок успішного просвітництва з'явиться «клас-для-себе», а разом із ним – і підстави для справжньої революційної діяльності (легальної та нелегальної).

Поки цього не сталося, пролетаріат легко звести на манівці, вказавши йому хибну ціль: вам дійсно погано живеться, але винні в цьому білі (або, відповідно, чорні – залежно від адресата). Цей прийом не є унікальним для США: в нашій країні в ролі цапа-відбувайла історично виступають євреї, а зараз

до них додалися «імперські амбіції Кремля» та/або «змова транснаціональних корпорацій».

Що можна відповісти на цей аргумент? По суті, той, хто береться писати на таку «чутливу» тему як расова нерівність у світлі нерівності класової, мав би потурбуватися про те, щоб надати достатньо вичерпну відповідь. Кирило Ткаченко це зробив. Головний висновок із цієї розвідки такий: капіталізм сам по собі є «расистською» системою – в тому сенсі, що він не може не продукувати соціальну нерівність, яка, своєю чергою, має спиратися на якісь примітивні раціоналізації на кшталт «вродженної неповноцінності» пригноблених. Інакше чому вони страждають у цьому найкращому зі світів?

«В основі капіталізму лежить незнищенна потреба продукувати соціальну нерівність, – саме це і є його расистським підґрунтям, без якого він одразу втрачає свій зміст», – пише автор. І далі: «Расизм існує не в природі, а в суспільстві. Поза тією чи іншою системою суспільної ієрархії вести мову про расизм просто не має сенсу (навіть якщо ця система не в усіх аспектах актуалізована, а лише уявна). Поділ на раси може послуговуватися не лише біологічними, але в принципі будь-якими ознаками, – що й засвідчує історія».

Лібералізм як політичне вчення ніколи не уживався з лібералізмом як системою економічних поглядів. Для «економічного» ліберала неприйнятною є ситуація, коли «всі люди створені рівними» – на яких підставах тоді здійснюється експлуатація? Згідно з вульгарною марксистською схемою шкільних підручників, кріпацтво, рабство та інші «архаїчні» соціальні інститути є пережитками, не властивими капіталізму. Насправді це не так. Без примусової праці не постала би Британська імперія, не виник би клас великих капіталістів у дореволюційній Росії, не існували б сьогодні BMW, Ford, Volkswagen, ThyssenKrupp, Siemens, Bayer, Porsche, Daimler-Benz та інші поважні «соціально відповідальні» корпорації. Всупереч поширеному стереотипу, економіка південних штатів США, заснована на експорті бавовни, виробленої рабами, була цілком ефективною.

Свої «негри» є в кожному суспільстві – точніше, ціла ієрархія «негрів»: наприклад, італійський робітник має однозначно менше прав, ніж власник підприємства; але він є більш «повноцінним» громадянином, ніж іммігрант із України, який працює поруч. Іммігранти бувають «легальні» й «нелегальні», та навіть «нелегальні» часто мають на своїй батьківщині значно вищий статус, ніж більшість «косілих» громадян.

«Ефективність», «раціональність», «ринкова обґрунтованість» – ці соціал-дарвіністські терміни демонструють процес відчуження виробничих відносин від людини, їх фетишизацію, коли «економічні закони», створені людьми, стають божеством, якому приносять людські жертви. Як можна платити пенсію

«неефективним» людям, що відпрацювали свій ресурс? Навіщо тримати комунальні тарифи на «економічно необґрунтованому» рівні? Чому б не «раціоналізувати» соціальні видатки великого підприємства?

Соціальний расизм є невід'ємною рисою й українського капіталізму. В нас він виражається не стільки у власне ненависті до темношкірих, які становлять мізерну частку населення, скільки, наприклад, у всенародному культі професора Преображенського, персонажа фашизоїдної повісті Михайла Булгакова «Собаче серце». Інтелігенція та прості робітники гаряче співчують професору, який *«не любить пролетаріат»* і закликає шукати причини соціальних негараздів *«у головах»*, а не в об'єктивній дійсності. Мільйони людей сміються з карикатури на себе самих: неприємного люмпена, який хоче позбавити професора привілеїв, а сам є в буквальному сенсі слова недолюдиною.

Абсолютна більшість українців доволі нервово реагує на антисоціальні ініціативи на кшталт підвищення пенсійного віку чи підняття комунальних тарифів, коли це стосується безпосередньо їх, але ці самі люди голосують на виборах за демонстративно «неоліберального» кандидата, який їм прямо погрожує «непопулярними реформами». Кожного разу вони щиро вважають, що опиняться по один бік барикад із «реформаторами», що під «соціальними паразитами» та «надлишковими видатками» мають на увазі не їх самих. Тому що ідентифікують себе з «заможними й успішними» людьми з телевізора, а не з сусідами по під'їзду.

Зруйнувати цю химерну систему цінностей, розкрити людям очі на їхнє становище та його причини, встановити свою культурну гегемонію – це перший крок на шляху до демонтажу капіталізму – расистської системи, в якій усі ми є «неграми».

Денис Горбач

Кирило Ткаченко

Від конкретного до загального: історія американського в'язня

Редактор: Анастасія Рябчук

Технічний редактор: Стас Мендзелевський

Коректор: Ольга Папаш

Дизайн і верстка: Оксана Брюховецька

Підписано до друку 29.08.2011 року. Формат 60х90/16.

Папір офсетний. Друк різнографія.

Видання Науково-дослідного центру візуальної культури НаУКМА
та журналу соціальної критики «Спільне»